

R. G. Gardner
DOBELL 1776

OFFICIO HOMINIS

E T

CIVIS

J U X T A

LEGEM NATURALEM

LIBRI DUO.

*Editio octava, aucta Lemmatibus, quibus ar-
gumenti sensus, & series illustratur.*

CANTABRIGIÆ:

TYPIS ACADEMICIS.

Impensis JACOBI KNAPTON ad insigne Coronæ
in Cœmeterio D. Pauli LONDINI.

M. DCC. XV.

STUTTGARTENSIS
DE
OFFICIO
HOMINIS

ET
CIVIS
JURIS
LEGEM NATURALEM
LIBRI PRIMI

Editha officina, in der Koenigs-Strasse, unter Nr.
100, gegenueber dem Hoftheater.

CA. W. T. B. A. G. L. A.
T. V. T. A. C. A. D. E. M. I. C.
Inventor: Jacobus Krieger und Sohn in Goettingen
in Commissione D. Pauli Schaeffer
M. DCC. XXV

*ILLUSTRISSIMO. ATQUE
CELSISSIMO HEROI*

DOMINO

GUSTAVO

OTTONI

STEENBOCK,

COMITI IN BOGESUND,

LIBERO BARONI IN

CHRUNEBECH ET

OHRESTEEN, &c.

REGNI SUECIÆ ARCHITHA-

LASSO, ET ACADEMIÆ GO-

THORUM CAROLINÆ

CANCELLARIO, &c.

DOMINO MEO GRATIOSISSIMO.

ILLUSTRISIME

Atque

CELSISSIME COMES,

DOMINE GRATIOSISSIME,

HAUT levis in diversa animum
meum distrahebat dubitatio,
num fatis ex decore foret,
tantillum opus tam illustris sibi No-
minis auspiciâ adscitum ire. Nam
ex una parte ruborem incutiebat li-
belli tenuitas, qui nullius ingenii aut
splendoris capax erat; quippe pri-
ma duntaxat rudimenta *Moralis Phi-
losophiæ*, ex diffusiore nostro opere
fere excerpta, complectens. Qui uti
fortasse aliquem præbere usum po-
tuit primum eam ad disciplinam gra-
dum

dum molientibus: ita si & fastigii
Tui, & meæ obligationis heic ha-
benda erat ratio, ad neutram satis
adparebat attemperatus. Ex altera
parte devotissimum ILLUSTRIS-
SIMÆ TUÆ EXCELLENTIÆ ani-
mum stimulabant privata non minus
quam publica Tua merita; ut ingrati
notam sibi vehementer pertimescen-
dam duceret, si qualemcunque occa-
sionem negligeret saltem contestandi,
quantopere Eidem foret devinctus.
Neque de illis jam meritis loquor,
queis par res domi forisque egregie
gestas patriam Tibi maximopere ob-
strictam reddidisti, simulque Nomen
Tuum immortali gloriæ dudum dedi-
casti. Ista pro dignitate recensere,
historiæ labor est; quæ dum circa
gloriosissima Nationis Tuæ facinora,
& felicissime per tot regiones circum-
lata arma defudat, magnam Te sem-
per tantarum rerum partem depre-
hendit; Eundemque, ubi à bellis ces-
satum est, primum amplissimæ pro-
vinciæ gubernandæ, post totius regni

tutorio moderamini admotum, non minus pacis artibus efflorescentem admiratur. Ista potius hoc loco attingere fas fuerit, quæ in recentem hanc Academiam, in qua, invitante Optimo Maximo REGE, fortunarum sedem figere mihi datum fuit, ab ILLUSTRISSIMA TUA EXCELLENTIA profecta sunt. Quæ Te sapientissimum juxta ac benignissimum defensores, ac summum moderatorem nunquam pro meritis satis deprædicare potest, dum suis commodis ac ornamentis inter tantam publicorum negotiorum molem citra tædium velificantem quotidieprehendit. Enimvero quæ peculiariter ILLUSTRISSIMA TUA EXCELLENTIA in me contulit, qua cum veneratione à me æstimanda sunt? Aliis summa votorum est, ejus fastigii Viris innotescere, & probari. Ast mihi ita effusa Tua gratia allubuit, ut eandem & in commodis meis promovendis, & in assulibus malevolorum abs me averruncandis, non semel benignissimam expertus

pertus sim. Quibus ut aliquid repotatur, cum longe supra mensuram fortunæ meæ sit, necessarium tamen utique fuerit, saltem submisso animi cultu, & ingenua tot beneficiorum professione defungi; postquam id quoque summorum Virorum benignitas habet, ut grati contestatione animi libenter sibi satisfieri patiatur. Et quia generosis mortalium solenne est, etiam tenui sibi exhibito cultui interpretatione pietatis dignationem ultro addere; id quoque ILLUSTRISSIMÆ TUÆ EXCELLENTIÆ bonitas sperare me jubet, ut in magnitudinem Tuam deliquisse non videar, si tam exiguo opusculo utar in occasionem publice exprimendi erga eandem devotissimi mei animi. Nam splendidius aliquod, & quod ævum ferre queat opus, abs me expectare longum fuerit; præsertim cum immane quantum refrigerentur ingenia, si deprehendant, dum vulgo sese laborant eripere, livorem & inscitiam impune in se dentem exercere, otii rationem non reddi. Novo

tamen vigore efflorescet animus, &
oborta tædia ejiciet, si huncce cultum
ab ILLUSTRISSIMA TUA EX-
CELLENTIA placida fronte admis-
sum intellexero; simul in posterum de
gratia, & patrocinio Tuo securum me
esse jufferis. Ita DEUS O. M. ILLU-
STRISSIMAM TUAM EXCEL-
LENTIAM, in Patriæ, Splendidissi-
mæ Tuæ Familiæ, ac nostræ novellæ
Reip. decus ac emolumentum, pluri-
mos per annos florentem vigentem-
que conservet!

Illustrissimæ Tuæ Excellentie

Devotissimus

SAMUEL PUFFENDORF.

Londini Scanorum
X. Kal. Febr. A.
M. DC. LXXIII.

LECTO-

LECTORI

BENEVOLO SALUTEM.

NI receptus plerisque eruditis mos legis propemodum vim induisset, supervacuum videri poterat circa rationem hujus scripti aliquid præfari; cum res ipsa satis loquatur, me nihil aliud egisse, quam ut tironibus præcipua JURIS NATURALIS capita brevi, &, ut arbitror, perspicuo compendio exponerem: ne si citra cognitionem velut elementarem in diffusa ejus disciplinæ spatia sese immiserint, copia & difficultate rerum ab initio protelescentur. Simul & illud publico expedire visum, ejusmodi Doctrina Morali studiosæ juventutis animos imbui, cujus usus manifestus in Vita Civili spectaretur. Et licet alias semper inglorium judicaverim, aliorum diffusiora scripta, & multo magis propria, in compendium redigere: tamen cum superiorum autoritas accederet, à cordatis vitio mihi versum iri non arbitror, quod isthoc laboris unice Juventutis utilitati dare voluerim; cujus merito tantus esse favor debet, ut in ejusdem gratiam suscepta

P R Æ F A T I O.

opera, etiam ingenii & splendoris non capax, nemine indigna sit judicanda. Cæterum quin ejusmodi principia ad universam Juris disciplinam magis idonea sint, quam cujusvis Juris Civilis elementa, nemo cui sanum sinciput abnuet. Atque hæc in præsens sufficere poterant, ni quidam monuissent non abs re fore, aliqua præmittere, quæ ad indolem JURIS NATURALIS in universum intelligendam, ejusdemque limites accuratius designandos facerent. Quod eo libentius suscepi, quia hoc modo prætextus adimitur hominibus importune curiosis febriculosam suam censuram extendendi ad hanc disciplinam, quæ sæpe velut interjecta ab ipsorum provincia disjungitur. Manifestum igitur est, ex tribus velut fontibus homines cognitionem OFFICII sui, & quid in hac vita sibi tanquam honestum sit agendum, tanquam turpe omittendum, haurire; ex *Lumine rationis*, ex *Legibus civilibus*, & ex peculiari *Revelatione divini Numinis*. Ex primo fluunt Officia hominis communissima, præcipue quæ ipsum cum aliis hominibus sociabilem reddunt: ex altero Officia Hominis, quatenus peculiari & definitæ civitati subiectus degit: ex tertio Officia Hominis Christiani. Inde & Tres separatæ Disciplinæ proveniunt, quarum prima est *Juris Naturalis*, omnibus gentibus communis. Altera

P R Æ F A T I O.

Altera *Juris Civilis* singularum civitatum, quæ tam multiplex est, aut esse potest, quot numero sunt civitates, in quas genus humanum discessit: Tertia *Theologia Moralis* habetur, illi parti Theologiæ contradistincta, quibus credenda exponuntur. Singulæ harum Disciplinarum modum sua dogmata probandi adhibent, suo principio respondentem. In Jure Naturali aliquid faciendum asseritur, quia per rectam rationem idem ad socialitatem inter homines necessarium colligitur. Præceptorum Juris Civilis ultima ratio est, quia Legislator ita constituit. Theologus Moralis in eo ultimo acquiescit, quia DEUS in Scripturis Sacris ita jussit. Quemadmodum autem disciplina Juris Civilis Jus Naturale tanquam generalem magis disciplinam præsupponit: ita si quid Jure Civili continetur, de quo Jus Naturale fileat, non ideo hoc illi repugnare censendum est. Simili modo si in Theologia Morali aliqua tradantur, ex revelatione divina profluentia, ad quæ ratio nostra jam non pertingit, quæque adeo & Jus naturale ignorat; imperitum valde foret, ideo illam cum hac committere, aut repugnantiam aliquam istarum disciplinarum somniare. Vice versa, si quæ in disciplina Juris Naturalis præsupponantur ex eo quod per rationem investigari potest; illa propterea iis, quæ Sacrae Lite-

P R Æ F A T I O.

ræ super eadem re liquidius tradunt, nequaquam opponuntur, sed tanquam abstrahendo concipiuntur. Sic v. g. in disciplina Juris Naturalis, abstrahendo ab illa cognitione, quæ ex Sacra Scriptura hauritur, formatur conditio primi Hominis, utcunque in mundum projecti, quatenus sola ratiocinatio assequi potest. Ista opponere iis, quæ super eadem conditione Divinæ Literæ tradunt, hic vero est succus nigræ loliginis, hæc est ærugo mera. Enimvero uti Juri quidem Civili, & Naturali, facile inter se conveniet: ita inter idem Jus Naturale & Theologiam Moralem fines regere, ac quibus potissimum partibus illa differant definire, paulo operosius videtur. Qua super re paucis sententiam meam exponam, non quidem pro autoritate Papali, ac si ab omni errore privilegio aliquo mihi cautum foret; neque qui ex somniis divinitus immisissis, aut irrationabili aliquo instinctu singularis cujusdam illuminationis fiducia animetur; sed tanquam talis, cui Spartam sibi commissam pro modulo ingenii exornare cordi sit. Ita tamen, ut quemadmodum cordatos & eruditos viros meliora suggerentes lubenter audire, & citra pertinaciam prius placita emendare sum paratus; ita flocci faciam Midæ æmulos censores, rerum ad se nihil spectantium arbitria proterve involantes; totam-

P R Æ F A T I O.

totamque ardalionum nationem, cujus characterem lepidissime *Phædrus* repræsentat: *Trepide, inquit, concursans, occupata in actio, gratis anhelans, multa agendo nihil agens, sibi molesta, & aliis odiosissima.* Primum igitur discrimen, quo istæ Disciplinæ invicem separantur, resultat ex diverso fonte, unde sua dogmata utraque derivat; de quo jam tetigimus. Ex quo consequitur; si aliqua sint, quæ Divinis Literis agere aut omittere jubeamur, quorum necessitatem tamen ratio sibi relicta perspicere nequit; illa extra Jus Naturale esse, & ad Theologiam Moralem proprie spectare. Præterea in Theologia Lex consideratur, prout innexam habet Divinam promissionem, & quandam rationem Fœderis inter DEUM & Homines. Abs qua consideratione Jus Naturale abstrahit; quippe cum ista à peculiari Dei revelatione profisciscatur, quam sola ratio invenire nequit. Illud porro discrimen longe maximum est, quod finis disciplinæ Juris Naturalis tantum ambitu hujus vitæ includatur; adeoque ea hominem formet, prout hanc vitam cum aliis sociabilem exigere debeat. At Theologia Moralis hominem Christianum informat, cui propositum esse debet non hanc solum vitam honeste transire; sed qui fructum pietatis post hancce vitam maxime expectat, quique adeo πολιτὸν suum in cœlis habet, heic autem viatoris duntaxat aut

P R Æ F A T I O.

aut peregrini instar gerit. Quanquam enim animus hominis non solum ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, sui que destructionem vehementer aversetur; atque inde apud plerosque gentilium inoleverit persuasio de animæ à corpore separatæ duratione, & quod tunc bonis bene, malis male sit futurum: ejusmodi tamen circa hæc persuasio, in qua animus hominis plane & firmiter adquiescere possit, ex solo Dei verbo hauritur. Inde & Juris Naturalis scita ad forum duntaxat humanum adaptantur, quod ultra hancce vitam sese non extendit; quæ ipsa multis in partibus prave ad forum divinum adplicantur, circa quod Theologiæ maxime curæ est. Ex quo & illud fluit, ut, quia forum humanum circa externas tantum hominis actiones occupatur, ad ea autem, quæ intra pectus latitant, nec aliquem effectum aut signum foras produnt, non penetret; adeoque nec circa eadem sit sollicitum; Jus quoque Naturale magnam partem circa formandas hominis exteriores actiones versetur. Ast Theologiæ Morali non sufficit exteriores hominis mores utcunque ad decus composuisse; sed in eo maxime laborat, ut animus, ejusque motus interni ad placitum Numinis fingantur: & illas ipsas actiones improbat, quæ extrinsecus quidem recte se videntur habere, ab animo tamen impuro promanant. Quæ ratio etiam videtur,

P R Æ F A T I O.

detur, quare in divinis Libris haut ita
frequenter agatur de illis actionibus, quæ
pœnis fori humani sunt sancitæ, aut circa
quas ibidem jus dicitur; quam de illis, quæ
uti *Seneca* loquitur, sunt extra publicas ta-
bulas. Uti manifeste adparet iis, qui præ-
cepta & virtutes ibidem inculcatas accurate
inspexerit. Etsi cum & illæ ipsæ virtutes
Christianæ animos hominum ad socialita-
tem quam maxime disponant, Theologia
quoque Moralis honestatem vitæ civilis
efficacissime promoveat. Uti & vice versa,
si aliquem videas qui turbulentum & im-
portunum vitæ civilis membrum se gerat;
tuto judices licet, Religionem Christia-
nam intra labra tantum ipsi hærere, cor
nondum penetrasse. Atque ex hisce non
solum genuini limites, qui Jus Naturale,
prout à nobis illud traditur, à Theologia
Morali separant, manifeste puto adparent:
sed etiam quod Jus Naturale nequaquam
dogmatibus veræ Theologiæ repugnet;
sed tantum à quibusdam ejus dogmatibus,
quæ per solam rationem investigari neque-
unt, abstrahat. Unde & illud patet, ne-
cessarium esse, ut in disciplina Juris Na-
turalis homo consideretur, prout ipsius na-
tura est corrupta, adeoque prout est ani-
mal multis pravis cupidinibus scatens. Nam
etsi nemo tam stupidus sit, quin in seipso
inordinatos ac in devia tendentes affectus
depre-

P R Æ F A T I O.

deprehendat : tamen nisi Divinæ Literæ prælucent, nemini jam constare posset, istam affectuum rebellionem per culpam primi hominis provenisse. Et consequenter cum Jus Naturale ad ea non abeat, quo ratio pertingere nequit; incongruum foret, idem ex natura hominis integra velle deducere. Præsertim cum & pleraque præcepta ipsius Decalogi, prout verbis negativis concepta sunt, naturam hominis corruptam manifeste præsupponant. Sic v. g. primum præceptum utique præsupponere videtur hominem ad idololatriam & πολυθε-
 ὐντα credendam proclivem. Si enim ponas hominem, integra adhuc natura præditum, in quo liquida DEI erat cognitio, & qui subinde velut familiari ejus revelatione fruebatur; non video, quomodo tali in mentem venire potuerit, aliquid sibi fingere, quod loco veri DEI aut cum eo colere vellet; aut credere in eo Numen inesse, quod ipse finxerat. Igitur huic opus non erat verbis negativis injungi, Ne deos alienos coleret: sed sufficebat eidem simplex & affirmativum præceptum; Diliges, honorabis, & coles Deum, quem Universi hujus, & tuum quoque Creatorem nosti. Idem circa Secundum præceptum obtinet. Nam quare negativo præcepto vetaretur Deum blasphemare, qui liquido ipsius majestatem & beneficia intelligebat, & quem nullæ
 pravæ

P R Æ F A T I O.

pravæ cupidines agitabant, cujusque animus statu sibi à Deo assignato placide adquiescebat? Quomodo hunc tanta insania subire poterat? Quin hic affirmativo tantum præcepto monendus erat, ut nomen Dei glorificaret. Aliter tamen dicendum videtur de Tertio, ut & Quarto præcepto; quæ cum affirmativa sint, neque necessario corruptam naturam præsupponant, in utroque statu locum invenire possunt. Sed circa reliqua præcepta, proximum spectantia, res æque est manifestissima. Homini enim, qualis initio à Deo conditus erat, sufficebat simpliciter injunxisse, ut proximum suum diligeret; ad quod & natura proclivis erat. Ast quomodo eidem poterat præcipi, ne occideret; quando nondum mors cadebat in hominem, quæ per peccatum in mundum introivit? Verum nunc negativo præcepto quam maxime opus est, ubi pro dilectione tanta odia inter homines grassantur, ut etiam magna eorum seges detur, qui ex mera invidia, aut libidine alterius fortunam invadendi, alios non innocentés solum, sed & amicos, & de ipsis bene meritos subversum ire non dubitent; & quidem ut horridum & inconsultum turbulenti animi impetum sub conscientia vocabulo, si diis placet, venditare non erubescant. Si quid opus erat expresse adulteria vetare inter eos conjuges, qui tam ardenti

P R Æ F A T I O.

ardenti & sincero amore sese amplecterentur? Aut quid furta vetare intererat, cum nulla penuria foret, & nemo quid sibi proprium putaret, quo alteri prodesse posset? Aut quid necessum erat falsa testimonia interdiceret, cum nondum existerent, qui exinde famam sibi atque gloriam aucuparentur, si alterum foeda atque inficeta calumnia adspargere possent? Sic ut non inepte huc adplicaveris illud *Taciti; Vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coërcitionibus agebant: & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur.* Atque hæc ipsa probe intellecta viam pandere possunt ad amovendam eam dubitationem; num igitur Lex diversa fuerit in statu naturæ integræ, an vero eadem? Ubi paucis responderi potest, Summa Legis capita in utroque statu esse eadem; sed multa præcepta particularia, propter diversitatem conditionis humanæ, variare; Seu potius, eandem summam Legis per diversa, (non tamen contraria) præcepta sese explicare, prout diverso sese modo habuit homo, cui illa Lex observanda. Summam Legis Salvator noster ad duo capita redegit; Dilige DEUM, & Dilige proximum. Ad hæc capita referri potest universa Lex Naturalis, tam in integro quam in corrupto statu hominum; (nisi quod in statu integro nullum aut modicum videatur

tur

P R Æ F A T I O.

tur discrimen fuisse inter Jus Naturale, & Theologiam Moralem.) Nam & socialitas, quam nos pro fundamento Juri Naturali subtravimus, commode in dilectionem proximi resolvi potest. Sed quando ad præcepta particularia descenditur, fane discrimen non leve emergit tam circa præcepta affirmativa, quam negativa. Et quidem affirmativa præcepta quod attinet, eorum non pauca jam in isthoc statu dantur, quibus in primævo statu locus non fuisse videtur: idque partim quia illa præsupponunt tale institutum, quod an in felicissimam hominum conditionem cadat, non constat; partim quia sine miseria & morte, quæ ab illo statu exulabat, non intelliguntur. V. g. Jam inter præcepta Legis Naturalis est, ne quis alterum in emtione & venditione decipiat; ne falsa ulna, mensura, aut pondere utatur; ut pecuniam creditam convento tempore restituat. Ast illud nondum ad liquidum est perductum, an si peccati expers genus humanum perstitisset, ejusmodi commercia, qualia nunc agitantur, exercenda fuerint, & an aliquis usus pecuniæ tunc futurus fuerit. Sic si tales civitates, quales nunc sunt, in statu innocentiae locum non habuerunt; locus quoque ibidem non fuit præceptis, quæ id genus civitatum, iisque contentum imperium præsupponunt. Jam quoque Jure Naturali jubemur succurrere egenis, subvenire iniqua calamitate oppressis, curam

P R Æ F A T I O.

curam habere viduarum, orphanorumque. Atqui hæc frustra præcipiuntur iis, qui miseræ, egestati, mortique non sunt obnoxii. Ad condonandas injurias, pacemque conciliandam pronos esse nos jam jubet Lex naturalis. Quæ frustranea est inter eos, qui in leges socialitatis non peccant. Atque id ipsum manifeste quoque perspicitur in præceptis negativis, ad Jus jam Naturale (non positivum) spectantibus. Etsi enim quodvis præceptum affirmativum virtualiter contineat interdictum omnis oppositi; (V. g. qui jubetur diligere proximum, eo ipso vetatur inferre illi omnia, quæ dilectioni repugnant :) tamen ut expressis præceptis illa sanciantur, superfluum videtur, ubi nullæ pravæ cupidines ad talia patranda propellunt. Ad quod illustrandum accommodari potest, quod Solon parricidarum pœnam lege publica sancire noluit, quod tantum scelus in aliquem filium cadere non arbitraretur. Cui simile est, quod *Franc. Lopez de Gomara, Hist. Gent. Ind. occident.* Cap. 207. refert de populis Nicaraguæ, apud illos nullam fuisse statutam pœnam in eum, qui regulum (Cacique ipsi vocant) occidisset; quod nullus, aiebant, sit subditus, qui excogitare aut patrare tam dirum facinus velit. Vereor ne putidum videatur isthæc tam aperta pluribus inculcare. Ad tironum tamen captum hoc exempli addam. Sunt alicujus informationi commissi duo

P R Æ F A T I O.

duo pueri, sed dispari plane indole. Unus modestus est, verecundusque, & magno literarum amore flagrans. Alter dissolutus, petulans, fœdas potius libidines, quam libros amat. Summa officii utrique eadem, literas addiscere. Sed peculiaris præcepta disparia. Priori enim sufficit injunxisse, quæ studia, quo tempore, quave ratione tractare debeat. Alteri præter hæc acerrima sub comminatione vetandum, ne circumcursitet, ne alea ludat, ne libros vendat, ne in exercitiis componendis aliena vitula aret, ne pergræcetur, ne scorta consecetur. Eadem si quis prioris indolis puero operose declamare instituat, hic *εὐφημῶν* ipsum jubebit, & cuius potius quam ista sibi canere, qui talium nulla cupidine tangatur. Ex quo manifestum arbitror esse, longe aliam fore Juris Naturalis faciem, si quis statum hominis integrum velit præsupponere. Simulque, cum tam liquido limites hujus Disciplinæ, quibus à Theologia Morali sejungitur, designati sint; non deteriore hancce disciplinam conditione futuram, quam Juris-prudentiam Civilem, Medicinam, Scientiam Naturalem, aut Mathesin; in quas si aliquis *ἀμύητος* irrumpere audeat, sine populi suffragiis censuram sibi vendicans, non dubitant ipsi occinere, quod quondam Apelles Megabyzo, de arte pictoria nescio quid differere aggredienti: Quæso, aiebat, tace, ne pueri, qui melidem terunt,

te

P R Æ F A T I O.

te irrideant, loqui orsum de rebus, quas non didicisti. Sed cum bonis quidem cordatisque viris facile nobis conveniet. Malevolos autem, ineruditosque obrectatores satius fuerit invidiæ suæ excruciosos commendare; siquidem utique constat, æterna positumque lege est, ut Æthiops cutem non mutet.

ELEN.

ELENCHUS CAPITULI

LIBRI PRIMUS

I. D E actione humana.	Pag. 1
II. D E norma actionum humanarum, seu de Lege in genere.	12
III. De Lege Naturali.	19
IV. De Officio Hominis erga Deum, seu de Religione Naturali.	25
V. De Officio Hominis erga Seipsum.	32
VI. De Officio quorumlibet erga quoslibet; & primo, de non ledendis aliis.	43
VII. De agnoscenda Naturali hominum E - qualitate.	48
VIII. De Promiscuis Officiis Humanitatis.	51
IX. De Officio Paciscentium in genere.	54
X. De Officio sermocinantium.	64
XI. De Officio jurantium.	67
XII. De Officio circa acquirendum rerum do- minium.	71
XIII. De Officiis, quae ex Dominio rerum per se resultant.	77
XIV. De Pretio.	79
XV. De contractibus, qui pretia rerum presu- ponunt, & fluentibus inde officiis.	84
XVI. Quibus Modis solvantur Obligationes, quae ex pactis oriuntur.	92
XVII. De interpretatione.	94

E L E N -

ELENCHUS CAPITULI

LIBRI SECUNDI.

I. D E statu hominum naturali.	101
II. De Officiis conjugalibus.	107
III. De Officiis parentum & liberorum.	111
IV. De Officiis dominorum & servorum.	115
V. De causa impulsiva constituenda civitatis.	118
VI. De interna civitatum structura.	121
VII. De partibus summi imperii.	126
VIII. De formis rerum publ.	128
IX. De affectionibus imperii civilis.	132
X. De modis acquirendi imperium, imprimis monarchicum.	134
XI. De Officio summorum imperantium.	137
XII. De legibus civilibus in specie.	142
XIII. De jure vite & necis.	145
XIV. De existimatione.	150
XV. De potestate summi imperii in bona civitate contenta.	153
XVI. De bello & pace.	155
XVII. De Fœderibus.	160
XVIII. De Officiis civium.	162

I

D E
O F F I C I O
HOMINIS & CIVIS.
LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

De Actione Humana.

OFFICIUM nobis heic vocatur actio hominis pro ratione obligationis ad præscriptum legum recte attemperata. Ad quod intelligendum, necessarium est præmittere tum de natura Actionis humanæ, tum de Legibus in universum.

Per *Humanam Actionem* intelligimus non quemvis motum à facultatibus hominis procedentem; sed illum duntaxat, qui provenit ac dirigitur ab iis facultatibus, quæ humano generi præ brutis Creator O. M. attribuit; nempe qui velut prælucente *Intellectu*, ac decernente *Voluntate* suscipitur.

Datum quippe est homini, ut non solum varias res, quæ in hoc universo occurrunt, possit cognoscere, eas inter se conferre, & harum occasione novas sibi notiones formare: sed ut etiam possit prospicere, quid acturus sit, ac ad id exsequendum sese movere, idemque ad certam normam, certumque finem conformare, & quid inde proventurum sit, colligere; quin & quæ peracta jam sunt, an ad regulam congruant, judicare. Sed nec omnes hominis facultates sese perpetuo,

tuo, aut modo uniformi movent: verum aliquæ istarum intrinseco hominis impulsu excitantur, excitataque temperantur, & diriguntur. Denique nec in omnia objecta promiscue homo fertur, sed quædam adpetit, quædam averfatur. Sæpe quoque licet objectum agendi adsit, motum suspendit; & pluribus objectis præsentibus unum eligit, cætera respuit.

IV.
Intellectus hominis Officii conficius,

Circa facultatem ergo comprehendendi & dijudicandi res, quæ *Intellectus* vocabulo venit, id ante omnia pro certo habendum est; cuilibet homini matura ætate & mente integra tantum superesse naturalis velut luminis, ut adhibita cultura, ac debita meditatione, possit recte comprehendere saltem generalia illa præcepta & principia, quæ ad vitam hancce honeste & tranquille exigendam faciunt; simulque judicare, ista utique indoli humanæ congruere. Hoc enim nisi saltem intra spheram fori humani admittatur, quibusvis suis delictis homines ignorantiam invincibilem obtendere possent: cum nemo in foro humano argui possit violasse regulam, quam capere supra ipsius vires est.

V.
Conscientia recta, & probabilis.

Intellectus hominis, quando de eo, quod agendum vel omittendum est, recte informatus fuerit, & quidem ita, ut sententiæ suæ certas & indubias rationes norit reddere, solet vocari *Conscientia Recta*. Sed ubi quis veram quidem sententiam circa agenda vel omit-tenda fovet, quam tamen ipse per rationes demonstrare nequeat, sed eandem ex vitæ civilis tenore, ex assuetudine, aut superiorum auctoritate hauserit, neque tamen ipsi suppetat ratio, quæ contrarium magis persuadeat, solet vocari *Conscientia Probabilis*. Qua maxima pars mortalium regitur: quippe cum paucis rerum cognoscere causas concessum sit.

VI.
Etiam dubia, suspendens actionem.

Solet tamen quibusdam non raro evenire, circa casus potissimum singulares, ut ex utraque parte sese offerant rationes; nec illi ita polleant iudicio, ut, utraque præponderent, liquido discernere queant. Id quod vocari suevit *Conscientia Dubia*. De qua hæc est regula: quamdiu in ancipiti hæret iudicium, bonum quid sit, an malum, actio erit suspendenda. Nam non-

nondum discussa dubitatione, ad agendum sese determinare, propositum peccandi, aut saltem neglectum legis involvit.

Sæpe etiam intellectus hominis pro vero falsum apprehendit; & tunc in *Errore* versari dicitur. Qui error *Vincibilis* solet adpellari, quando quis adhibita attentione & diligentia debita cavere poterat, ne in eum incideret. *Invincibilis* autem, quando quis etiam adhibita omni diligentia, quam vitæ communis ratio fert, istum evitare non poterat. Qualis error tamen saltem inter eos, quæ rationis lumen excolere, & vitam ad honestatem componere cordi est, non circa communia vivendi præcepta, sed duntaxat circa singularia negotia incidere suevit. Nam & naturalis juris præcepta generalia plana sunt: & qui leges positivas fert, id ante omnia agere solet & debet, ut illæ subjectis innotescant. Unde citra supinam negligentiam heic error non nascitur. Sed in singularibus negotiis facile est, ut error invito & præter culpam obrepat circa objectum, aliasque actionis circumstantias.

Ubi vero simpliciter cognitio abest, vocatur *Ignorantia*. Quæ duplici modo consideratur; uno, prout ad actionem aliquid confert; altero, prout invito, aut non citra culpam, oborta fuit. Priori respectu ignorantia solet dividi in *Efficacem* & *Concomitantem*. Illa est, quæ si abfuisset, præsens actio non fuisset suscepta. Hæc est, quæ licet abfuisset, nihilominus actio suscepta fuisset. Posteriori respectu ignorantia est *Voluntaria*, vel *Involuntaria*. Illa est, quam quis vel ultro affectavit, rejectis veri cognoscendi mediis; vel debita diligentia non adhibita, obrepere sibi passus est. Hæc est, quando quis ignorat, quæ nec scire poterat, nec tenebatur. Et hæc iterum *duplex* est. Vel enim quis in præsens quidem ignorantiam exuere non potuit, ut tamen in culpa sit, quare in tali statu versetur. Vel non solum in præsens ignorantiam vincere nequit, sed & in culpa non est, quare ad talem conditionem sit devolutus.

VII.

Error vincibilis, invincibilis, quis, & in quibus?

VIII.

Ignorantia intellectus var.

IX.

Volunta-
ria actio
spontanea
est & li-
bera.

Altera facultas, quæ in homine præ brutis peculiariter cernitur, *Voluntas* vocatur; per quam velut intrinseco impulsu ad agendum sese homo movet, & eligit quod sibi maxime arridet; aversatur, quod sibi non convenire videtur. Habet igitur homo à voluntate, tum ut *Sponte* agat, id est, ut non per intrinsecam aliquam necessitatem ad agendum determinetur, sed actionis suæ ipse auctor sit: tum ut *Libere* agat, i.e. ut uno objecto proposito possit agere vel non agere, idemque eligere vel respuere; aut pluribus objectis propositis unum eligere, cætera respuere. Porro cum actionum humanarum quædam propter se suscipiantur, quædam quatenus ad aliud consequendum inferviunt, i.e. cum quædam rationem *Finis*, quædam *Mediorum* habeant; circa finem quidem ita voluntas versatur, ut eum cognitum primo adprobet, dein ad eundem consequendum efficaciter sese moveat, & velut ad eum tendat, vehementius aut remissius; eoque obtento adquiescat, placideque fruatur. Media autem primo probantur; tum quæ maxime idonea fuerint visa, eliguntur, ac demum usui adplicantur.

X.

Ejus ra-
tione ho-
mo actio-
nis auctor.

Quemadmodum autem hoc maxime nomine homo actionum suarum auctor habetur, quia ipse voluntario eas suscepit; ita circa voluntatem id cum primis observandum, ejus spontaneitatem utique asserendam esse saltem circa illas actiones, de quibus ab homine in foro humano ratio solet exigi. Ubi autem homini nihil plane spontaneitatis relinquitur, ibi non ipse homo, sed qui eidem necessitatem adfert, auctor habetur actionis, ad quam homo invitus membra viresque suas accommodat.

XI.

Voluntas
fertur in
bonum,
idque va-
rium.

Porro quanquam voluntas bonum in genere semper adpetat, & malum in genere aversetur; magna tamen inter singulos homines tum adpetituum tum actionum cernitur varietas. Idque inde provenit, quod non omnia bona & mala homini velut pura adpareant, sed invicem mixta, bona malis, mala bonis. Et quia diversa objecta diversas velut partes in homine peculiariter afficiunt, v. g. quædam æstimationem illam
quam

DE OFFICIO HOMINIS.

quam homo de seipso habet, quædam sensus ejus exteriores, quædam amorem sui, quo seipsum conservare studet: inde est, quod illa quidem homo apprehendat tanquam *Decora*, ista tanquam *Fucunda*, hæc tanquam *Utilia*. Et prout quodque horum validum motum homini impressit, ita eundem quoque versus se peculiariter propendere facit. Cui accedit in plerisque hominibus ad certa quædam peculiaris inclinatio, aut à certis averfatio. Hinc fit, ut circa quamlibet fere actionem sese simul offerant species bonorum & malorum, verorum aut adparentium, ad quas solide discernendas aliis major, aliis minor est perspicacia. Inde mirum non est unum ad id ferri, abs quo alter maxime abhorret.

Sed nec semper voluntas hominis circa quamlibet actionem velut in æquilibrio posita deprehenditur, sic ut inclinatio in hanc aut illam partem unice ab impulsu ejusdem intrinseco post mature perpensa omnia proveniat: sed frequentissime per extrinseca velut momenta versus unam magis quam alteram partem homo propellitur. Ut enim prætereamus communem illam mortalium in prava proclivitatem, cujus originem atque indolem alterius fori est excutere; primo voluntati singularem quandam vergentiam conciliat *peculiaris ingenii dispositio*, qua ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur. Quæ non in singulis tantum hominibus, sed & integris in nationibus deprehenditur. Eam autem producere videtur cœli nos ambientis, solique genius, humorum in corporibus temperatura ex ipso semine, ætate, victu, valetudine, studiorum ratione, similibusque causis proveniens; item conformatio organorum, queis animus ad functiones suas obeundas utitur, & similia. Ubi notandum, præterquam quod homo adhibita cura temperamentum suum non parum retundere & alterare possit; quantacunque etiam vis eidem tribuatur, non tamen eousque illa valere judicanda est, ut hominem necessario in violationem legis naturalis rapiat, quousque hæc in foro humano exercetur; ubi pravæ cupidines

XII.

Hæc quoque
usque à
peculiari
ingenii
dispositi-
one;

dines, intra actum exteriorem subsistentes, non attenduntur. Adeoque si vel maxime natura recurrat, furca licet expulsa, id tamen prohiberi potest, ne exteriores actiones vitiosas producat. Et quæ in superanda ejusmodi inclinatione occurrit difficultas, illam splendor laudis pensat, quæ heic victorem manet. Quod si autem ejusmodi stimuli animum concutiant, quos nulla ratio, quo minus erumpant, reprimere potest; via tamen est, ut citra peccatum velut depleri queant.

XIII.
A consuetudine ex
frequenti
actione;

Valde quoque in certas actiones voluntatem inclinat frequens ejusdem generis actionum repetitio, ex qua enata proclivitas *Consuetudo* vocatur. Per hanc quippe efficitur, ut libenter & expedite actio aliqua suscipiatur, sic ut objecto præsentem in id velut trahi animus videatur, aut idem absens vehementissime desideret. De qua id observandum: uti nulla videtur esse adsuetudo, quin eam adhibita diligentia iterum exuere possit homo; ita nulla quoque animum consueque detorquere valet, ut non exterioribus saltem actibus, in quos illa rapitur, heic & nunc cohibendis par homo sit. Et quia penes hominem fuit ejusmodi adsuetudinem contrahere, inde, utut hæc actiones facili- taret, tamen neque inde bonarum actionum pretio aliquid decedit, neque pravarum malitia redditur levior. Quin uti bona adsuetudo hominis laudem, ita prava ejusdem turpitudinem intendit.

XIV.
Ab animi
motibus
seu affectibus;

Plurimum quoque interest, an placida tranquillitas animo constet; an vero idem peculiaribus motibus, quos *Affectus* vocant, concutiat. Circa quos illud tenendum: quantumcunque vehementes isti sint, tamen debito rationis usu hominem iisdem superiorem esse posse, ipsorumque impetum saltem intra ultimum actum sistere. Cum autem affectuum alii excitentur specie boni, alii specie mali, & stimulent, vel ad acquirendum aliquod gratum, vel declinandum molestum; naturæ humanæ congruens est, ut hos, quam illos, plus favoris aut veniæ mortales inter comitetur, eoque magis, quo infestius & intolerabilius fuerit malum,

lum, quod eos excitavit. Longe quippe tolerabilius habetur carere bono, ad naturæ conservationem non adeo necessario, quam excipere malum, ad naturæ destructionem tendens.

Denique uti dantur certi *Morbi*, qui usum rationis in perpetuum, aut ad tempus plane tollunt: ita multas apud nationes frequens est, homines sibi ultro arcescere morbi quoddam genus brevi transiens, usum rationis non parum perturbans. Quo innuimus *Ebrietatem*, ex certis potulentorum generibus, ac quibusdam fumis proventientem; quæ violento motu sanguinem ac spiritus impellit & turbat, ac ad libidinem imprimis, iram, temeritatem & enormem lætitiā homines proclives reddit; sic ut multi velut extra se per ebrietatem rapti videantur, & diversum plane genium induisse, quam quo sobrii conspiciebantur. Hæc tamen uti non semper omnem usum rationis sequestrat; ita quatenus ultro arcessita est, odium potius quam favorem actionibus per eandem susceptis conciliare apta est.

Porro actiones humanæ, uti *Voluntaria* solent vocari, quatenus à voluntate profiscuntur & diriguntur; ita si quæ reluctante voluntate scienter suscipiuntur, *Invitata* adpellantur, pressius sumto hocce vocabulo. Nam latius id acceptum etiam illas comprehendit, quæ per *Ignorantiam* patrantur. Invitum autem nobis hoc loco idem notat, quod *Coactum*; quando nempe quis ab extrinseco principio validiore adigitur membra sua applicare, ita ut averfationem & dissensum suum signis ac præcipue renitentia corporis significet. Minus autem proprie *Invita* & illa dicuntur, quando incumbente graviore necessitate aliquid tanquam minus malum eligitur, & suscipitur, abs quo alias homo extra necessitatem constitutus vehementer abhorrebat. Quales actiones vulgo *Mixtas* vocant. Hæ cum spontaneis illud habent commune, quod voluntas pro præfenti statu eas utique eligat tanquam minus malum. Cum invitis autem aliquatenus quoad effectum conveniunt, quod vel plane non, vel non ita graviter,

XV.
A morbis
& ebrietate, inclinatur.

XVI.
Actio voluntaria, invita, mixta.

uti spontaneæ, soleant agenti imputari.

XVII.
Quæ actio
homini
imputari
queat.

Cæterum actionum humanarum, quæ ab intellectu & voluntate proficiscuntur & diriguntur, hæc est præcipua affectio, quod illæ homini possint *imputari*, seu quod homo pro earum auctore recte possit haberi, ac ad reddendam de iisdem rationem adstringi; quodque in ipsum redundant effectus, qui ex istis proveniunt. Nulla enim propior ratio est, quare alicui actio quæpiam imputari possit, quam quia ab isto sciente & volente, mediate aut immediate, profecta est; seu quia penes ipsum fuit, ut fieret vel non fieret. Hinc axiomatis primarii loco in disciplinis moralibus ad forum humanum spectantibus habetur, quod de illis actionibus rationem posci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant, penes ipsum est. Seu, quod eodem recidit; quod quælibet actio, directionis humanæ capax, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, ipsi queat imputari. Sic & contra nemo pro auctore ejus actionis haberi potest, quæ penes ipsum neque in se neque in sua causa fuit.

XVIII.
Actio al-
terius al-
teri an
impute-
tur?

Ex hisce præmissis aliquot particulares formabimus propositiones, unde constet, quod cuique imputari, seu cujus actionis eventusque auctor quisque possit haberi. Primo: Actiones ab alio patratae, ut & operationes quarumvis aliarum rerum, nec non quivis eventus, non possunt alteri imputari, nisi quatenus ille potest & tenetur istas moderari. Nihil quippe est frequentius inter homines, quam ut uni commissum sit alterius actiones dirigere. Heic igitur si actio aliqua ab altero sit patrata, circa quam iste omisit quod penes se erat; actio illa imputabitur non solum ei, qui immediate ipsam patravit, sed etiam isti, qui ex debita & possibili directione aliquid omisit. Habet tamen ea res fere suum modum finemque, sic ut illud *possibile* cum aliquo velut temperamento & moraliter sit intelligendum. Cum per quamcunque subjectionem unius sub altero, subjecti tamen libertas non extinguatur, quin alterius directioni reniti, & in diversa tendere possit; nec vitæ humanæ indoles ferat, ut
quis

quis uni perpetuo velut affixus, omnes istius motus observare queat. Igitur si quis omnia fecit, quæ directionis sibi injunctæ natura ferebat, ubi nihilominus quid ab altero patratum fuit, patranti soli imputabitur. Sic postquam in animalia homines dominium exercent; quæ per illa in alterius detrimentum facta sunt, domino imputabuntur, siquidem is ex debita custodia & circumspeditione aliquid neglexit. Sic & quævis mala, quæ alteri obtingunt, imputari isti possunt, qui eorum causam & occasionem, cum posset & deberet, non subtraxit. Sic cum multarum rerum naturalium operationes promovere aut suspendere sit penes homines; quod ab hisce commodi vel damni datum sit, istis imputabitur, quanti eorundem opera vel neglectus ad id momenti attulit. Aliquando etiam præter ordinem imputantur alicui eventus tales, qui alias supra humanam directionem sunt, quatenus intuitu certi hominis istos divinum Numen peculiariter procuravit. Extra hosce & similes casus sufficit, si de propriis actionibus rationem quis possit reddere.

Secundo: Quæcunque in quolibet homine sunt vel non sunt, quæ penes ipsum non fuit ut adessent vel non adessent; non possunt ipsi imputari, nisi quatenus per industriam naturalem defectum non supplevit, aut nativas vires non adjuvit. Sic cum perspicaciam ingenii, viresque corporis nemo sibi præstare possit; nemini quoque eo nomine imputari quid poterit, nisi quantum culturam adhibuit, aut adhibere neglexit. Sic non rustico, sed urbano atque aulico, horridi mores vitio vertuntur. Unde & valde absurdæ sunt judicandæ exprobrationes ejusmodi qualitatum, quarum causa penes nos non fuit; v. g. brevis staturæ, formæ parum felicitis, & similia.

Tertio: Quæ per ignorantiam invincibilem patrantur, imputari non possunt. Quia neque dirigere actionem possumus, ubi intellectus lumen non præluet; & præsupponitur, tale lumen sibi hominem non potuisse comparare, neque quo minus posset, in culpa fuisse. Quin & in vita communi *non posse* moraliter ac-

XIX.

An, cujus
causa pe-
nes ali-
quem non
est?

XX.

An, quæ
ex invin-
cibili ig-
norantia
patitur?

cipitur pro illa facultate, solertia & circumspectione, quæ vulgo sufficere judicatur, & quæ probabilibus rationibus subnixa fuit.

XXI.
An, quæ
ex igno-
rantia
legis &
officii?

Quarto: Ignorantia, ut & error, circa leges & officium cuique injunctum, ab imputatione non liberat. Nam qui leges & officium alicui injungit, efficere solet & debet, ut in notitiam subjecti illæ perveniant. Et ad subjecti captum leges ac regulæ officii attemperari solent & debent; circa quas cognoscendas & retinendas quemlibet sollicitum esse oportet. Unde qui est causa ignorantia, respondere etiam tenebitur de iis actionibus, quæ ex illa ignorantia promanant.

XXII.
An, cujus
exequen-
dæ defuit
occafio?

Quinto: Cui occasio agendi citra suam culpam defest, illi non imputatur, quod non egerit. Videtur autem occasio quatuor hæcce complecti; ut objectum actionis sit in promptu; ut adsit commodus locus, ubi non possimus ab aliis impediri, aut malo aliquo multari; ut adsit opportunum tempus, quo non sint obeunda negotia magis necessaria, quodque item aliis, qui ad actionem concurrunt, sit opportunum; ut denique naturales agendi vires suppetant. Citra isthæc enim cum actio fieri nequeat, etiam absurdum fuerit, si alicui imputetur, ad quod agendum occasio defuit. Sic medicus segnitia non potest argui, si nemo ægrotet. Sic liberalis esse non conceditur, qui ipse indiget. Sic talentum suum defodisse argui nequit, cui rite ambienti statio denegata fuit. Et cui multum datum fuit, ab eo multum repetetur. Sic non possumus simul sorbere & flare.

XXIII.
An, quæ
vires a-
gentis
excedit?

Sexto: Non potest quoque alicui imputari, quod non præstiterit ea, quæ vires ipsius excedunt, neque per eas prohiberi aut effici possunt. Inde vulgo impossibile nulla esse obligatio dicitur. Addendum tamen, modo quis sua culpa vires præstandi non detriverit, aut perdiderit. Hic enim eodem modo tractari potest, atque si vires adhuc obtineret: cum alias facilis esset via quamvis obligationem paulo laboriosiore eludendi, ulro corruptis præstandi viribus.

Septimo:

Septimo: Imputari quoque non possunt, quæ quis xxiv.
 coacte patitur, aut agit. Talia enim amoliri aut defu- An, quæ
quis co-
acte pati-
tur aut
agit?
 gere supra ipsius vires positum intelligitur. Cogi au-
 tem dicimur duplici modo; uno, quando alius valen-
 tior per violentiam nostra membra ad aliquid agen-
 dum aut patiendum adplicat: altero, si potentior
 grave aliquod malum cominus intentet, (idque statim
 repræsentandi facultatem habeat,) nisi ultro nos ad
 aliquid faciendum moveamus, aut à faciendo absti-
 neamus. Tunc enim, nisi expresse obligemur id,
 quod alteri est inferendum, nostro malo redimere; is
 qui eam nobis necessitatem adfert, pro auctore faci-
 noris habebitur; nobis autem non magis factum istud
 imputari poterit, quam gladio aut securi cædes.

Octavo: Eorum, qui rationis usu destituuntur, xxv.
 actiones non imputantur. Quia quid agatur, liquido An, quæ
rationis
usu desti-
tuuntur?
 dignoscere, & ad normam comparare nequeunt. Et
 huc spectant actiones infantum, antequam usus rati-
 onis paulo distinctius sese incipit exserere. Quod
 enim isti propter quasdam actiones increpantur aut
 verberantur, id non ideo fit, quasi in foro humano
 pœnam proprie dictam meriti sint; sed per modum
 nudæ emendationis, & disciplinæ, ne per talia mole-
 stiam aliis faceant, aut ne pravam adsuetudinem
 contrahant. Sic & furiosorum, mente motorum,
 & delirorum actiones pro humanis non habentur,
 quibus quidem citra suam culpam iste morbus pro-
 venit.

Nono: Denique imputari non possunt, quæ quis in xxvi.
 somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus in- An, quæ
in somniis
agere
videmur?
 terdiu cogitandis cum delectatione immoratus, eorum
 imagines animo alte impressit: etsi & hæc rarissime
 in foro humano attendantur. Alias enim phantasia
 in somno est veluti cymba sine rectore fluitans, sic
 ut penes hominem non sit præstare, qualia visa isthæc
 effingat.

Circa imputationem autem actionum alterius, pau- xxvii.
 lo distinctius observandum, quod aliquando quidem Actio
agenti
principali
& instru-
 contingat, ut actio ei, qui immediate eam patravit,
 B 6 plane

mentali
qui impu-
tetur?

plane non imputetur, sed alteri, qui hoc tantum velut instrumento usus est. Sed frequentius est, ut & ei, qui actionem patravit, & alteri, qui ad eandem agendo quid vel omittendo concurrit, illa simul imputetur. Id quod fit triplici potissimum modo; vel ut alter principalis causa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut passu ambulet; vel ut alter minus principalis patrator, principalis causa sit. Ad primam classem pertinent, qui alterum auctoritate sua ad quid permoverunt; qui consensum requisitum adhibuerunt, citra quem alter agere non poterat; qui poterant & debebant prohibere, & non fecerunt. Ad secundam classem pertinent, qui mandant, aut ad facinus patrandum conducunt; qui adjuvant; qui receptum & defensionem præstant; qui cum opem ferre injuriam patienti possent & deberent, non fecerunt. Ad tertiam classem referuntur, qui consilium speciale dant; qui laudant & assentantur ante patratum facinus; qui exemplo suo ad peccandum accendunt, & similes.

CAPUT II.

De Norma Actionum Humanarum, seu de Lege in genere.

1.
Actiones
humanæ
norma
indigent.

QUIA actiones humanæ à voluntate dependent, voluntates autem singulorum non semper sibi similes, & diversorum in diversa fere tendere solent; igitur ad ordinem & decorem in genere humano constituendum necessarium fuit normam aliquam existere, ad quam istæ componerentur. Alias enim si in tanta voluntatis libertate, tantaque inclinationum & studiorum diversitate, quisque citra reflexionem ad certam normam ageret, quod ipsi in mentem veniret; non poterat non maxima confusio in genere humano existere.

Norma

Norma illa vocatur *Lex*, quæ est decretum, quo superior sibi subiectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas componat.

II.
Lege scilicet, quæ describitur.

Hæc definitio ut eo melius intelligatur, evolvendum est, quid sit obligatio; unde ea oriatur; quis obligationem recipere; & quis eandem alteri injungere queat. Vulgo igitur *Obligatio* dicitur vinculum juris, quo necessitate adstringimur alicujus rei præstandæ. Scilicet injicitur per eam quasi frænum aliquod nostræ libertati, ut, quanquam de facto voluntas in diversum tendere queat, intrinseco tamen per eandem velut sensu imbutam se deprehendat, ut, ni præscriptæ normæ conformis sit actio edita, non recte se egisse cogatur agnoscere. Adeoque si quid mali eo nomine homini eveniat, non immerito id sibi accidere judicet; cum normam, prout par erat, sequenti, istud evitasse licuerit.

III.
Obligatio, ex Lege orianda, quid?

Quod autem *homo aptus sit ad recipiendam obligationem*, duplex causa est; una quidem, quia is voluntatem habet, quæ sese in diversas partes flectere, adeoque & ad normam componere potest: altera, quia homo à potestate superioris non est immunis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum sunt alligatæ, ibi libera actio frustra expectatur: isti que incassum præscribitur aliqua norma, qui eam neque intelligere, neque ad eandem sese componere potest. Si quis autem non agnoscat superiorem, eo ipso nemo existit, qui necessitatem eidem jure queat injicere. Et si maxime is in agendo certam rationem observat, & à quibusdam actionibus constanter absteineat; id tamen non ex obligatione aliqua, sed ex proprio beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis sit capax, qui & superiorem habet, & normam præscriptam potest cognoscere, & voluntatem habet in diversa flexilem; quæ tamen ubi norma per superiorem fuerit præscripta, sentiat se ab ipsa non recte discedere. Quali natura hominem præditum adparet.

IV.
Homo sua natura est obligationis capax.

Introducitur obligatio in animum hominis proprie à superiore, i. e. tali, cui non solam vires sunt malum

V.
Obligatio omnis in ali-

introducitur
à superi-
ore.

aliquod repræsentandi contranitentibus; sed & cui *justa sunt causa*, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostræ libertatem circumscribi. Talia enim ubi in aliquo fuerunt, postquam quid velit significavit, necessum est in animo hominis oriri metum reverentia temperatum: illum quidem ex potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quæ etiam remoto metu allicere aliquem debebant ad istius voluntatem amplectendam. Qui enim nullam rationem allegare novit, quare mihi invito obligationem velit impingere, præter solas vires; is terrere quidem me potest, ut effugiendo majore malo ipsi tantisper parere satius ducam; sed eo metu remoto, nihil amplius obstat, quo minus meo potius, quam illius arbitrio agam. Contra qui rationes quidem habet, quare ego ipsi parere debeam, à viribus tamen malum aliquod mihi imponendi destituitur, ejus jussa impune à me possunt negligi, ni potentior aliquis hujus auctoritatem proculcatam adsertum eat. Rationes autem, quare quis recte postulare queat, ut ab altero sibi obtemperetur, sunt; si ab isto in hunc insignia quædam bona sint perfecta; si constiterit, istum & bene huic velle, & rectius, quam ipse valet, eidem prospicere posse; simulque si actu iste hujus directionem sibi vindicet; & denique si quis ultro alteri sese subjecerit, & in ipsius directionem consenserit.

VI.
Requirit
notitiam
Legis &
Legisla-
toris.

Cæterum ut lex vim suam in animis eorum, quibus fertur, exserere possit, requiritur *Cognitio* tum *Legislatoris*, tum *ipsius Legis*. Nemo enim obedientiam præstare valebit, si neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur noverit. Et Legislatoris quidem cognitio est facillima. Legum quippe naturalium eundem esse auctorem, qui Universi, ex lumine rationis constat. Nec civis ignorare potest, quis in ipsum imperium obtineat. Leges porro naturales quomodo innotescant, paulo post exponetur. Civiles autem leges per *promulgationem* publice & perspicue factam in subjectorum notitiam perveniunt. In qua de duobus constare debet; tum quod lex eum habeat auctorem, penes quem

quem summum in civitate est imperium; tum quæ sit legis sententia. Prius cognoscitur, si vel ipse legem sua voce promulget, vel autographo consignet; vel si id fiat per ipsius delegatos. Quorum auctoritas frustra in dubium vocatur, si constet, hoc cum munere, quod in civitate gerunt, esse conjunctum, & ipsos regulariter ad idem adhiberi: Si istæ leges in usum judiciorum deducantur; si nihil contineant, quod summo imperio deroget. Ut autem sententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri potest perspicuitate uti. Si quid in legibus obscurum occurrat, ejus declaratio petenda abs legislatore, aut illis, qui ad jus secundum leges dicendum publice sunt constituti.

Cujuslibet *legis perfectæ*, *duæ partes* sunt: una, per quam definitur quid sit faciendum, quidve omittendum: altera, per quam indicatur, quodnam malum sit propositum ei, qui præceptum intermittit, & interdictum facit. Nam uti propter pravitatem ingenii humani, in vetitatendere amantis, supervacuum est dicere, *hoc fac*, si non facientem nil mali sit mansurum; ita absurdum est dicere *pœnas dabis*, ni causa, quæ pœnam mereatur, præcesserit. Sic igitur omnis vis legis consistit in significando eo, quid superior à nobis fieri velit, vel non velit, & quæ pœna violatoribus legis sit constituta. Vis autem obligandi, i. e. intrinsicam necessitatem adferendi, & vis cogendi, seu per pœnas ad observationem legum adigendi, proprie est in legislatore, & cui legum custodia atque executio est commissæ.

Illud quod per leges alicui injungitur, debet non solum intra vires esse illius, cui leges feruntur, sed & utilitatem aliquam afferre sive illi ipsi, sive aliis. Nam uti sub comminatione pœnæ aliquid exigere velle ab aliquo, quod est & semper fuit supra ipsius vires positum, absurdum & crudele fuerit, ita supervacuum est naturalem voluntatis libertatem constringere, si nulla in quenquam utilitas inde pro-
veniat.

VII.
Legis
partes
duæ, præ-
ceptum &
commina-
tio.

VIII.
Materia
Legis esse
debet pos-
sibilis &
utilis.

Quam-

IX. Quamquam autem regulariter lex omnes legis-
 toris subditos complectatur, in quos materia legis
 quadrat, & quos legislator ab initio exemptos non
 voluit; interdum tamen contingit, ut ab obliga-
 tione legis aliquis peculiariter solvatur. Id quod
dispensare vocant. Uti tamen dispensare ille tantum
 potest, cui legem ferendi & abrogandi potestas com-
 petit; ita cavendum, ne promiscua, & citra gravis-
 simas causas facta dispensatione, auctoritas legum
 convellatur, & invidiæ atque indignationi inter sub-
 jectos ansa præbeatur.

X. A dispensatione tamen multum differt *Æquitas*,
 quæ est correctio ejus, in quo lex defecit ob univer-
 salitatem; seu dextra legis interpretatio, qua ex na-
 turali ratione ostenditur, casum aliquem peculiarem
 sub lege universali non comprehendi, eo quod alias
 absurdi quid inde foret secuturum. Nam quia ob
 infinitam varietatem omnes casus neque prævideri,
 neque exprimi possunt; ideo judices, quorum est
 generalia legum decreta ad speciales casus adplicare,
 debent à lege excipere ejusmodi casus, quos exceptu-
 rus fuerat ipse legislator, si præsens adestet, aut tales
 casus prævidisset.

XI. Porro à relatione & congruentia ad normam mo-
 ralem, actiones humanæ certas sortiuntur qualitates,
 & denominationes. Et illæ quidem actiones, de
 quibus in neutram partem quid disponit lex, vo-
 cantur *Licite* sive *Permissæ*. Etsi quandoque in vita
 civili, ubi non omnia ad vivum possunt rescari, illa
 etiam licita dicantur, in quæ poena fori humani
 non est constituta; etsi in se honestati naturali re-
 pugnent. Quæ porro actiones cum lege congruunt,
Bonæ; quæ discrepant, *Malæ* vocantur. Sed ut ali-
 qua actio bona sit, necessum est, ut ex omni parte
 cum lege congruat; ut mala sit, sufficit, si in una
 duntaxat parte deficiat.

XII. Justitia autem quandoque est attributum *Actionum*,
 quandoque *Personarum*. Quando *justitia persona* tri-
 buitur, solet vulgo definiri, quod sit constans & per-
 petua

Dispensa-
re quid?
quis pos-
sit? quâ
cautelâ?

X.
Æquitas
quid, &
quare ne-
cessaria?

XI.
Actio per
Legem
licita, bo-
na, mala.

XII.
Justitia
actionis,
& perso-
næ: hæc
quæ?

p t a voluntas suum cuique tribuendi. Justus quippe vir dicitur, qui iusta faciendo delectatur, qui iustiti  studet, seu in omni re conatur facere id, quod iustum est. Injustus contra, qui negligit cuique suum tribuere, vel id non debito suo, sed pr sente commodo mensurandum existimat. Sic ut iusti hominis non pauca possint esse actiones injust ; & vice versa. Justus quippe iusta facit propter præceptum legis, injusta non nisi per infirmitatem: injustus autem iusta facit propter p enam legi adjunctam, injusta per animi malitiam.

Quando vero *Justitia actionibus* tribuitur, tunc nihil aliud est, quam recta adplicatio earundem ad personam. Et iusta actio; qu  ex proxi, seu   sci-ente & volente adplicatur ad personam, cui illa debetur. Sic ut justitia actionum   bonitate in hoc potissimum differat, quod h c simpliciter notet convenientiam cum lege, justitia autem præterea involvat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Quo nomine etiam justitia virtus adversus alium dicitur.

Justiti  divisionem non omnes eodem modo instituant. Receptissima est divisio in *Universalem* & *Particularem*. Illa dicitur, quando quodcunque officium exercetur erga alios, etiam quod per vim, aut intentata in foro actione exigi non poterat. H c autem est, quando alicui potissimum exhibetur, qu  ille suo jure postulare poterat: & h c iterum solet dividi in *Distributivam* & *Commutativam*. Illa nititur pacto inter societatem & membra inito circa participandum pro rata damnum & lucrum. H c autem nititur contractu bilatere potissimum circa res & actiones in commercium venientes.

Cognito quid justitia sit, facile etiam quid *Injustitia* sit colligitur. Ubi observandum, quod actio injusta, qu  destinato ex consilio suscipitur, & per quam violatur quod alteri perfecto jure debebatur, aut quod tali jure undecunque partum is possidebat;

pro-

XIII.
Illa qu ;
& quid
ab ejus
bonitate
differat?

XIV.
Justiti 
divisiones
vulgares.

XV.
Injustitia,
injuria,
culpa,
quæ?

proprie *Injuria* vocetur. Quæ triplici modo fit: vel si alicui denegetur, quod suo jure postulare poterat, (non si quid duntaxat ex humanitate aut simili virtute debebatur;) vel si auferatur, quod suo jure, adversus auferentem valente, tenebat; vel si malum aliquod alteri inferatur, quod inferendi potestatem non habebamus. Ad injuriam præterea requiritur destinatum consilium, & malitia ejus, qui facit. Quæ ubi abfuerit, læsio alterius *Infortunium* aut *Culpa* vocatur, gravior aut levior, prout gravis aut levis fuerit socordia & negligentia, ex qua quis in alterum velut incurrit.

XVI.
Lex Di-
vina, hu-
mana, na-
turalis,
positiva.

Lex respectu auctoris dividitur in *Divinam* & *Humanam*; illa abs Deo, hæc ab hominibus lata est. Sed si lex consideretur, prout necessariam & universalem congruentiam cum hominibus, vel minus, habet; dividitur in *Naturalem* & *Positivam*. Illa est, quæ cum rationali ac sociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honesta & pacifica societas citra eandem constare nequeat. Unde & illa per rationis homini congenitæ lumen, & ex consideratione humanæ naturæ, in universum investigari & cognosci potest. Hæc est, quæ ex communi conditione humanæ naturæ haudquaquam fluit, sed abs solo legislatoris placito proficiscitur: etsi nec ipsa sua ratione, ac usu, quem certis hominibus aut peculiari societati generat, carere debeat. Est autem *Lex divina* alia *naturalis*, alia *positiva*. *Humana* autem omnis, præse ac-cepta, *positiva* est.

CAPUT III.

De Lege Naturali.

QUÆNAM Legis naturalis sit indoles, quæ necessitas, & quibus eadem præceptis in isthac mortalium conditione constet, planissime perspicitur, si quis naturam & ingenium hominis penitus perscrutatus fuerit. Sicuti enim ad accuratam legum civilium cognitionem plurimum facit, statum civitatis, moresque & studia civium probe intellexisse: ita perspecto communi mortalium ingenio statuque facile patebit, quibus legibus eorundem incolumitas continetur.

I.
Lex naturæ ex natura hominis eruenda.

Id igitur Homo habet commune cum omnibus animantibus, quæ sensus sui inest, ut se ipso nihil habeat carius, *seipsum studeat* omnibus modis *conservare*: ut quæ bona sibi videntur, acquirere; quæ mala, repellere nitatur. Qui quidem affectus regulariter tantus est, ut reliqui omnes eidem cedant. Et quicumque hominis salutem impugnatum sit, eum non potest non iste averfari, eoque ut etiam depulso malo intentato plerumque odium & cupiditas vindictæ adhuc remaneat.

II.
Conservationi sui ante omnia hominæ studet.

Ast in eo præ brutis Homo deteriore jam conditione videtur, quod vix ullum aliud animal tanta à nativitate *Imbecillitas* prosequatur; sic ut miraculi sit instar futurum, si quis ad maturam ætatem pervenerit, nisi aliorum hominum auxilium accedat. Cum nunc inter tot inventa humanæ necessitatis adminicula, plurium annorum sollicita informatio requiratur, ut proprio quis Marte victum & amictum sibi parare queat. Fingamus hominem, citra omnem ab aliis hominibus accedentem curam & culturam ad robustam ætatem provectum, cui nihil sit scientiæ, nisi quod ex proprio ingenio velut ultro pullulavit, eundemque ab omni aliorum hominum ope atque

III.
Ei, citra societatem, minus quam bruta, par.

con-

consortio in solitudine destitutum. Sane vix miserabilius animal deprehendetur. Elingue nimirum ac nudum, cui nihil aliud relictum, quam herbas radicesque vellere, aut sponte natos fructus legere: sitim fonte, flumine, aut lacuna obvia levare; repellendis aëris injuriis antra subire, aut musco gramineve corpus utcunque tegere; tempus tædiolissimum per otium exigere; ad quemvis strepitum aut alterius animantis occursum exhorrescere: denique fame, frigore, aut per feram bestiam demum perire. Contra, quidquid jam commoditatum vitam humanam comitatur, id omne ex mutua hominum ope redundavit. Sic ut post Deum O. M. nihil in hoc orbe sit, ex quo major utilitas homini provenire queat, quam ex ipso homine.

IV.
Ob majorem alteri nocendi proclivitatem.

Isthoc tamen tam utile invicem animal non paucis laborat vitiis, & non minore *Nocendi facultate* præditum est; quæ conjunctionem cum ipso reddunt satis ancipitem, magnamque requirunt cautionem, ne pro bono malum quis ab illo sortiatur. Jam primum major fere ad nocendum proclivitas in homine, quam in quovis brutorum deprehenditur. Nam bruta fere cibi desiderio & Veneris efferuntur, quorum utrique tamen facili negotio ipsa satisfacere possunt. Et eo desiderio sopito non temere in iras, aut ad lædendum alios concitantur, nisi quis irritaverit. Ast homo animal est nullo non tempore in libidinem paratum; cujus stimulis longe frequentius vellicatur, quam conservandæ speciei necessarium videbatur. Eiusdem quoque venter non satiari duntaxat, sed & titillari vult; & sæpè plura adpetit, quam natura digerere valet. Vestibus ne indigerent bruta, natura prospexit: Ast homo non ad necessitatem tantum, sed & ad ostentationem vestiri gaudet. Multi præterea affectus atque cupidines, brutis ignoti, in mortalium genere deprehenduntur, ut superflua habendi libido, avaritia, gloriæ & inter alios eminendi cupiditas, invidia, æmulatio, ingeniorumque contentio. Indicio est, quod pleraque bella, quibus genus mortalium

talium colliditur, ob causas gerantur brutis ignotas. Atque ista omnia stimulare homines possunt & solent, ut sibi mutuo nocere velint. Accedit in multis eximia quædam petulantia, & aliis insultandi libido; quibus cæteri, etiam modesto ingenio præditi, studio se ac suam libertatem conservandi ac tuendi, non possunt non offendi, ac ad resistendum accingi. Quandoque etiam homines ad mutuas læsiones incitat inopia, & quod præsens rerum copia cupiditatibus aut indigentia eorum non sufficiat.

Sed & maxima *Vis* inest hominibus *ad noxas mutuo inferendas*. Nam etsi neque dentibus, neque unguibus aut cornibus sint formidabiles, ut multa brutorum: tamen habilitas manus in efficacissimum nocendi instrumentum evalescere potest; & solertia ingenii astu & per insidias grassandi facultatem dat, qua aperta vi pertingere non licet. Sic ut facillimum sit, hominem homini gravissimum malorum naturalium, nempe mortem, inferre.

Denique & in genere humano consideranda est insignis illa *Ingeniorum varietas*, qualis in singulis brutorum speciebus non cernitur; quippe quæ con- similes fere inclinationes habent, parique affectu & appetitu ducuntur. Ast inter homines quot capita tot sensus; & suum cuique pulchrum. Nec simplici aut uniformi cupidine omnes agitantur, sed multiplici & varie inter se mixto. Imo unus & idem homo sæpe sibi dissimilis cernitur, & quod uno tempore concupivit, ab eodem alio tempore valde abhorret. Nec minor in studiis, institutis, & ad exserendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus conspicitur. Per quæ ne mutuo collidantur homines, sollicita temperatura & moderatione opus est.

Sic igitur homo jam est animal sui conservandi studiosissimum, per se egenum, sine auxilio sui similium servari impotens, ad multa commoda promovenda maxime idoneum; idem tamen juxta malitiosum

V.

Et majorem noxam mutuo inferendum;

VI.

Majoremque ad mutuas collisiones dispositionem.

VII.

Unde deducitur societatis colendæ necessitas.

tiosum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam alteri inferendam primum non minus quam validum. Unde colligitur, eidem ut sit salvus, *necessum esse, ut sit sociabilis*, id est, ut cum sui similibus jungatur, & adversus illos ita se gerat, ut ne isti probabilem causam accipiant eum lædendi, sed potius ejusdem commoda servare & promovere velint.

VIII.
Huic servientes
Leges
sunt Leges naturales.

IX.
Lex fundamentalis, servandam socialitatem.

Hujus ergo Socialitatis Leges, seu quæ docent quomodo quis sese debeat gerere, ut commodum societatis humanæ membrum existat, vocantur *Leges Naturales*.

His positis adparet, *Fundamentalem legem naturalem* esse hanc: Cuilibet homini, quantum in se, colendam & servandam esse socialitatem. Ex quo consequitur, quia qui vult finem, vult etiam media, sine quibus finis obtineri nequit; omnia, quæ ad istam socialitatem necessario & in universum faciunt, jure naturali præcepta; quæ eandem turbant aut abrumpunt, vetita intelligi. Reliqua autem præcepta sunt tantum velut subsumptiones sub hacce generali lege, quorum evidentiam lumen illud naturale hominibus insitum insinuat.

X.
Quæ ut vim Legis habeat, supponendus Deus.

Isthæc porro præcepta etsi manifestam habeant utilitatem, tamen ut eadem *vim Legis* obtineant, necessum est præsupponi, Deum esse, & sua providentia omnia regere; eundemque mortalium generi injunxisse, ut ista rationis dictamina tanquam leges ab ipso vi congeniti luminis promulgatas, observent. Alias enim possent ea quidem fortasse observari intuitu utilitatis, sicut quæ à medicis regendæ valetudini præscribuntur; non autem tanquam leges; quippe quæ necessario ponunt superiorem, & quidem talem, qui alterius gubernationem actu susceperit.

XI.
Legis naturalis Deus vincitur auctor.

Esse autem Deum *Legis Naturalis Auctorem*, ratione naturali ita demonstratur, si præcisè præsentium mortalium conditioni inhæreamus, non attendendo an primæva conditio diversa ab hac fuerit, & unde ista mutatio provenerit. Cum natura hominis ita sit consti-

constituta, ut citra sociabilem vitam humanum genus incolume esse nequeat, hominisque animus notionum huc inservientium capax deprehendatur; & vero pateat, non solum genus humanum, uti alias creaturas, originem suam Deo debere; sed & eundem istud ut-cunque jam constitutum providentiæ suæ moderamine complecti: inde consequitur, Deum velle, ut homo iis viribus, quas sibi præ brutis peculiares inesse sentit, ad naturæ suæ incolumitatem utatur, utque adeo a brutorum exlege vita, humana vita sit distincta. Id quod cum aliter, quam servata lege naturali, obtineri nequeat; intelligitur quoque à Deo obligatum hominem ad isthanc servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, sed expresse ab ipso Deo huic fini procurando constitutum. Qui enim obligat ad finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda media fini necessaria. Sed & socialem vitam à Deo hominibus pro imperio injunctam esse, indicio est, quod in nullo præterea animante sensus religionis, aut metus Numinis deprehendatur, qui in animali exlege intelligi non posse videtur. Abs quo generatur tener admodum sensus in animis hominum non plane corruptorum, quo convincuntur, in legem naturalem peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendit.

Quod vulgo dicitur, isthanc *Legem natura notam* esse, id non ita capiendum videtur, quasi in animis hominum jam nascentium inhæreant actuales & distinctæ propositiones circa agenda & fugienda. Sed partim quod illa per lumen rationis investigari possit; partim quod saltem communia & præcipua capita legis naturalis ita plana & liquida sint, ut statim assensum inveniant, & ita animis inolecant, ut nunquam inde iterum deleri queant, utut forte homo impius ad sopiendas conscientiae vellicationes eorundem sensum plane studeat extinguere. Quo nomine etiam in Sacris Literis cordibus hominum inscripta dicitur.

XII.
Ea quo
sensu di-
catur esse
natura
nota?

citur. Inde & cum à puero ex vitæ civilis disciplina eorundem sensu imbuamur; & vero recordari non possimus id tempus, quando primum eadem hauserimus; non aliter de ea cognitione cogitamus, ac si illa nobis nascentibus jam adfuisset. Id quod cuilibet etiam circa linguam ipsi vernaculam contingit.

XIII.
Officia
Legis
spectant
Deum,
nosmet,
alios.

Divisio officiorum quæ ex lege naturali homini incumbunt, commodissime videtur institui *secundum obiecta*, erga quæ ista sunt exercenda. Quo intuitu illa in tres principales partes dispescuntur; quarum prima tradit, quomodo ex solo rectæ rationis dictamine quis sese debeat gerere adversus *Deum*; altera quomodo adversus *seipsum*; tertia quomodo adversus *alios homines*. Quanquam autem primario & directe ea præcepta legis naturalis, quæ ad alios homines spectant, ex socialitate, quam fundamenti loco substravimus, deriventur: tamen etiam indirecte officia hominis erga Deum tanquam Creatorem inde deduci possunt, quatenus ultimum firmamentum officiis erga alios homines à religione & metu Numinis accedit, sic ut sociabilis quoque non esset homo, ni religione foret imbutus: Et quia sola ratio in religione ulterius progredi nequit, quam quousque illa inservit promovendæ tranquillitati & socialitati hujus vitæ. Nam prout religio salutem animarum procurat, ex peculiari revelatione divina provenit. Officia autem hominis erga seipsum ex religione & socialitate conjunctim promanant. Ideo enim quædam non pro absoluto suo lubitu homo circa seipsum disponere potest, partim ut cultor idoneus divini Numinis, partim ut commodum & utile membrum societatis humanæ esse queat.

CAPUT IV.

De Officio Hominis erga Deum, seu de Religione Naturali.

OFFICIUM hominis erga Deum, quantum quidem ex naturali ratione investigari potest, *duabus* partibus absolvitur: tum ut de Deo recte sentiamus, tum ut actiones nostras ad ipsius voluntatem componamus. Inde religio naturalis constat propositionibus tum *Theoreticis*, tum *Practicis*.

Inter ea, quæ de Deo cuivis homini sentienda sunt, primum omnium est, ut certo persuasus sit, *Deum* *existere*, id est, revera dari summum aliquod & primum Ens, abs quo hoc universum dependeat. Id quod sapientes ex subordinatione causarum, quæ deum in primo aliquo sisti volunt; ex motu & ex contemplatione machinæ hujus universi; & similibus argumentis liquidissime demonstrarunt. Quæ si quis neget abs se capi posse, non ideo atheismi sui excusationem invenit. Cum enim universum genus humanum in perpetuâ velut possessione istius persuasionis fuerit, necessum erat, si quis eandem oppugnare velit, ut non solum omnia argumenta, quibus Deus esse probatur, solide destruat, sed & plausibiliores rationes pro assertionem suam proferat; Simulque cum generis humani salutem ea persuasionem contineri habitum creditum sit, ostendendum ipsi præterea fuerit, generi humano per atheismum melius consuli, quam retento sano cultu Numinis. Quod cum fieri nullo modo queat, omnium eorum, qui isthanc convellere quocunque modo aggrediuntur, impietas maxime est detestanda, & gravissimis poenis coercenda.

Alterum est, *Deum esse universi hujus conditorem*. Cum enim ex ratione manifestum sit, isthæc omnia non extitisse à seipsis, oportet ut eadem summam

I.
Officium
erga De-
um con-
stat sensu
& cultu.

II.
Sensus
de Deo
primum
est, Deum
existere:

III.
Deinde,
esse hujus
universi
condito-
rem:

aliquam causam habeant. Quæ ipsa est id, quod Deum adpellamus. Ex quo consequitur, falli eos, qui subinde *Naturam* tanquam ultimam omnium rerum & effectuum causam crepant. Nam si per id vocabulum intelligitur efficacia illa & vis agendi, quæ in rebus conspicitur, illa ipsa utique auctorem sui, id est, Deum arguit: tantum abest, ut ejus vis ad negandum Deum quid valere possit. Sin autem per *Naturam* intelligatur summa rerum omnium causa, ex profano quodam fastidio defugitur plana & recepta Dei appellatio. Errant quoque illi, qui credunt, Deum esse aliquid eorum, quæ in sensus incurrun, & præcipue *sidera*. Nam hæc omnia substantia ipsorum arguit non esse primum aliquod, sed ab alio ortum. Nec minus indigne de Deo sentiunt, qui eum *mundi animam* dicunt. Anima enim mundi, qualiscunque illa demum sit, partem mundi notat: pars autem rei quomodo ejusdem causa, i. e. prius aliquid esse potuit? quod si autem per animam mundi intelligatur primum illud & invisibile, à quo omnium rerum vis & motus dependet, pro plano vocabulo obscurum & figuratum nomen substituitur. Ex hoc ipso quoque adparet, *mundum non esse æternum*. Id enim abhorret à natura ejus, quod causam habet. Et qui mundum æternum asserit, aliquam ejus causam negat, & sic ipsum Deum negat.

IV. Tertium est, *Deum tum in universum mundum, tum in genus humanum regimen exercere*. Id quod ex admirabili & constanti ordine, qui in hoc universo cernitur, liquido adparet. Quoad effectum autem moralem perinde est, utrum quis neget, Deum existere, an ab eodem humana curari; cum utrumque omnem religionem plane tollat. Frustra enim metuitur aut colitur, utut in se sit præstantissimus, qui nulla plane nostri cura tangitur, & nihil boni malique in nos vult aut potest conferre.

V. Quartum est, *Nullum attributum in Deum cadere, quod aliquam imperfectionem involvat*. Cum enim ille omnium rerum causa sit & origo, absurdum foret,

Mundique
generis-
que hu-
mani re-
gorem.

Denique,
imperfe-
ctionis
nihil ha-
bere.

ret,

ret, creaturam ipsius aliquam sibi posse perfectionem animo concipere, quæ abs Deo abesset. Imo cum istius perfectio infinitis modis exsuperet captum tantillæ creaturæ, eandem terminis potius negativis quam positivis exprimere par erit. Inde Deo hautquaquam sunt tribuenda, quæ *finitum* aut *determinatum* quid notant; quia finito majus semper adtribui potest. Et omnis determinatio ac figura terminos ac circumscriptionem involvit. Quin nec dicendus est *distincte* & plane comprehendere aut *concipi nostra imaginatione*, vel quacunque facultate animæ nostræ; quia quicquid animo *distincte* & plane concipere valeamus, id finitum est. Neque vero ideo, quia Deum infinitum dicimus, ejus conceptum plenum animo tenemus: cum infinitum proprie non notet aliquid in ipsa re, sed impotentiam in animo nostro; ac si diceremus, non capere nos magnitudinem ejus essentia. Inde nec recte dicitur, quod *partes* habeat, aut sit *totum* aliquid; quia hæc attributa finitorum sunt. Neque quod *in loco* aliquo contineatur; quia hoc innuit fines & terminos magnitudinis. Neque quod *moveatur*, aut *quiescat*; utrumque enim supponit esse in loco. Sic nec Deo proprie adtribui possunt, quæ *dolorem* aliquem aut *passionem* notant, (*proprie* dico: nam ubi talia Deo attributa leguntur, id fit *ἀνθρωπίνως*, pro effectu, non affectu) ut est ira, poenitentia, misericordia. Item, quæ *egestatem* & *absentiam* alicujus boni notant, ut est adpetitus, spes, concupiscentia, amor cupidinis. Nam hæc involvunt indigentiam, adeoque & imperfectionem; cum intelligi non possit, ut quis adpetat, speret, cupiatve, nisi quibus indiget, caretve. Sic & quando Deo tribuitur *intellectus*, *voluntas*, *scientia*, & *actus sensuum*, visio, auditio, illa longe sublimiori modo sunt capienda, quam quo nobis insunt. Nam voluntas est adpetitus rationalis: adpetitus autem præsupponit absentiam, & indigentiam, rei congruentis. Et intellectio ac sensus in hominibus involvit passionem, per objecta in organa corporis, & potentias animæ impressam. Quod est

indiciū potentiæ ab alio dependentis, & consequenter non perfectissimæ. Denique & illud à perfectione divinâ abhorret, si dicantur *plures uno Dii*. Nam præterquam quod admiranda mundi harmonia unum duntaxat ejus moderatorem arguit, etiam finitus tunc foret Deus, si plures essent paris potestatis ab ipso non dependentes. Sic ut contradictionem involvat, plura dari infinita. Quæ cum ita sint, maxime rationi congruum est, circa attributa Dei utcumque exprimenda uti nominibus vel *negativis*, ut infinitus, incomprehensibilis, immensus, æternus, i. e. principio & fine carens: vel *superlativis*, ut optimus, maximus, potentissimus, sapientissimus, &c. vel *indefinitis*, ut bonus, justus, creator, rex, dominus, &c. eo sensu ut non tam velimus, quid sit, distincte dicere, quam nostram admirationem & obedientiam qualicumque expressione profiteri; quod est signum animi humilis, & animi honorantis quantum potest.

VI.
Cultus
Dei natu-
ralis in-
ternus
quibus;

Propositiones *Practica* religionis naturalis versantur partim *circa Internum*, partim *circa Externum cultum Dei*. *Internus cultus* Dei consistit in ejus *honore*. Honor autem est opinio alienæ potentiæ, conjunctæ cum bonitate; Debet scilicet animus hominis ex consideratione potentiæ & bonitatis Dei quantam potest animo venerationem adversus ipsum concipere. Ex quo fluit, ut eundem debeat *amare* tanquam omnis boni auctorem & datorem; in eum *sperare*, tanquam abs quo in futurum quoque omnis nostra felicitas dependeat; ejus voluntate *adquiescere*, tanquam qui pro sua bonitate omnia optime faciat, nobisque det, quæ maxime expediunt; eum *timere*, tanquam potentissimum, & cujus offensâ maximum sit malum conciliare apta; ei denique in omnibus humillime *obsequi*, tanquam creatori, domino, ac rectori optimo maximo.

VII.
Externus
quibus
partibus
absolvatur?

Externus Dei cultus in hisce potissimum consistit, ut homo Deo *gratias agat* pro tot bonis ab eo acceptis; Ut ipsius voluntatem per actiones suas, quantum fieri potest, exprimat, seu ei *obtemperet*. Ut
ejus

ejus magnitudinem *admiretur, & celebret.* Ut *preces* ad ipsum *fundat* pro obtinendis bonis & averruncandis malis; preces enim sunt signa spei, spes vero bonitatis & potentiae divinae agnitio est. Ut si res tulerit, per solum Deum *juret*, & juramentum religiosissime observet: Hoc enim postulat omniscientia & potentia Dei. Ut de Deo *considerate loquatur*; id enim est signum timoris; timor autem potentiae confessio est. Ex quo consequitur, *non esse utendum Dei nomine temere & frustra*; utrumque enim inconsideratum. *Non esse jurandum, ubi non est opus*; est enim frustra. *Non esse curiose & petulanter disputandum circa naturam & gubernationem Dei*: ex hoc enim nihil aliud sequitur, quam ut Deum exigere velimus ad modulum nostrae rationis. Item, ut *quidquid Deo praestandum est, in suo genere sit eximium, & honorem exprimere aptum.* Item, ut homo Deum *non solum secreto, sed & palam & publice in conspectu hominum colat.* Occultare enim aliquid, est, quasi quis eo exercendo erubesceret. Contra publicus cultus non solum de nostra devotione testatur, sed & alios exemplo incitat. Denique ut *summo conatu leges naturales observet.* Nam uti imperium Dei parvi pendere, superat omnes contumelias; ita è contrario omnibus sacrificiis est acceptior obedientia.

Enimvero id certum est, effectum hujus Religionis Naturalis, praecise & pro praesenti hominum conditione considerata, intra sphaeram hujus vitae terminari; ad aeternam autem salutem nanciscendam nequaquam valere. Ratio quippe humana sibi relicta jam ignorat pravitatem, quae in facultatibus & inclinationibus hominis cernitur, per culpam humanam provenisse, Deique offensam & aeternum exitium mereri. Eoque & necessitas Salvatoris, ejusque officium & meritum, nec non promissa Dei humano generi facta, & quae alia inde dependent, eandem latent: per quae sola salutem aeternam hominibus provenire, ex divinis literis constat.

VIII.
Aeternae
saluti
obtinendae
haud
sufficit.

IX.
Absque
religione
nullum
societatis
vinculum.

Operæ pretium porro fuerit paulo distinctius expendisse usum, quem in vita humana Religio gignit; ut constet, *eam revera esse ultimum & firmissimum humanæ societatis vinculum.* Nam in libertate naturali, si metum divini Numinis removeas, ubi quis propriis viribus sisus fuerit, quælibet imbecillioribus pro lubitu inferet, ac honestatem, pudorem, fidem, inter inania vocabula reputabit, nec ad recte faciendum aliter, quam sensu propriæ imbecillitatis, adigetur. Porro, religione remota, civitatum firmitas intrinseca semper in incerto foret; ac ad cives in Officio continendos hautquidquam sufficeret metus temporalis poenæ, fides superioribus data, ejusque servandæ gloria, & gratitudo, quod opus summi imperii à miseriis status naturalis defendantur. Tunc enim revera locum haberet, *Qui mori scit, cogi nescit*: quippe, cum Deum non metuentibus nihil magis quam mors metui possit, huic contemnendæ qui sufficeret, in imperantes quævis tentare posset. Ut autem id vellet, vix causa defutura foret; puta ut declinaret incommoda, quæ sibi ab alterius imperio videntur incumbere; aut ut ipse potiretur commodis, quæ imperii possessorem comitantur. Præsertim cum facile judicare possit, jure se id facere; vel quod, qui in præsens rerum potitur, prave remp. videatur gerere; vel quod ipse longe melius imperaturum sese speret. Occasio autem ad talia tentanda facile offerri posset, rege vitam suam non satis caute circumsepiente, (& quis tali rerum statu custodes ipsos custodiet?) vel multis conspirantibus, vel bello externo ingruente adscitis in partes hostibus. Præterea cives ad injurias mutuo inferendas futuri essent pronissimi. Cum enim in foro civili pronuncietur secundum acta & probata; omnia scelera & flagitia, ex quibus lucrum provenire aptum est, si occulte patrari & sine arbitris possent, pro dexteritate ingenii, in qua placere sibi quis posset, haberentur. Nemo quoque opera misericordiæ aut amicitiae foret exerciturus, nisi gloriæ aut emo-

emolumenti explorata spe. Ex quo illud consequeretur, ut dum nemo in alterius fide, remotis poenis divinis, solidam fiduciam collocare posset, singuli perpetuo metu & suspicionibus anxii viverent, ne ab aliis deciperentur, aut læderentur. Sed & tam imperantes quam subjecti parum proclives futuri essent ad præclara & gloriosa opera patranda. Nam imperantes, nullo conscientia vinculo constricti, omnia munia, ipsamque justitiam venalia essent habituri, & in omnibus privatum commodum quæsituri, cum oppressione civium: à quorum rebellione uti sibi semper metuerent, ita suam salutem unice in eo positam intelligerent, ut istos quam maxime enervares redderent. Cives contra, oppressionem imperantium formidantes, nunquam non circumspecturi forent occasiones rebellandi: nec minus tamen ipsi inter se diffisuri, seque mutuo formidaturi erant. Quin & conjuges, oborta vel levi querela, se invicem essent suspicaturi, ne veneno, aut alio clandestino modo necarentur. Par periculum à familia immineret. Cum enim sine religione nulla quoque futura foret conscientia, non facile esset occulta ejusmodi scelera deprehendere; quippe quæ plerumque per inquietudinem conscientia, & terrores, in exteriora indicia erumpentes, prodantur. Unde adparet, quantopere inter sit generis humani, atheismo omnes vias, ne invalescat, præcludere; simulque quanta vecordia eos agitet, qui ad opinionem prudentia politica conciliandam facere autumant, si in impietatem proclives videantur.

CAPUT V.

De Officio Hominis erga Seipsum.

I.
Officia
circa se
haud fru-
stra ho-
mini in-
iuncta.

QUANTUM hominem amor sui penitus infixus subigat, sollicitam sui curam agere, suaeque com-
moda omnibus modis procurare, sic ut hoc intuitu
aliquam obligationem comminisci supervacuum vi-
deatur; alio tamen respectu homo utique certa quæ-
dam circa seipsum observare tenetur. Cum enim
non sibi soli sit natus homo, sed ideo tam eximiis do-
tibus à Creatore sit ornatus, ut & ipsius gloriam ce-
lebre, & idoneum societatis humanæ membrum exi-
stat; inde ita sese componere homo tenetur, ut ne
dona Creatoris incultu perire patiatur, & ad societa-
tem humanam aliquid pro virili conferat. Sic etsi
sua cuique ruditas maximo sit probro & damno, re-
ctè tamen à magistro vapulat discipulus, si, quarum
capax erat, artes addiscere negligat.

II.
Primum
eorum
spectat
animi cul-
turam;

Porro, cum homo constet duabus partibus, *Anima* &
Corpore, quarum illa rectoris, hoc ministri aut instru-
menti vicem subit; sic ut animi imperio, corporis
servitio magis utamur; utriusque quidem cura, sed
illius tamen præcipue, agenda. Et *Animus* quidem
ante omnia ad commode tolerandam vitam socialem
est formandus, officiique & honesti sensu & amore
imbuendus. Tum pro cuiusque capacitate & fortuna
aliquid addiscendum, ne quis inutile terræ pondus sit,
sibi gravis, aliis molestus. Sed & tempestive eligen-
dum honestum vitæ genus, prout impulsus genii, cor-
poris atque ingenii habilitas, natalium conditio, for-
tunæ bona, parentum auctoritas, imperantium civili-
um iussu, occasio, aut necessitas ferunt.

III.
Proximū,
corporis
vires con-
servandas.

Cum autem animus fulturis *Corporis* sustineatur,
inde vires ejus congruentibus alimentis ac laboribus
erunt firmandæ & conservandæ, nec intemperantia
cibi potusque, intempestivo ac non necessario labore,
aliave

aliave ratione affligendæ. Quo nomine vitanda in-
gluvis, ebrietas, immodica Venus, & similia. Cum
etiam inordinati & vehementes affectus non solum ad-
perturbandam societatem stimulos moveant, sed &
ipsi homini plurimum noceant; inde danda opera,
ut quis affectus suos, quantum fieri potest, compes-
cat. Et quia multa pericula repelli possunt, ubi ani-
mose iis obviam eatur; mollities animi ejicienda,
idemque contra periculorum terrores obfirmandus.

Quia autem nemo sibi ipsi vitam dedit, sed illa pro
Dei beneficio est habenda; adparet quoque homini ne-
quaquam competere *Potestatem in propriam vitam* ha-
ctenus, ut eandem pro lubitu possit abrumpere; sed
expectandum utique esse, quoad quis evocetur ab eo,
qui nos in hacce statione collocavit. Equidem id uti-
que recte fieri posse videtur; cum homo possit &
debeat sua opera aliis inservire, & vero certum genus
laborum, aut eorum intensio, vires hominis ita atte-
rat, ut senium vitæque terminus maturius ingruat,
quam si quis molliter ætatem exegisset; ut quis eli-
gat probabilem occasionem brevioris vitæ, quo talenti
sui usum aliis eo largius dispenset. Sed & cum sæpe
multorum vita servari nequeat, nisi pro iis alii pro-
babili sese vitæ periculo exponant; per imperantem
legitimum posset civi sub comminatione gravissima-
rum poenarum injungi, ne ejusmodi periculum fuga
declinet. Imo & ultro tale periculum subire licebit,
modo graviores causæ non retrahant, & spes sit ist-
hoc in aliorum salutem cessurum, & hi digni sint,
qui tam chare redimantur. Nam id stolidum fuerit,
alteri perituro frustra sese comitem addere, aut egre-
gium virum pro nauci homine mortem oppetere.
De cætero tamen per legem naturæ hautquidquam
præcipi videtur, ut quivis cujusvis alterius vitam suæ
vitæ præferat; sed cæteris paribus sibi quisque prox-
imus esse permittitur. Ast vero, qui vel tædio mole-
stiarum, quæ vitam humanam communiter comitan-
tur, vel indignatione malorum, quæ humanæ ipsos
societati erubescendos non erant redditura; vel metu

IV.
Quid ju-
ris ho-
mini in
propriam
vitam?

dolorum, quæ fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterant; vel per vanam jactantiam fidei aut fortitudinis, vitam ultro abrumpunt & projiciunt; utique in legem naturalem peccare sunt censendi.

V.
Defensio
fui licita
citra noxam
alterius;

Cæterum, quia sæpenumero conservatio fui, quam & tenerrimus affectus, & ratio homini commendat, cum præcepto de socialitate collidi videtur; dum nempe salus nostra ab alio homine in periculum conjicitur, sic ut aut nobis sit pereundum, vel grave incommodum subeundum, aut alter cum læsione propulsandus: igitur quali cum *moderamine defensio nostri contra alios homines sit temperanda*, jam tradendum. Instituitur igitur defensio nostri vel *sine læsione* ejus abs quo malum nobis imminabat; dum efficiamus, ut ei anceps aut formidolosa nostri invasio videatur: *vel cum istius læsione* aut perniciæ. Prior modus quin sit licitus, omnique peccato vacet, dubium non habet.

VI.
Quia &
violenta,
cum læsione
invasoris:

Enimvero circa posteriorem modum scrupulus moveri potest, quod parem jacturam videatur facere genus humanum occiso invasore, quam si ipse peream; & quod utique perdendus sit mei similis, quicum ad colendam vitam socialem adstringor; & quod majores turbas videatur parere violenta defensio, quam si vel fugam arripiam, vel corpus patienter invasori præbeam. Verum ista hoc defensionis genus hautquidquam faciunt illicitum. Nam ut adversus aliquem pacifice & amice agam, requiritur, ut ipse se talem erga me præbeat, qui ejusmodi officia à me recipere idoneus sit. Et quia socialitatis lex ad salutem mortalium spectat, ideo ejusdem talis est facienda interpretatio, quæ singulorum salutem non pessumdet. Inde ubi alter exitio meo imminet, nulla est lex, quæ meam me salutem prodere jubeat, ut alterius malitia impune grassari queat. Et qui ex tali occasione læditur aut occiditur, habet quod suæ pravitati imputet, quæ mihi isthanc necessitatem imposuit. Alias quippe omnia bona, quæ natura aut industria nobis peperit, frustra forent concessa, si alteri injuste illa invadenti

vadenti vim non liceret opponere; & ut parata præda improbis expositi forent probi, siquidem hi istis nunquam deberent vim opponere. Sic ut violentam sui defensionem plane proscribere, exitio generi humano sit futurum.

Non tamen semper, quando injuria intentatur, ad extrema licet provolare, sed *tutiora prius remedia tenenda*; puta ut aditum invasori intercludam, ut intra munita loca me contineam, ut invasorem moneam à furore desistere. Sicut & hoc prudentis est, *levis injuria patientia*, si commode fieri possit, desungi, & de suo jure aliquid remittere potius, quam intempestiva violentiæ oppositione majori sese periculo exponere; præsertim ubi impetatur id, quod facile reparari aut pensari queat. Verum ubi hoc aut simili modo salus mea in tuto locari nequeat, pro eadem expedienda vel extrema tentare licebit.

Sed ut liquido judicari possit, an quis intra *Limites inculpatæ defensionis* substituerit, dispiciendum prius est, utrum quis in *Naturali libertate*, nulli mortalium subiectus, an vero *Imperio civili* obnoxius degat. Priori statu, ubi alter injuriam inferre pertendat, nec pœnitentia pravi conatus ductus ad pacem mecum colendam redire velit, hunc vel cum cæde repellere potero. Idque non solum si vitam meam impetat, sed & si vulnerare, aut lædere duntaxat, aut etiam res, salvo corpore, eripere conetur. Nam neque cautum est mihi, quod ab istis injuriis ad majores non sit transiturus; & qui sese hostem profitetur, nullo amplius jure munitur, quo minus quovis modo à me repellatur. Ac revera tunc insociabilis esset hominum vita, si contra eum, qui modicas injurias continuare non desistit, extrema non liceret adhibere. Hoc modo enim modestissimus quisque deterrimo cuique perpetuum ludibrium deberet. In hoc porro statu non solum in præsens intentatum periculum repellere, sed & hoc depulso invasorem eo usque persequi possum, quoad ab illo in futurum satis mihi cautum sit. Super qua *cautione* ita habendum. Si quis, injuria

VII.
Salvo tamen inculpatæ tutelæ modamine.

VIII.
Hoc latius patet in naturali libertate.

injuria intentata, ultro pœnitentia ductis veniam petat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso, fide accepta, redire debeo. Nam firmum est signum animi emendati, sponte pœnitere, & veniam petere. Ast qui tunc demum pœnitentiam præ se fert, quando resistendi vires deficiunt, ejus nudo promisso fidere parum tutum videtur. Igitur tali vel vires nocendi subtrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ne deinceps nobis existat formidabilis.

IX. *Multo restrictius est in imperio civili.* Qui autem imperio civili subiecti degunt, tunc demum violentam sui defensionem licite adhibent, quando tempus ac locus non fert auxilium magistratus implorari ad repellendam eam injuriam, qua vita, vitæque æquipollens, aut irreparabile bonum in præsentaneum periculum conjicitur. Et quidem ut periculum tantummodo depellatur; vindicta autem & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur.

X. *Etiam ex errore invadenti resistere licet.* Licet autem defensionem suscipere tam adversus eum, qui dolo malo, quam qui *per errorem* exitium mihi intentat; puta, si quis insaniam agitato me invaserit, aut quia me alium, quicum inimicitia ipsi in tercedunt, crediderit. Nam sufficit, quod alteri non sit jus ad me invadendum, aut occidendum, neque in me sit obligatio ad mortem frustra subeundam.

XI. *Tempus tutelæ quod in libertate naturali?* Circa *Tempus*, intra quod defensio recte fieri potest, ira habendum est. Qui in naturali libertate utrinque degunt, etsi possint ac debeant præsumere, alios adversus se officia legis naturalis observaturos: tamen propter malitiam ingenii humani nunquam ita securi esse debent, quin sibi mature innoxia munimenta circumponant; puta, aditum præstruendo hostilia molientibus, arma virosque comparando, socios adjungendo, aliorum conatus vigilanter observando, & quæ sunt similia. Verum ista suspicio, orta ex communi hominum malitia, non sufficit, ut sub obtentu defensionis meæ alterum ultro armis opprimere possim, ne quidem si potentiam ipsius nimis gliscere videam; præsertim ubi eandem innoxia industria, aut per benigni-

nignitatem fati citra aliorum oppressionem adauxerit. Quin si quis præter facultatem nocendi etiam voluntatem ostendat, non quidem adversus me, sed alium, non ideo statim meo nomine cum invadere ultro possum; nisi ad auxilium alteri, qui injuste à potentiore invaditur, ex fœdere tenear. Quod eo promptius facere expedit, si probabile sit, istum altero oppresso in me quoque transiturum, & priore victoria pro instrumento sequentis usurum. Ast ubi liquido adparet, alterum circa inferendam mihi vim jam occupari, licet conatus suos nondum plene expromserit; statim licebit violentam sui defensionem auspicari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla spes sit fore, ut amice admonitus hostilem animum exuat, aut ejusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura. Unde heic pro aggressore erit habendus, qui prior voluntatem nocendi alteri concepit, & ad eandem exsequendam se comparavit; defensionis autem favor illum comitabitur, qui celeritate usus tardius molientem oppresserit. Neque enim ad defensionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus, qui intentantur, eludere duntaxat & repellere.

Ast in civitatibus hautquaquam tam laxum spatium ad sui defensionem indulgetur. Nam heic licet quis intellexerit, civem sese comparare ad vim ipsi inferendam, aut atroces minas spargere: nequaquam occupare istum licebit; sed ad communem imperantem erit deferendus, & ab eodem cautio petenda. Verum ubi quis ab altero jam invaditur, & in eas redigitur angustias, ut magistratus, aut aliorum civium implorandi subsidium facultas non sit; tunc demum ad repellendam vim vel extrema invasori licebit intentare: non quidem ea intentione, ut per eandem vindicta ob injuriam exigatur, sed quatenus vita citra ejusmodi eandem è præsentis periculo nequit eripi. *Initium* autem temporis illius, quo quis in sui defensionem alium impune potest occidere, inde sumitur; quando aggressor voluntatem impetendi vitam meam præ se ferens, & à viribus instrumentisque nocendi instru-

ctus,

XII
Ejus quæ
le spatium
in civili
societate?

ctus, jam intra illum locum exstiterit, ex quo reipsa nocere possit; computato quoque illo spatio, quo opus est, si ego praevenire quam praeveniri malim. Et si propter perturbationem animi, quam tantum periculum excitat, modicus excessus in foro humano non curetur. *Perdurat* autem *spatium inculpatae tutelae*, quoad aggressor fuerit depulsus, aut ultro recesserit, vel poenitentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus destituerit: ita ut in praesens nocere amplius nequeat, nobisque sit facultas in loca tuta nos recipiendi. Nam ultio injuriæ & cautio in futurum, ad imperii civilis curam & potestatem spectat.

XIII.
Non fu-
gere ali-
quando
licet, non
se sponte
mittere.

Quanquam autem dictum sit, non recte ad eadem provolari, ubi commodiore via periculum depelli potest: tamen propter *perturbationem animi*, quam imminens periculum parere solet, non omnia ad vivum refecari solent, cum in tali periculo trepidanti non ita accurate omnes evadendi vias liceat circumspicere, sicut ei qui tranquillo animo rem considerat. Inde uti ex loco tuto ad provocantem ultro descendere temerarium est; ita si in aperto me loco constitutum alter invadat, non præcise ad *Fugam* obligor, nisi forte in propinquo sit tale suffugium, in quod me citra periculum possim recipere: neque semper cessim ire teneor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum, & utrinque periculum lapsus imminet; ac ubi semel gradu sis depulsus, eundem iterum componere haut facile est. Uti autem aliquis favore defensionis non excluditur, quod ultro in publicum ad sua negotia obeunda prodiit, cum si domi mansisset, à periculo immunis erat futurus: ita eodem non fruitur, qui ab altero in *Duellum* provocatus, ubi comparuerit, ita premitur, ut ni illum transfodiat, ipsi sit pereundum. Nam cum leges id periculum subire ventent, ejus quoque ad excusandam cædem nulla habetur ratio.

XIV.
Defensio
vitæ atque

Quod pro defensione vitæ, idem & pro *defensione Membrorum* conceditur; sic ut & ille innocens habeatur,

tur, qui violentum in vasorem occidit, cui fortasse intentio fuit membro eum duntaxat mutilandi, aut grave vulnus infligendi. Nam & natura à mutilatione, & gravi læsione maxime abhorremus: & mutilatio membri, præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris quam ipsa vita æstimatur. Quin in antecessum non constat, an non ex mutilatione ac vulnere mors sit secutura: ac talis patientia communem hominum constantiam superat, ad quam leges regulariter non solent obligare, in gratiam præsertim hominis malitiosi.

Sed & quod pro vita, id & pro *pudicitia* licere iudicatur: quippe cum nulla major contumelia honestæ foeminæ inferri queat, quam si quis invitæ eripere aggrediatur, cujus integritate ejus sexus decus maxime æstimatur; & efficiat, ut hosti ex suo sanguine prolem suscitare cogatur.

Defensio autem *Rerum* inter eos quidem, qui in naturali libertate vivunt, etiam *ad eadem usque* invasoris procedere potest; modo res non sit ejusmodi, ut contemni mereatur. Nam citra res utique vita nostra servari nequit; & æque hostilem animum declarat, qui res, quam qui vitam per injuriam impetit. Verum in civitatibus, ubi erepta subsidio magistratus recuperari possunt, id regulariter non conceditur; nisi in eo casu, ubi qui res nostras ereptum venit, in iudicium adduci non potest. Quo intuitu licitum est occidere prædones, & fures nocturnos.

Atque hæc de defensione ab iis facta, qui ultro ab aliis per injuriam invaduntur. Quia autem prior alterum læsit, tunc demum recte se defendere, eaque defensione istum denuo lædere potest, postquam poenitentia tactus reparationem damni dati, & cautionem de non lædendo in posterum obtulit, & læsus eandem per asperitatem animi respuit, ac manu sibi vindictam facere pertendit.

Denique & tanti habetur conservatio sui, ut si ea obtineri aliter nequeat, in plurimis casibus ab obligatione

membro-
rum sue-
rum.

XV.

Etiam
pudici-
tiae,
pari passio
hic am-
bulant.

XVI.

Rerum
suarum
defensio
quousque
pateat?

XVII.

Invasori
quid juris
ad se de-
fenden-
dum?

XVIII.

Conser-
vatio sui

multa
præcepta
restringit.

tione communium legum eximere censeatur. Quò nomine *necessitas* lege carere dicitur. Scilicet cum tanto ardore ad sui conservationem homo rapiatur, non facile præsumitur, talem isti obligationem impositam, cui propria salus cedere debeat. Quamquam enim non Deus solum, sed &, ubi materiæ gravitas requirit, imperium civile tam rigidam nobis obligationem injungere queat, ut mors sit potius oppetenda, quam latum unguem ab illa discedamus: tamen non semper tam rigida legum præsumitur obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quædam inter homines introduxerunt, cum utique salutem aut commoditatem hominum per ea promovere voverint, regulariter quoque ob oculos censentur habuisse conditionem naturæ humanæ, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad sui destructionem tendunt. Inde regulariter leges inprimis positivæ, & quævis instituta humana judicantur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsarum observationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut communi hominum constantia superius; nisi expresse, aut propter negotii naturam iste quoque casus sit comprehensus. Unde necessitas non id quidem efficit, ut directe lex possit violari, & peccatum admitti; sed ex benevola legislatorum mente, simulque naturæ humanæ consideratione præsumitur, casum necessitatis sub lege generaliter concepta non contineri. Exemplo uno & altero res erit declaranda.

XX.
Sinit ab-
scindere
membrum
pro salute
totius:

Quamquam alias homini non sit jus in sua membra, ut illa pro lubitu mutilet, perdatve: licebit tamen *abscindere membrum insanabili vitio correptum*, ne totum corpus pereat, aut partes adhuc sinceræ trahantur, aut inutili appendice aliorum usus membrorum impediatur.

XX.
Jactura
hominum
levare
scapham
degrava-
tam:

Si in *naufragio plures in scapham* insiluerint, quam illa ferre possit, neque ad unum peculiari jure scapha pertineat; videntur sorte ducendi, qui projiciantur: & si quis sortis periculum subire detrectaverit, tanquam

quam qui omnium interitum quærat, extra sortem præcipitari poterit.

Si *duo in præsens vitæ periculum* incident, in quo utrique sit pereundum; uni quid facere licet, ex quo alteri, alias perituro, fata admoveantur, ut ipse salvus sit. V. g. Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidissem, & ille me circumplexus teneret, neque mihi tantæ sint vires, ut ipsum mecum aquis efferre valeam: potero talem à me violenter amoliri, ne cum ipso simul suffocer, etsi is per exiguum tempus à me utcumque sustentari potuerit. Sic in naufragio, ubi ego tabulam occupavi duorum non capacem, si quis adnans eidem quoque se velit injicere, me simul secum perditurus, potero eum quavis violentia à tabula repellere. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat, unus vel porta post se clausa, vel ponte dejecto alterum in periculo vitæ destituere potest, si uterque simul servari nequeat.

XXI.
Perituro
alias se-
cum mor-
tem ma-
turare:

Ex necessitate potest alteri *periculum mortis aut magna læsionis intentari indirecte*; ita ut nobis non sit propositum ipsi nocere, sed duntaxat pro nostra conservatione talem actum suscipere, ex quo probabiliter noxa ipsi possit inferri; ut tamen malleamus quavis potius alia ratione necessitate nostra defungi, & ipsam læsionem quantum in nobis temperemus. Sic si robustior mortem intentans me persequatur, ac in angusta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non cesserit, aut id temporis locive angustia non admiserit, licebit illum prosternere, & per eum jacentem fugam persequi, etsi probabiliter ex eo impulsu vehementer videatur affligendus. Nisi forte illi peculiari obligatione tenear, ut etiam ultro pro ipso periculum subire debeam. Quod si fugæ interpositus, admonitus licet, decedere via nequeat, puta si infans sit aut claudus; saltem excusationem merebitur, qui super eundem saltum molitur potius, quam moras nectendo corpus hosti præbet. At vero si quis petulanter vel inhumane mihi obstiterit, & viam

XXII.
Innocenti
periculum
mortis in-
tentare,

viam fugiendi concedere noluerit, etiam directe impelli ac prosterni potest. Cæterum quibus per istos casus læsio conciliatur, eam tanquam fatalem calamitatem ferre debent.

XXIII.
In neces-
sitate vi-
ctum invi-
to domino
subducere.

Si quis præter propriam culpam *in extrema inopia victus aut vestium* adversus frigus necessarium versetur, neque ab aliis locupletioribus atque abundantibus precibus, pretio, aut oblata sua opera, ut ultro sibi illas concederent, impetrare potuit; citra crimen furti aut rapinæ, vi vel clanculum illas subducere poterit, præsertim si intentionem habuerit earum æstimationem præstandi, quando occasio oblata fuerit. Nam locuples in ejusmodi necessitate constituto ex officio humanitatis debebat succurrere. Quamquam autem regulariter, quæ ex humanitate debentur, hautquam vi possint eripi: tamen extrema necessitas efficit, ut talia non minus asseri queant, quam quæ ex obligatione perfecta debentur. Necessum tamen est ut egenus omnes prius vias tentet, quo volente domino necessitatibus suis succurrere queat; neve dominus minus pari necessitate teneatur, aut mox in eandem sit devolvendus. Et ut restitutio fiat: præsertim ubi alterius fortunæ non ferant, gratis tale quicquid condonare.

XXIV.
Quid liceat in
res alienas pro
servandis
nostris:

Denique videtur & necessitas, circa res nostras veniens, veniam indulgere *res alienas perdendi*: ita tamen ut citra nostram culpam id periculum rei nostræ existiterit; ut idem commodiore via dispelli nequeat; ut ne pro viliori nostra re alterius pretiosiores perdamus; ut æstimationem ejusdem præstemus, si quidem ista alias peritura non fuerat; aut in partem damni veniamus, si alterius res una cum nostra aliæ peritura erat, quæ nunc sua jactura nostram servamus. Quam æquitatem fere *leges nautica* sequuntur. Si & orto incendio, eoque ædibus meis imminente, licebit vicini ædes diruere, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo servatæ sunt, pro rata vicini damnum faciant.

CAPUT VI.

*De Officio Quorumlibet erga quoslibet, & primo,
de non lædendis aliis.*

S EQUUNTUR Officia, quæ homini *adversus alios* I.
homines sunt exercenda. Eorum aliqua proveni- Officia
hominis
cujuslibet
erga quæ-
libet.
unt ex *communi obligatione*, qua Creator omnes homi-
nes ut tales inter se devinctos voluit: aliqua autem ex
certo instituto per homines introducto aut recepto, vel
ex *certo hominum statu* adventitio promanant. Illa
cujuslibet erga quemlibet exercenda: hæc autem non
nisi erga certos, posita certa conditione aut statu.
Inde & illa possis vocare *Absoluta*, hæc *Hypothe-*
tica.

Inter officia absoluta seu quorumlibet erga quosli- II.
bet *primum* locum obtinet: *Ne quis alterum lædat*. Illorum
primum,
Alium
non esse
lædendū.
Est quippe hoc officium omnium latissimum, omnes
homines ut tales complexum. Idemque facillimum;
utpote nuda actionis intermissione constans, nisi
qua oblucentes rationi libidines quandoque compes-
cendæ sunt. Quin & maxime necessarium idem est,
quod citra illud socialis hominum vita nullo modo
consistere queat. Qui enim nihil boni in me confert,
qui ne vulgaria quidem officia mecum miscet, cum
eo tamen tranquille vivere possum, modo nulla rati-
one me lædat. Imo à maxima parte mortalium ni-
hil amplius quam isthoc desideramus. Bona fere in-
ter paucos invicem communicantur. Ast cum eo,
qui me lædit, nullo modo pacifice possum vivere:
cum natura cuique tam tenerum amorem sui, rerum-
que suarum, inseverit, ut non possit non omnibus
modis repellere eum, qui istis noxam inferre aggre-
ditur.

Hoc ipso autem officio velut muniuntur non illa
tantum, quæ per ipsam naturam alicui adsunt; uti
est vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; sed &
quæ III.
Neque in
naturalibus, ne-
que ac-
quisitis
bonis.

quæcunque instituto aliquo atque conventionem humana sunt quæsitæ. Sic ut quocunque legitimo titulo aliquid nostrum sit, hoc præcepto idem auferri, corrumpi, lædi, usibus nostris ex toto aut parte subtrahi vetetur. Unde hoc ipso interdicta intelliguntur quævis crimina, quibus aliis noxa infertur: uti effractus, cædes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraudulatio, vis, directe aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quæ sunt similia.

IV.

Unde flu-
it, Datum
damnum
esse refar-
ciendum.

Ex hoc porro consequitur: *Si cui sit ab altero læsio illata, damnumve datum ullo modo, qui ipsi recte potest imputari; id quantum fieri potest ab eodem esse satisfaciendum.* Alias enim vanum erit præceptum, ne quis lædatur, neve cui damnum detur; si ubi de facto læsus fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum; & qui læsit, fructu suæ injuriæ secure & citra restitutionem gaudere queat. Neque etiam citra necessitatem restitutionis abs se invicem lædendis abstinerebit unquam mortalium pravitas; nec ei, qui damnum passus est, facile fuerit animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

V.

Damnum
hic ejus,
quod no-
strum est
læsio aut
negatio.

Damnum etsi proprie ad rerum læsionem pertinere videatur, ita tamen late à nobis heic accipitur, ut notet omnem læsionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem ejus, quod nostrum jam est, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecte debebamus habere; sive id datum sit à natura, sive accedente facto humano aut lege attributum; aut denique omissionem ac denegationem alicujus præstationis, quam alter nobis ex obligatione perfecta exhibere tenebatur. Ast si intercipientur, quæ ex obligatione duntaxat imperfecta debebantur; non censetur damnum datum, quod pensari debeat. Inconveniens enim fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensationem eorum postulare, quæ ab altero non nisi in locum ultronei beneficii expectare poteram, & quæ inter mea, antequam ea accepero, censere non possum.

Sub

Sub damni porro nomine venit non modo res nostra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut interceptitur; sed & *fructus*, qui ex ipsa re proveniunt, sive jam sint percepti, sive adhuc sperentur, si modo dominus eos percepturus fuerat: deductis tamen impensis, quæ ad fructuum perceptionem fuerunt necessarii. *Æstimatio* autem fructuum speratorum attenditur aut remittitur, prout propius aut longius fine incerti proventus remoti fuerint. Denique & pro uno damno habetur, quicquid ex aliqua læsione velut naturali necessitate deinceps profluit.

Potest autem quis alteri damnum dare non solum immediate & *per se*, sed & *per alios*. Potest & damnum immediate ab aliquo datum *alteri* imputari, quia ad istud factum aliquid contulit vel faciendo, vel non faciendo quod debebat facere. Quandoque inter plures, qui ad idem factum concurrerunt, unus *principalis* causa habetur, alter *accessorii* in loco est: quandoque omnes *pari* passu ambulant. Circa quos observandum; illos ita teneri ad reparationem damni, si vera causa damni fuerint, & momentum aliquod contulerint ad totum damnum, aut ejus partem. Ubi item quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut iste acciperetur antecedenter effecit, neque in partem ejus volumenti venit: is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur: uti sunt, qui alienis malis latentur; qui patratum damnum laudant, excusant; qui ante damnum fiat, optant; dum fit, favent, aut assentantur.

Ubi *plures* ad unum actum ex quo damnum prodiderint, concurrerunt; primo loco tenebitur, qui *imprimario*, aut alio modo necessitatis quid habente, ad actum alios impulit. Patrator facinoris, cui ministerium detrectare non licuit, instrumenti tantum rationem habebit. Qui citra necessitatem ad facinus accessit, ipse primo loco tenebitur; tum cæteri, qui facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut si à priori

VI.

Sive rei
ipsius, sive
proveni-
entis inde
fructus.

VII.

Datur per
se, per
alios: &
cui imputetur?

VIII.

Plures si
dederint,
quo ordi-
ne tene-
antur?

prioribus reparatio damni fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes (quod in poenis secus est.) Si plures per conspirationem aliquod facinus patnaverint, omnes pro singulis, & singuli pro omnibus tenentur; sic ut si omnes comprehendantur, singuli ratam partem ad damnum farciendum conferre debeant. Ubi reliquis elapsis unus tantum deprehendatur, hic pro omnibus solvere tenebitur. Ubi autem ex deprehensis aliqui non sint solvendo, locupletes in solidum tenebuntur. Quod si plures citra conspirationem ad idem facinus concurrerint, ac discerni liquido possit, quantum quisque ad damnum contulerit; quisque tantum tenebitur ad id pensandum, quod ab ipso processit. Quod si unus solidum solverit, reliqui à reparatione damni liberantur.

IX. Ad reparationem damni tenetur non solum, qui dolo malo alteri nocuit; sed & qui præter directam intentionem per *negligentiam* seu *Culpam*, quam evitare facile erat. Hæc enim non minima pars est socialitatis, ita circumspecte agere, ut nostra conversatio aliis non fiat formidolosa, aut intolerabilis. Quin & sæpe ex peculiari obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adstringitur. Imo & levissima culpa ad reparationis necessitatem sufficere potest, si modo negotii natura exactissimam diligentiam non ultro velut adspernetur; aut ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa versetur; aut nisi magna perturbatio vel negotii circumstantia accuratam circumspectionem non admittat; puta si quis in furore pugnae, dum arma quatit, proxime sibi adstantem lædat.

X. Verum qui per *Casum fortuitum* & citra suam culpam læsit, ad reparationem non tenetur. Quia cum nihil sit admissum, quod imputari ipsi queat, nulla ratio est, quare potius is, qui invitus fecit, fatale malum luere debeat, quam alter, qui passus est.

XI. Illud quoque naturali æquitati congruum est, ut si *Homo noster* citra culpam nostram alteri damnum dedidit; id vel ipsiensemus, vel istum læso dedamus.

Nam

Nam fervus utique naturaliter reparationi damni à se dati est obnoxius. Cum autem ipse non habeat bona unde reparatio fieri queat, ejusque corpus domini sit; æquum sane est, ut dominus aut damnum farciat, aut istum dedat. Alias enim servo daretur licentia omnes pro libidine lædendi, si neque ab ipso, qui nihil, ac ne seipsum quidem habet, neque à domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime ob læsionem dominus ipsum verberibus aut carcere velit plectere, læso inde hautquidquam satis fieri potest.

Quin & idem circa *Animalia nostra* æquum esse videtur, ut quando illa etiam citra nostram culpam, & contra naturam generis sponte commota, alteri damnum dederint, dominus vel damnum farciat, vel animal dedat. Nam si ab animali, quod in libertate naturali degebat, læsus fuisset, poteram utique qualitercunque damnum meum reparare illud capiendo vel occidendo: quod jus sane per alterius dominium tolli non potuisse videtur. Et cum dominus ex eo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim; reparatio autem damni longe sit favorabilior, quam lucri adquisitio: adparet, recte à domino animalis postulari, ut damnum datum reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxæ dedat.

Sic igitur qui *damnum* alteri *citra dolum malum* dedit, ultro reparationem debet offerre, testarique malitiam abs se abfuisse, ne læsus ipsum pro hoste habeat, ac vicissim hostilia intentet. Qui autem *per malitiam* alterum læsit, is non solum ultro reparationem damni debet offerre, sed & pœnitentiam sui facti ostendere, veniamque petere. Vicissim læsus, reparatione obtenta, pœnitenti ac petenti *Veniam dare*, & cum ipso in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & pœnitentia adquiescere non vult, sed vindictam utique manu sibi quæsitum it, nihil aliud agit, quam ut acerbitati animi sui obsequatur, adeoque ex causa supervacua pacem inter homines abruptat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege

XII.

Aut ab
animali
nostro, ad
quid te-
neamur?

XIII.

Ex dato
sine dolo
malo, per
malitiam,
ad quid
teneamur?

lege *Vindicta*, quæ nullum alium finem habet propositum, quam ægre facere illis qui nos læserunt, eorumque dolore nostrum animum fatiare. Eo promiores autem mortales ad condonandas mutuas offensas esse decet, quo frequentius ipsi supremi Numinis leges violant, eoque & ipsi venia quotidie opus habent.

CAPUT VII.

*De Agnoscenda Naturali Hominum
Æqualitate.*

I.
Officium
alterum,
Alios æsti-
mandos
sibi æqua-
les.

EST homo animal non modo sui conservandi studiosissimum, sed & cui insita sit delicata quædam sui æstimatio; cui si quid detrahatur, non minus sæpe commoveri solet, quam illata corpori aut rebus noxa. Quin in ipso hominis vocabulo judicatur inesse aliqua dignatio, sic ut ultimum simul atque efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insultatio retunditur, isthoc habeatur: utique non canis sum, sed æque homo atque tu. Cum igitur natura humana omnibus æque competat, & nemo libenter velit aut possit illi sociari, abs quo non saltem tanquam æque homo, & communis naturæ particeps æstimatur: ideo *secundo loco* inter officia quorumlibet in quoslibet habetur: *Ut quisque alterum hominem æstimet atque tractet, tanquam naturaliter sibi æqualem, seu ut æque hominem.*

II.
Æquali-
tas homi-
num quo
funda-
mento ni-
tatur?

Consistit autem isthæc hominum *Æqualitas* non in eo solum, quod hominum adulatorum vires fere sint æquales hætenus, ut etiam imbecillior robustiori mortem adferre possit, per insidias, aut adjuvante dexteritate, armorumque habilitate: sed & in eo, quod licet unus præ altero variis *dotibus* animi corporisque à natura sit ornatus, non eo minus tamen legis naturalis præcepta adversus alios ei sint exercenda,

da, atque ipse ab aliis idem expectat; nec ideo plus licentiæ ipsi concedatur alios injuriis afficiendi. Sicuti & contra neminem parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna per se ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris sit, quam alii. Sed quæ unus ab altero postulare aut expectare potest, eadem alii quoque, cæteris paribus, ab eodem debent; & quod juris quis in alios statuit, eo ipsum uti maxime convenit. *Obligatio quippe ad colendam cum aliis hominibus vitam socialem, omnes homines æqualiter stringit*, nec uni magis licet leges naturales in alio violare, quam alteri. Etsi nec desint populares rationes eam æqualitatem illustrantes; puta quod ex eadem stirpe omnes descendamus, eodem modo nascamur, nutriamur, moriamur; quodque Deus nemini de stabili & inconcussa fortuna caverit. Sicut & scita religionis Christianæ, parando Numinis favori non nobilitatem, potentiam, divitiarum, sed pietatis sinceritatem commendant, quæ æque in humilem, quam illustri positum loco, cadere potest.

Ex hacce porro æqualitate consequitur eum, qui aliorum opera ad commodum suum uti vult, vicissim quoque in eorundem usus sese dispensare debere. Nam qui postulat ut alii quidem sibi inserviant, ipse contra semper immunis esse cupit, is alios utique sibi inæquales ducit. Inde uti ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quæ sibi: ita plane infociabiles sunt, qui dum aliis superiores sese existimant, omnia licere sibi solis volunt, & ante cæteros honorem sibi arrogant, partemque præcipuam ex rebus in medio positis, ubi nullo præ reliquis eximio jure pollent. Unde & id inter communia legis naturalis officia est: *Ut ne quis, cui peculiare jus non est quesitum, plus sibi, quam reliquis arroget, sed alios æquo secum jure frui permittat.*

Eadem æqualitas quoque ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, ubi *jus inter alios ipsi sit distribuendum*; nempe ut tanquam æquales eos tractet, & neutri præter merita causæ quid præ altero indulgeat. *In jure distribuendo omnes tractandi ut æquales.*

Secus enim si fit, is qui posthabetur contumelia simul & injuria afficitur, & dignatio à natura data eidem detrahitur. Unde consequitur, ut res communis æqualibus portionibus inter æquales jure sit dividenda. Ubi divisionem res non admittit, eadem communiter uti debent, qui æquale jus habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res istud non ferat; ut tunc utantur ea re præfinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non potest æqualitatem observandi. Quod si autem neque dividi res, neque communiter haberi possit; usus ejus sit vel alternus; vel si ne hoc quidem succedat, aut reliquis æquipollens præstari nequeat, per sortem uni res erit adjudicanda. Nam in ejusmodi casibus commodius quam fors remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contemptus removet; & cui non favet, de dignatione nihil detrahit.

V.
In quo
consistat
superbia,
in quo
vera hu-
militas.

Contra hoc officium peccatur per *Superbiam*, qua quis nulla de causa aut non sufficiente aliis se præfert, & velut inæquales eosdem præ se despicit. *Nulla de causa* dicimus. Nam ubi quis sibi rite jus quæsit, quod ipsi præ aliis prælationem dat, recte illud exercere & tueri potest, citra tamen inanem fastum, aut aliorum contemptum. Sicuti & contra, quilibet alteri prælationem, honoremque, qui ipsi debetur, merito præstat. De cætero, veræ generositati semper comes est honesta quædam *Humilitas*, quæ consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate naturæ nostræ, & erroribus, quos olim potuimus commisisse, aut deinceps possumus committere; qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt. Per quam efficitur, ut nos nemini præferamus, reputantes, cæteros æque bene suo libero arbitrio, ac nos, uti posse, quo æque pollent; cujus legitimus usus unicum illud est, quod homo pro suo reputare possit, & quo sese æstimare aut despiciere queat. Nulla autem de causa sese efferre, revera ridiculum est vitium: quia & per se stultum, propter nihil se magni facere; & quia alios

alios omnes pro stultis habet, quasi ipsum citra rationem essent æstimaturi.

Magis adhuc peccatur, si quis *Contemptum* adversus alios ostendat signis exterioribus, factis, verbis, vultu, risu, ac quacunq[ue] contumelia. Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius aliorum animi in iras ac ulciscendi libidinem concitantur. Adeo ut multiprehendantur, qui vitam malint præsentis periculo exponere, multo magis pacem adversus alios abrumperere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur gloria & existimatio, cujus integritate & vigore omnis animi voluptas constat.

VI.
Superbia
cum co-
tumelia
juncta,
deterri-
ma.

CAPUT VIII.

De Promiscuis officiis humanitatis.

INTER officia quorumlibet erga quoslibet, & quæ propter communem socialitatem sunt exercenda, tertio loco id ponitur: *Ut quilibet alterius utilitatem, quantum commode potest, promoveat.* Cum enim cognationem quandam inter homines natura constituerit, parum fuerit alios non læsisse aut contempsisse; sed talia quoque in alios conferenda, aut invicem communicanda, ex quibus mutua inter homines benevolentia alatur. Profumus autem aliis vel *indefinite*, vel *definite*; idque ut vel *nihil* nobis, vel *aliquid* decedat.

I.
Officium
tertium.
Alterius
commoda
promove-
nda.

Indefinite aliorum commoda promotum it, qui animam ac corpus suum probe excolit, ut utiles abs se actiones in alios proficisci queant; aut si ingenii per solertiam talia inveniat, quibus vita humana reddatur instructior. Unde contra hoc officium peccare sunt censendi, qui nullam honestam artem addiscunt, vitæque per silentium transita animam pro sale habent, ne putescant; numerus tantum, & fruges consumere nati: & qui opibus per majores relictis contenti, ideo impune abs sese ignaviæ litari credunt, quod aliorum

II.
Tum in-
definite
per utiles
actiones
& inven-
ta;

industria jam sit partum, unde victitent. Et qui divitiis soli incubuere repertis, nec partem posuere suis. Item qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. Et id farinæ alia otiosa terræ pondera.

III. Vicissim illis, qui de mortalium genere bene mereri instituunt, cæteri hoc debent, ut ipsis ne invident, nec præclaris eorundem conatibus remoram injiciant. Tum si alia non sit via paria cum istis faciendi, saltem celebritatem memoriæ famæque eorum, qui præcipuus laborum fructus est, promotum eant.

IV. Inprimis autem illa bona, quæ citra nostrum detrimentum, molestiamque aut laborem præstari possunt, non libenter in alios dispensare, detestanda malignitas & inhumanitas habetur. Quæ vocari solent *res innoxie utilitatis*, seu quæ accipienti profunt, præstantem non gravant. Uti sunt, non prohibere aquam profluentem, pati ab igne ignem capere, consilium fidele deliberanti dare, erranti comiter monstrare viam. Sic si quis rem aliquam amplius possidere nolit, propter nimiam copiam, aut quia asservatio ejus ipsi molesta est; cur non malit eam potius integram relinquere, ut aliis non hostibus usum præbere possit, quam eandem corrumpere? Sic non fas nutrimentum perdere, ubi nos saturati sumus; neque fontem obturare, aut occultare, ubi nos assatim bibimus; neque signa navigationis itinerisque abolere, postquam iis usi sumus. Huc pertinent modicæ stipes locupletum in egenos collatæ; item illa humanitas, quæ justa de causa peregrinantibus exhibetur, præsertim ubi aliqua ipsos calamitas opprefferit; & ejus generis alia.

V. Sublimior gradus Humanitatis est, ex singulari benevolentia gratis quid in alterum conferre, impensâ aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus obveniat, aut eidem insignis quæpiam utilitas concilietur. Quæ κατ' ἐξοχήν vocantur *beneficia*, aptissima materia insignem laudem parandi, si magnitudo animi & prudentia eadem rite temperaverit. Eorum dispensationem

fationem ac modum fere conditio dantis atque accipientis moderatur. In quibus id cumprimis observandum, ne obsit benignitas & iis ipsis, quibus benigne videtur fieri, & cæteris: deinde ne major benignitas sit, quam facultas; tum ut pro dignitate cuique tribuatur, & quidem ante omnia bene meritis; tum ut quisque nostræ opis indiget; observatis quoque conjunctionis gradibus inter homines. Videndum quoque, quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum, aut sine nobis possit consequi, aut non possit. Modus quoque dandi multum gratiæ beneficiis addit, si hilari fronte, prompte, & cum contestatione benevolentia demus.

Vicissim in eo, qui beneficium accepit, existere debet *Gratus animus*; quo is ostendit, istud sibi acceptum fuisse, dantique eam ob causam faver, & occasionem quærit paria reponendi, aut amplius, quantum ejus fieri potest. Nam id non necessarium est, ut præcise tantum reddamus, quanti id fuit, quod datum est: sed sæpe studium & conatus obligationem explent. Modo tamen nihil sit, quod ei, qui beneficium se dedisse prætendit, recte opponi possit. Nam qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo, si me in eas prius conjecerat.

VI.
Gratus
animus in
benefactorum
quid involvat?

Cæterum quo magis ad devinciendos hominum animos apta sunt beneficia, eo acrius ad gratiam referendam incumbere decet, qui ista accepit. Saltem ne eum, qui fiducia nostri prior nobis benefecit, ob eam rem deteriore esse conditione patiamur; neve beneficium accipiamus, nisi animo nitendi, ne dantem merito dati poeniteat. Nam si certam ob causam peculiariter alicui nolumus obligari, licebat oblatum beneficium dextre recusare. Et sane si absque necessitate gratiæ referendæ foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere jactaverit, & quod perituum prospicit, beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia; neque esset inter eos quidquam gratiæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium.

VII.
Beneficium ad
gratiam referendam obligat.

VIII.
Ob ingra-
titudinem
tamen a-
ctio in
foro non
datur.

Quanquam autem *in animo ingrato per se nulla sit injuria*: foedius tamen & magis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati, quam injusti. Censetur enim animi valde abjecti & degeneris, seipsum indignum declarare eo judicio, quod alter de ipsius probitate tulit: ac ne beneficiis quidem, quæ etiam bruta demulcent, moveri posse ad concipiendum humanitatis sensum. In foro tamen civili ob simplicem ingratitudinem, seu ubi quis nudi beneficii obliviscitur, & occasione id data referre negligit, *Actio* non solet dari. Pars enim optima beneficii perit, si actio, uti certæ pecuniæ, detur: jam enim creditum esse incipiet. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinet esse ita splendide honesta, si sit necessaria. Denique huic uni legi vix omnia fora essent suffectura, ob difficillimam æstimationem circumstantiarum, quæ beneficium vel intendunt, vel elevant. Et eam ipsam ob causam beneficium dedi, i. e. ejus quod dedi refusionem mihi stipulatus non sum, ut & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu pœnæ humanæ aut coactionis, gratiam retulisse; utque ipse non spe lucri, sed ob humanitatem exercendam videar erogasse, de quo recipiendo mihi caveri noluerim. Enimvero qui non solum beneficium non rependit, sed & benefactori insuper malum reponit, ille ob hocce factum eo graviore pœna est afficiendus, quo foediorum animi malignitatem sibi inesse ostendit.

CAPUT IX.

De Officio Paciscentium in genere.

I.
Officia
hominis
nonnulla
ex pactis
oriunda.

AB Officiis absolutis ad hypothetica fit velut transitus per pacta intermedia; quippe cum omnia officia, præter jam enumerata, pactum expressum aut tacitum videantur præsupponere. Igitur hoc loco agendum

agendum erit *de natura pactorum*, & quid illa ineuntibus observandum sit.

Fuisse autem *necessarium pacta inter homines iniri*, fatis manifestum est. Quamquam enim officia humanitatis late sese per vitam humanam diffundant: hautquaquam tamen ex eo solo fonte deduci omnia possunt, quæ hominibus ab se invicem utiliter percipere licebat. Nam neque quibusvis ea est ingenii bonitas, ut omnia quibus aliis prodesse possunt, ex sola humanitate velint præstare, citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficisci queunt, ejusmodi sunt, ut gratis eadem nobis exhiberi salva fronte postulare nequeamus. Sæpe quoque nostram fortunam aut personam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non potest, sæpe nos accipere nolumus, nisi iste paria à nobis recipiat. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis nostris inservire queant. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius & ad certas velut regulas exercentur, necessum fuit homines ipsos inter se convenire super ejusmodi rebus invicem præstandis, quæ ex sola humanitatis lege certo sibi polliceri ab aliis non poterant. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis præstare, quidque ab eodem iterum expectare suoque jure exigere deberet. Id ipsum autem fit per *promissa & pacta*.

II.

Pacta ad
mutua so-
cialitatis
officia ne-
cessaria.

Circa isthæc generale officium ex lege naturali debitum est: *ut quilibet fidem datam servet*, seu promissa & pacta expleat. Citra hoc enim si esset, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi communicatis invicem operis ac rebus enasci apta est. Et ni promissa servandi necessitas foret, hautquaquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidiis superstruere. Quin & ex decepta fide justissimæ querelarum bellicque causæ pullulare sunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præstiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra perit. Sin vero nihil adhuc præstiti, rationes tamen & desti-

III.

In pro-
missis &
pactis da-
ta fides
est ser-
vanda.

nata mea turbari molestum est; cum alio modo rebus meis potuisssem consulere, nisi iste se mihi obtulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi.

IV. Ea de-
num pa-
runt per-
fectam
obligati-
onem &
jus. Observandum autem, ea quæ ex solo humanitatis officio debentur, in hoc potissimum differre ab iis, quæ ex pacto aut promisso perfecto debentur; quod ista quidem recte petantur, & honeste præstentur: sed ubi alter ea ultro præstare neglexerit; de inhumanitate duntaxat, feritate, aut duritia ejusdem queri possum; non tamen per violentiam propriam, aut superioris, eundem ad præstandum cogere. Id quod tamen licet, ubi ultro non præstantur, quæ ex promisso perfecto, aut pacto debentur. Inde etiam ad illa *jus imperfectum*, ad hæc *jus perfectum* habere: sicut & ad illa *imperfecte*, ad hæc *perfecte* obligare dicimur.

V. Vides da-
tur vel
promisso
gratuito,
vel pacto. Fidem damus vel *per actum solitarium* seu *μονόπλευρον*, vel *per actum reciprocum* seu *διπλευρον*. Quandoque enim unus se duntaxat ad quid præstandum obstringit; quandoque autem duo pluresve mutuo se ad quid præstandum obligant. Prior actus vocatur *promissum gratuitum*, posterior *pactum*.

VI. Promissio
imperfec-
ta, quæ
non dat
jus rem
exigendi *Promissio* potest dividi in *imperfectam* & *perfectam*. Illa est, quando ipsi quidem qui promittimus, utique obligari volumus; ut tamen alteri jus ad exigendum non demus, sed ut nolimus ad promissum nostrum implendum violenter compelli. V.g. Si ita concipiam promissum, Ego serio destinavi hoc vel illud tibi præstare; & peto, ut mihi credas. Sic enim videor obligatus magis ex lege veracitatis, quam justitiæ; maloque videri propriæ constantiæ & gravitatis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Huc spectant pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent: quæ tamen hautquaquam velut jure aliquo abs se volunt exigi, sed in solidum suæ humanitati ac veracitati cupiunt impu-

impūtarī; ut officii sui gratia eo major sit, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

Perfecta autem promissio est, quando non solum ipse utique obligari volo, sed & simul jus in alterum confero, ut rem promissam velut debitam plane me possidere queat.

VII.

Perfecta,
quæ dat
omnino.

Porro ut promissa & pacta nos obligent ad aliquid dandum aut faciendum, quod antea non debebamus; aut omittendum, quod antea jure poteramus facere; maxime requiritur *ultroneus noster consensus*. Nam cum cujusvis promissi & pacti impletio cum aliquo onere sit conjuncta, nulla propior ratio est quare super eo conqueri recte nequeamus, quam quia ultro in id consensimus, quod evitare penes nos erat.

VIII.

Promissa
& pacta,
ut obligent, con-
sensum
requirunt.

Consensus etsi regulariter per *signa*, puta voces, literas, nutusque exprimi solet: aliquando tamen contingit, ut ille citra isthæc signa ex ipsa negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligatur. Sicuti interdum *silentium*, cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis valet. Unde & dantur *pacta tacita*, quando nempe consensus noster non per ejusmodi signa, quæ regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur; sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligatur. Sic & principali pacto sæpe adheret pactum tacitum, quod ex ipsa negotii natura profuit. Sicut & usitatissimum, ut in pactis tacitæ quædam exceptiones, & conditiones necessariæ sint subintelligendæ.

IX.

Qui quā-
doque ex-
pressus
est, quan-
doque ta-
citus.

Ut autem aliquis liquido consentire possit, requiritur *usus rationis* hætenus, ut præsens negotium intelligat, an sibi conveniat, & abs se præstari queat, eoque perpenso consensum suum sufficientibus signis exprimere possit. Unde sequitur, promissa & pacta *infantum*, ut & *amentium* ac *furiosorum*, nisi ubi dilucidis intervallis furor distinguitur, nulla esse. Id quod & de promissis *ebriorum* est pronunciandum, si ebrietas jam eo usque processerit, ut ratio sit plane obruta & sopita. Nam pro vero & deliberato consensu ha-

X.

Promissa
& pacta
infantum,
amentium,
ebri-
orum.

beri nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quædam edat consensum alias exprimentia, eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promissum, præsertim cum magno onere conjunctum, exigere velle. Quin si quis ebrietatem eam captavit, & observata alterius facilitate promissum astute elicit, ne abs dolo quidem fraudisque crimine immunis erit. Ast qui, discussa crapula, per ebrietatem acta rata habuerit, utique obligabitur, non tam ex eo quod ebrius, quam quod sobrius egit.

XI.
Quæ ætas
obligatio-
ni contra-
hendæ
idonea?

Cæterum quousque in *pueris* duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, lege naturali adeo accurate definiri nequit; cum in aliis citius, in aliis tardius iudicium maturescat. Sed illud est ex cujuscvis quotidianis actionibus judicandum. Etsi in plerisque civitatibus leges civiles certum heic temporis terminum in universum constituerint. Sicuti & alicubi salutariter est receptum, ut aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberent in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille juventæ impetus deferuisse censeretur. Quippe cum ea ætas, etiam quando negotium quod geritur intelliget, vehementi fere ac parum provido impetu feratur, ac in promissa sit facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiose colendas prona, ac diffidere nefcia. Unde & dolo vix caret, qui istius ætatis facilitati imminet; & juniorum dispendiis locupletari vult, quæ isti per iudicii imbecillitatem prævidere aut æstimare non norunt.

XII.
Error
quousque
consensum
impediat?

Consensum quoque impedit *error*. Circa quem hæc regulæ sunt observandæ. I. Ubi in promissione aliquid tanquam conditionem supposuerim, citra cujus intuitum promissurus non fuero, naturaliter promissionis nulla erit vis. Nam promissor consensit non absolute, sed sub conditione: qua non adparente, promissio quoque nulla est. II. Si ex errore ad paciscendum

endum aut contrahendum fuerim impulsus, eumque re integra, & quando nihil adhuc fuit præstitum, deprehendero; æquum sane fuerit, ut facultas poenitendi mihi concedatur: præsertim ubi præ me tulero, dum ad paciscendum accedo, quæ me causa impellat; nec alter ex mea poenitentia detrimentum patiatur, aut id pensare ego paratus sim. Verum ubi res non amplius est integra, & ubi error tunc demum patuerit, quando jam pactum est impletum, ex toto aut ex parte; qui erravit, à pacto resilire non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere. III. Ubi error contigerit circa ipsam rem, de qua convenitur; pactum vitatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit satisfactum. Nam in pactis ipsa res, de qua convenitur, ejusque qualitates debent esse cognitæ; citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Unde defectu deprehenso, qui lædendus fuerat vel à contractu resilire potest, vel alterum ad defectum supplendum adigere, vel etiam ad præstandum id quod interest, ubi ipsius dolus aut culpa intervenit.

Quod si quis *dolo* & malitiosa fraudulentia alterius inductus fuit ad promittendum aut paciscendum, ita est habendum. I. Si tertius dolum adhibuerit, non colludente eo, quicum paciscimur; negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id quod intererat, nos non fuisse deceptos. II. Qui dolo suo malo causam dedit ut ipsi quid promitterem, cum eove paciscerer, ei ex isthoc actu hautquaquam obligor. III. Si quis ultro quidem & liquida cum destinatione animi ad paciscendum accesserit; in ipso tamen negotio, puta, circa objectum, ejusve qualitates & æstimationem dolus intercesserit; hætenus pactum erit vitiosum, ut in arbitrio decepti sit illud penitus dissolvere, aut læsionis pensationem exigere. IV. Quæ ad essentiam negotii non faciunt, nec expresse fuerunt designata, actum de cætero rite conceptum non vitiant; licet forte alter de iis, dum paciscitur, tacite cogitavit; aut ejus opinio astu fuit

XIII.

Dolus an,
& quis,
promissa
& pacta
violet?

D &

con-

confirmata, quousque contractus conclusus foret.

XIV.
Metus de-
ceptionis
quantum
eis detra-
hat?

Metus qui circa promissa & pacta intervenit, *dupliciter* sumitur: vel pro *suspensione* probabili fore, ut ab altero decipiamur; idque vel quia ejusmodi vitium in animo ipsius hæret, aut quia malignam suam voluntatem sat perspicue significavit: vel pro *vehementi animi terrore*, orto ex intentato gravi malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa *priorem* speciem metus ita habendum. I. Qui confidit illius promissis & pactis, cui fidei religio in universum nihili sit, imprudenter quidem facit; sed eam solam ob causam pactum non redditur irritum. II. Ubi pactum jam sit initum, ac nulla nova emergant indicia intentatæ deceptionis; non licebit à pacto resilire ex obtentu vitiorum, quæ ante pactum erant cognita. Nam quæ causa aliquem non prohibuit, quo minus pacisceretur; eadem quoque prohibere non debet, ne pactum impleat. III. Ubi post pactum initum certissima emergant indicia, alterum id agere, ut mihi, quando meum priore loco præstitero, illudat; non prius ad præstandum adigi potero, quam contra eam deceptionem mihi cautum sit.

XV.
Metus ex
intentato
malo an
ea reddat
irrita?

Circa *alteram* speciem metus hæ regulæ observandæ. I. Pacta, quæ ineuntur propter metum à tertio incussum, valida sunt. Nam in hoc utique nullum residet vitium, quo minus alter jus ex pacto sibi adversus me acquirere queat; & metum ab altero intentatum discussisse, pensatione utique dignum est. II. Quæ pacta ex metu aut reverentia imperii legitimi ineuntur, aut ob auctoritatem eorum quibus magnopere devincti sumus, valida sunt. III. Pacta, ad quæ ab illo ipso, cui promittit aut quicum paciscitur, injusta ejusdem vi quis compellitur, invalida sunt. Nam injuria, quam alter incusso metu injusto mihi infert, incapacem eum reddit, ut jus sibi adversus me ex illo actu quærere possit. Et cum quis alias teneatur pensare damnum abs sese datum; per compensationem velut tolli obligatio intelligitur, si non solvitur id, quod statim restitui debebat.

Præ-

Præterea oportet *consensum* non in pactis solum, sed & promissis esse *mutuum*; sic ut consentire debeat non solum qui promittit, sed & cui promittitur. Quando cum hujus consensus abest, seu quando is oblatum promissum acceptare detrectaverit, res promissa penes promissorem manet. Qui enim alteri rem suam offert, neque invito eam vult impingere, neque pro derelicta habere. Ergo si alter non acceptet, juri promittentis in rem oblatam nihil decedit. Quod si rogatio antecessit, censetur ea durare, nisi expresse fuerit revocata; eoque casu in antecessum acceptatio facta intelligitur; ita tamen ut rogationi respondeat oblatio. Nam si hæc discrepet, expressa requiritur acceptatio; quia sæpe mihi non consulitur, nisi tantundem quantum rogavi accipero.

XVI.
Mutuus
consensus
etiam in
promissis
requiritur.

Circa *materiam* promissorum & pactorum requiritur, ut quod promittimus aut paciscimur *non sit supra nostras vires*, neve id patrare lege aliqua prohibeamur: alias enim aut stolidè aut improbe promittimus. Exinde consequitur, neminem sese obligare posse ad id, quod ipsi est impossibile. Quod si autem res, quæ tempore pacti initi possibilis habebatur, post impossibilis aliquo casu citra paciscentis culpam facta sit; re integra pactum erit nullum. Ubi quid præstitum ab altero jam fuit, id restituendum, aut æquipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri possit, summus erit conatus adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis primario respicimus ad id, de quo expresse fuit conventum; ubi hoc obtinere non possumus, sufficit æquipollens exhiberi: saltem ne damnum sentiamus, omnimodo cavendum est. Qui vero dolo aut gravi culpa sibi ipsi vires præstandi detraxit, non solum ad summum conatum tenetur, sed & velut in supplementi vicem malo insuper poterit mactari.

XVII.
Promissi
pactique
materia
non nisi
possibilis.

Patet quoque ad *rem illicitam* præstandam obligari nos non posse. Nam nemo valide se potest obstringere ulterius, quam ipsi est potestas. Ast qui lege actionem

XVIII.
Atque li-
cita; ut
turpium
nulla sit
obligatio.

actionem prohibet, adimit utique potestatem eam suscipiendi, & de eadem præstanda obligationem admittendi. Contradictorium quippe est, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem præstat. Ex quo & hoc colligitur, non servari debere promissa, quæ illi, cui fiunt, noxæ sunt futura; cum naturali lege prohibitum sit, ne quis alteri, etiam stolidè volenti, malum inferat. Si igitur pactum circa rem turpem fuerit initum, neuter ad id explendum tenebitur. Quin & ubi turpe facinus ab uno fuit præstitum, alter ad solvendam conventam mercedem non obligabitur. Quod tamen illo intuitu jam est datum, repeti nequit, nisi forte dolus aut enormis læsio accesserit.

XIX.
Pacta &
promissa
circa res
alienas,
frustra-
nea.

Denique & hoc manifestum est, frustra promittere nos aut pacisci circa *res alienas*, in quantum illæ non nostræ, sed alterius directioni & arbitrio sunt subiectæ. Quod si autem ita promisero, me operam daturum, ut alter, (cui pro imperio me quid imperare non posse præsupponitur,) præstet; tunc teneor omni modo moraliter possibili, (i. e. quantum alter honestè à me postulare potest, & quantum vitæ civilis ratio fert,) laborare, ut ad eandem præstandam alter permoveatur. Sed & super rebus aut actionibus nostris, in quas jam alteri jus fuit quæsitum, tertio valide promittere non possum, nisi forte in eum casum, quo alterius jus exspiraverit. Nam qui prioribus promissis aut pactis jus suum in alterum jam transtulit, ipse utique nullum tale jus reliquum amplius habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta possent fieri irrita, si liceret aliud inire, in quo contraria priori disponentur, ac quicum prius simul expleri nequit. In quo fundatur tritum illud: *qui prior tempore, potior jure*.

XX.
Promissa
sub con-

Est præterea circa promissa potissimum observandum, illa concipi solere vel *pure & absolute*, vel sub

con-

conditione; ut scilicet validitas promissionis conferatur in aliquem eventum, à casu aut arbitrio humano pendentem. Sunt autem *conditiones* vel *possibiles* vel *impossibiles*. Illæ subdividuntur in *casuales* seu fortuitas, quæ ut existant vel non existant penes nos non est: *potestativas* seu arbitrarias, quæ ut existant vel non existant, penes eum est, cui promittit: & *mixtas*, quarum impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim à casu dependet. *Impossibiles* autem sunt vel *physice* tales, vel *moraliter*; i. e. quædam per rerum naturam fieri à nobis non possunt, quædam per leges & honestatem fieri non debent. Et impossibiles quidem conditiones, si naturalem interpretandi simplicitatem sequamur, orationem promittentem faciunt negativam. Etsi per leges fieri possit, ut si adjectæ sint negotio alicui serio, habeantur pro non adjectis; ne per actus nullum eventum sortituros, hominibus illudatur.

Denique promittimus & paciscimur non solum per nosmetipsos, sed etiam aliorum hominum inter-
 ventu, quos ipsi voluntatis nostræ *internuncios* atque interpretes constituimus. Per quos, ubi bona fide egerint quod à nobis in mandatis habebant, valide obligamur apud eos, qui cum istis velut nostras vices gerentibus egerunt.

Atque hæc sunt officia hominis absoluta, ut & per quæ velut transitus ad alia fit. Reliqua præsupponunt aliquod *institutum* humanum, generali pacto subnixum, & in genus humanum introductum; vel etiam *statum* aliquem peculiarem. Institutorum istorum comprehenduntur potissimum *tria*; *sermo*, *dominium rerum*, earundemque *pretium*, & *imperium humanum*. De singulis, ut & quæ inde resultant officiis, deinceps exponendum.

ditione,
possibili,
impossi-
bili.

XXI.

Promissa
& pacta
per inter-
nuncium
facta ob-
ligant.

XXII.

Officia re-
liqua sta-
tum insti-
tutum ho-
minum
suppo-
nunt.

CAPUT X.

De Officio Sermocinantium.

I.
Officium
sermocinantis, Ne
alterum
decipiat.

QUAM utile ac plane necessarium sit instrumentum societatis humanæ Sermo, nemo est qui ignorat: cum multi vel ea sola facultate collegerint, hominem ad agendam vitam sociale à natura destinatum. Circa hujus ergo legitimum & societati humanæ proficuum usum, id officii lex naturalis hominibus dictitat: *ut ne quis sermone, aut aliis signis ad exprimenda animi sensa institutis, alterum decipiat.*

II.
Verbis in
recepta
significatione
cur
utendum?

Sed ut indoles sermonis penitus intelligatur, sciendum est, circa sermonem, voce viva aut literis expressum, duplicem obligationem occurrere. Una est, qua isti, qui eadem lingua utuntur, certæ rei certum vocabulum, prout usus cujusque linguæ fert, adplicare tenentur. Cum enim neque voces, neque certi literarum ductus certam rem natura notent: (alias enim omnes linguæ aut scripturæ genera coincidere deberent;) inde ne usus linguæ foret inanis, si quisque quo vellet vocabulo quamlibet rem nuncuparet; necessum est inter eos, qui eadem lingua utuntur, tacitam intercessisse conventionem, ut certam rem certo, & non alio vocabulo denotent. Ni enim in uniformem vocum adplicationem fuerit conspiratum, impossibile est ex sermone alterius sensa animi colligere. Unde vi istius pacti quilibet tenetur ita adhibere in sermone communi vocabula, prout receptus ejus linguæ usus fert. Ex quo etiam hoc consequitur, ut quanquam sensa animi à sermone discrepare queant, id tamen in vita humana quisque voluisse censeatur, quod verba ejus præ se ferunt, etsi fortasse intrinseca mentis destinatio ab istis discedat. De hoc enim cum nisi per signa constare nequeat; omnis usus sermonis redderetur irritus, si interna animi cogitatio,

gitatio, quam sibi quisque pro lubitu fingere possit, id quod signa præ se ferunt in communi vita elidere possit.

Altera obligatio, quæ in sermone intervenit, in eo consistit, ut quis alicui per sermonem animi sui sensa ita debeat pandere, ut hæc ex illo liquido cognoscere queat. Cum enim non loqui tantum, sed & tacere homo queat; & cum non semper, quod quis in animo voluit, id coram quibusvis aperire teneatur: igitur necessum est, ut peculiaris existat obligatio, quæ alicui necessitatem adferat tum ad loquendum, tum ad ita loquendum, ut alter sensa animi nostri intelligat. Oritur autem illa obligatio, vel *ex peculiari pacto*, vel *ex communi præcepto legis naturalis*, vel *ex præsentis negotii indole*, cui contrahendo sermo adhibetur. Sæpe enim expresse cum aliquo convenitur, ut quis animi sui sensa super aliquo negotio mihi aperiat; ut, si quem informatorem mihi in aliqua disciplina adsciscam. Sæpe quoque præceptum aliquod legis naturalis meam scientiam alteri communicare jubet, ut hoc modo ipsi prosum, vel noxam ab eodem avertam, aut ad noxam accipiendam causam vel occasionem non præbeam. Aliquando denique præsens negotium, quod cum alio susceptum est, aliter expediri nequit, ni iudicium meum super eo pandam; ut circa celebrandos contractus contingit.

III.

Obligatio
ad alteri
mentem
aperien-
dā unde?

Quia autem non semper usu venit, ut ex aliquo horum capitum quævis cogitata mea alteri sint significanda; patet, me non alia teneri alteri sermone meo indicare, quam ad quæ ex me intelligenda *jus perfectum aut imperfectum* habet. Adeoque recte tacendo dissimulare me posse, utut maxime interroger, quæ ut ex me sciat alter *jus non habet*, neque ad id aliqua obligatione ego teneor.

IV.

Hac cessante licet dissimulare
filendo;

Imo quia sermo *non solum est inventus propter alios, sed & propter nos ipsos*: ideo ubi aliqua mea in eo versatur utilitas, neque cujusquam alterius *jus læditur*, licebit mihi sermonem ita formare, ut diversum ab eo, quod animo volvo, exprimat.

V.

Diver-
sumque
ab eo,
quod a-
nimo vol-
vitur ex-
primendo,

Deni.

VI. Denique quia sæpe isti, ad quos loquimur, ita sunt dispositi, ut si sermone simplici & aperto rem ipsam perciperent, detrimento hoc ipsis futurum esset, nec nobis bonum quem intendimus finem adsequi liceret: igitur hisce in casibus licebit uti ficto coloratoque sermone, & qui nostram sententiam & intentionem audientibus directe non repræsentet. Nam qui alicui prodesse vult & debet, non utique id tenetur facere eo modo, quo finem suum non erat obtenturus.

VII. Ex hisce colligitur, in quonam consistat *veritas*, cuius studio boni viri tantopere commendantur: nempe ut verba animi nostri sensa commodo repræsentent alteri, cui eadem intelligendi jus; quæque ut ipsi aperiamus, nobis obligatio perfecta aut imperfecta incumbit; idque eo fine, ut vel idem intellectus animi nostri sensus debitum aliquod commodum nanciscatur; vel ne, ubi diversum fuerit significatum, damno præter meritum multetur. Ex quo & hoc obiter patet, non semper mendacium admitti, quando etiam data opera non dicitur, quod vel cum ipsa re, vel cum cogitatis nostris examissim congruit: adeoque veritatem quasi logicam, quæ in congruentia verborum cum rebus consistit, cum veritate morali non per omnia coincidere.

VIII. *Mendacium* contra est, ubi de industria sermo aliam præ se fert sententiam animi nostri, quam quæ revera est; cum tamen hanc ipsam is, ad quem sermo dirigitur, intelligendi jus haberet, nobisque obligatio incumberet efficiendi, ut ille nostram sententiam utique intelligeret.

IX. Ex dictis igitur constat, mendacii notam hautquam contrahere, qui fictis sermonibus, fabulisque utuntur adversus pueros aut similes, ad eorum meliorem informationem, quatenus nudæ veritatis non sunt capaces. Et qui alii fictum sermonem bono fine adhibent, quem plano adsequi non licebat; puta, si innocens protegendus, iratus placandus, mœstus demulcendus, meticulofo animus addendus, fastidiosus ad medicamenta capienda movendus, pertinacia alicujus

jus frangenda, aut malum propositum alterius intervertendum, aut si arcana reip. & consilia, quæ interest aliorum notitiæ subtrahi, fictis rumoribus velut obvelanda, & aliorum importuna curiositas sit amolienda; aut si hosti, quem aperta ratione lædere poteramus, fabulis in stratagematis vicem illudamus.

Contra si aliquis utique tenebatur alteri sensû animi sui liquido significare; culpam non effugit, si vel partem duntaxat veri dicat, aut ambiguo sermone alteri illudat, aut tacitam quandam restrictionem, à communi usu abhorrentem, in mente reservet.

X.
Sed is
quo illi
illuditur,
cui mentem
aperire tene-
bar.

CAPUT XI.

De Officio Jurantium.

PER *Jusjurandum* sermoni nostro, omnibusque actibus, circa quos sermo intervenit, insigne accedere firmamentum judicatur. Est quippe illud *assertio religiosa, qua divina misericordia renunciamus, aut divinam pœnam in nos deposcimus; nisi verum dicamus.* Dum autem omniscius & omnipotens testis simul & vindex invocatur, præsuntio veritatis ideo excitatur, quod nemo temere tam impius credatur, ut ita petulanter gravissimam Numinis indignationem in se deposcere sit ausurus. Inde officium jurantium hoc esse intelligitur, *ut & ad jurandum cum reverentia accedant, & quod juratum est religiose observent.*

I.
Officium
jurantium
ex natura
jurisju-
randi.

Finis porro & *usus juramenti* in hoc maxime vertitur, ut homines ad enunciandum verum, aut servandum promissum pactumve eo firmitus adstringantur, metu divini Numinis omniscii & omnipotentis; cuius vindictam, si scientes fallant, per jusjurandum in se invocant, ubi alias metus ab hominibus imminens non satis efficax videbatur; quippe quorum vires contemnere

II.
Ejus finis
firmamen-
tum ad-
dere pa-
ctis &
dictis.

temnere aut declinare, vel scientiam fallere se posse sperabant.

III.
Per De-
um quo
sensu; quo
sensu per
res alias
juretur.

Quia vero præter Numen nihil est omniscium, aut omnipotens, inde absurde juramentum concipitur *per rem* aliquam, *qua opinione divinitatis destituitur*, hoc sensu, ut ea res testis atque ultrix perjurii invocetur. Et si hoc frequens sit, ut in juramentis *certa res nominetur, per quam juretur*, hoc sensu, ut Deus, si jurans fefellerit, vindictam suam in istam potissimam rem exferat, tanquam juranti charissimam, & maximi æstimatam.

IV.
Jurandi
formula
jurantis
religioni
aptanda.

In juramentis *formula* illa, qua Deus, dum testis & vindex invocatur, describitur, *accommodanda est ad persuasionem* seu religionem, quam circa Deum fovet, *qui jurat*. Frustra quippe jurando quis adigitur per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. At nemo per Deum jurare se putat alia sub formula, aut alio sub nomine, quam quod suæ, i. e. ex opinione jurantis, veræ religionis præceptis continetur. Inde quoque est, quod qui *per falsos Deos* jurat, quos ipse tamen pro veris habet, utique obligetur; & si fefellerit, revera perjurium admittat. Quia sub quocunque speciali conceptu generalem Numinis notionem ante oculos habuit; adeoque dum sciens pejeravit, divinæ majestatis reverentiam, quantum in se, violavit.

V.
Juramenti
obligatio
delibera-
tum ani-
mam pos-
cit.

Ad juramenti obligationem requiritur, ut *animo deliberato* id susceptum sit. Unde juramento haut-quidquam obstrictus erat, qui simpliciter juramentum *recitando* protulerit, aut ejusdem verba concepta in prima persona alteri præverit. Ast qui speciem serio juraturi præ se tulit, is utique obligabitur, quicquid demum in animo suo dum jurat agitaverit. Nam alias omnis usus juramentorum, imo omnis ratio intervenientibus signis sese obligandi ex humana vita tolleretur, si quis tacita sua intentione posset impedire, ne effectus ille actum aliquem sequatur, cui producendo idem est institutus.

Jura-

Juramenta in se non producant novam & peculiaris obligationem; sed obligationi in se validæ velut *accessorium quoddam vinculum* superveniunt. Semper enim dum juramus, supponimus aliquid, quo non præstito divinam poenam in nos provocamus. Quod ineptum esset, nisi illicitum foret non præstare id, quod supponitur; adeoque nisi jam antea obligaremur. Ex quo sequitur, quod actus, quibus in se vitium adhæret obligationem impediens, per juramentum accedens obligatorii non fiant. Sicuti nec per subsequens juramentum antegressa obligatio valida eliditur, aut jus per eandem quæsitum alteri tollitur. Inde frustra quis juraverit, sese alteri debitum non soluturum. Nec obligabit juramentum, ubi constat eum qui juravit factum aliquod supposuisse, quod revera ita se non habebat; ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum; inprimis ubi per dolum ejus, cui juratur, in errorem fuerit adductus. Nec qui injusto metu me ad jurandum adigit, ex eo juramento jus sibi acquirit ad aliquid à me recte postulandum. Nullas quoque habebit vires jusjurandum super præstanda re quapiam illicita; imo & super omittendo aliquo bono, quod legibus divinis aut humanis præcipitur. Denique juramentum non immutat naturam & substantiam promissi pæctive, cui accedit. Inde frustra jurantur impossibilia. Et promissio conditionata per juramentum non mutatur in absolutam, seu puram. Et æque in jurato promisso requiritur acceptatio.

Hoc autem efficiunt juramenta propter interpositam Dei invocationem, quem neque astu quis deciperit, & cui nemo impune illuserit, ut non solum *atrocius poena* censeatur manere eum, qui juratam, quam qui injuratam fidem fefellit; sed ut à negotiis, quibus adjiciuntur, omnis dolus & *cavillatio* sit excludenda.

Non tamen semper late, sed & stricte quandoque juramenta sunt interpretanda, siquidem subjecta materia id requirere videatur; puta si juratum sit in odium

VI.

Jusjurandum obligationem firmat, non parit.

VII.

Effectum juramenti circa juratam fidem.

VIII.

Jusjurandum quandoque

stricte in-
terpretan-
dam.

um alterius, & non tam promissioni, quam minis juramentum sit adjectum. Quin nec juramentum excludit tacitas conditiones & limitationes, quæ ex ipsa rei natura rite fluunt: Puta, si alicui quidquid velit petendi optionem jurato concessi, ubi iste iniqua aut absurda petierit, hautquidquam tenebor. Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam noverit, quid iste sit petiturus; præsupponit alterum petiturum honesta, moraliter possibilia, non absurda, non sibi aut aliis perniciofa.

IX.
Jurandum
sensu il-
lius qui
juramentū
deferret.

Id quoque notandum, in juramentis *sensum totius orationis valere, prout capere se illum profitetur is, qui juramentum deferret*, seu cui juratur. Hujus enim præcipue, non jurantis causa juramentum præstatur. Unde ejusdem quoque est concipere verba juramenti; & quidem quantum fieri potest planissime; sic ut ipse significet, quomodo illa intelligat, & jurans annuat se istius sensum probe percipere; eaque mox ab hoc liquido sunt exprimenda, sic ut nulla ratione eadem cavillari & eludere queat.

X.
Divisio
juramen-
torum ab
usu du-
plici.

Divisio juramentorum commode desumitur *ab usu*, cui illa in vita communi adhibentur. Quædam enim promissis pactisque adduntur, ut eo majore cum religione observentur. Quædam autem adhibentur ad confirmandum alicujus assertionem circa factum illiquidum, & ubi veritas aliis rationibus commodius investigari nequit. Quale exigitur à testibus, sive qui alieni facti conscii habentur. Quandoque etiam ipsi, qui inter se disceptant, deferente judice, aut altera parte, suo juramento litem solvunt.

CAPUT XII.

De Officio circa Adquirendum Rerum Dominium.

CUM ea sit conditio corporis humani, ut adsum-
tis extrinsecus rebus indigeat, quæ nutriatur,
& contra ea, quæ ipsius compagem destructum eunt,
muniatur; per complures quoque res isthæc vita
commodior & mollior reddi possit: inde tuto col-
ligitur, volente utique summo universi Moderatore
fieri quod homo alias creaturas ad usus suos adhi-
beat: quin ut etiam multas earundem destruat. Ne-
que id solum obtinet circa vegetabilia, & quæ citra
sensum corrumpuntur; sed & circa innoxia anima-
lia, quæ utut cum dolore moriantur, citra pecca-
tum tamen ab homine cibi causâ occiduntur & con-
sumuntur.

Cæterum ab initio omnes istæ res intelliguntur abs
Deo *velut in medio hominibus exposita*, ita ut non
magis ad hunc, quam ad alterum pertinerent. Ita
tamen ut sic circa eas disponderent homines, prout
conditio humani generis, & ratio pacis ac tranquilli-
tatis, bonique ordinis in eodem conservandi videre-
tur exigere. Inde cum adhuc intra paucos genus
mortalium subsisteret, placuit, *ut illa quidem cujus-*
que fierent, nec ab altero ipsi eripi deberent, quæ quis
adprehendisset, hac intentione, ut eadem ad usus suos
adplicaret; ipsa tamen corpora, ex quibus illæ res
provenirent, in medio ad neminem peculiariter spe-
ctantia manerent. Sed postea, multiplicatis homini-
bus, & cum cultura cœpisset adhiberi rebus, ex qui-
bus homini alimenta & tegumenta proveniunt; ad
evitandas rixas, & introducendo bono ordini, *ipsa*
quoque corpora rerum inter homines divisa, & cuilibet
sua portio propria assignata; hac addita conventionem,
ut quæ in prima rerum divisione in medio forent re-
licta,

I.
Permissi
homini
rebus uti,
easque usa
destruere.

II.
Res pri-
mum in
medio po-
sitæ qui
factæ ho-
minum?

licta, deinceps ejus possent fieri, qui primus eadem sibi afferuisset. Sic igitur volente Numine, prævio consensu hominum, pactoque saltem tacito, *Proprietas rerum sive Dominium* fuit introductum.

III.
Domini-
um quid;
& quas
patiat
restricti-
ones?

Est autem *Dominium* jus, quo alicujus rei velut substantia ita ad aliquem pertinet, ut eodem modo in solidum non pertineat ad alium. Ex quo consequitur, ut de rebus, quæ tanquam proprie ad nos pertinent, pro arbitrio nostro disponere, & ab eorundem usu quosvis alios arcere possimus; nisi quatenus per pacta singulare jus à nobis sibi quæsierint. Etsi in civitatibus contingere soleat, ut *Dominium* non semper penes quosvis sit illibatum, sed certis limitibus circumscriptum per imperium civile, aut ex dispositione & conventionem hominum inter se. Quando autem res una ad plures indivisim eodem modo pertinet, illa istis pluribus vocatur *communis*.

IV.
Res non-
nullæ ex
natura
sua relin-
quendæ
commu-
nes.

Sicuti autem res non simul & semel in proprietatem iverunt, sed successive, & prout usus humani generis postulare visus est: ita non necessum fuit, ut omnes & singulæ res propriæ fierent, sed salva pace generis humani *aliqua potuerunt, aliqua debuerunt intra primævam velut communionem permanere.* Nam quæ utilia licet hominibus, *inexhausta* tamen sunt, sic ut omnium usibus possint patere, nec tamen singulis usus iste reddatur malignior; ea dividere velle supervacuum simul ac ineptum foret. Uti est lumen calorque solis, aër, aqua profluens, & si quæ sunt similia. Quo refertur etiam vastus Oceanus, magnis continentibus interjectus, quoad partes à litoribus remotissimas. Quippe cum ille non solum omnium usibus promiscuis sufficientissimus, sed & uni alicui populo ejus *custodia moraliter sit impossibilis.* Ubi enim aliqua res ita sit comparata, ut nullo modo alii ab ejus usu arceri queant; illam dividi, aut propriam cujuspiam fieri non supervacuum solum est, sed & inanibus litigiis materiam præbere aptum.

Modi acquirendi dominii sunt vel originarii vel derivativi. Per illos ab initio in rem aliquam proprietas introducitur. Per hos dominium jam constitutum ab uno in alterum transit. Priores modi iterum sunt vel *simpliciter tales*, quibus dominium in corpus alicujus rei acquiritur; vel *secundum quid*, quæ incrementum aliquod ad rem nostram adjungitur.

V.

Modi acquirendi dominii originarii & derivativi.

Post recepta inter homines divisa rerum dominia, ita inter homines conventum, ut quæcunque sub primævam divisionem non venerunt, ea cederent occupanti, i. e. ei qui primus eadem corporaliter apprehendisset animo sibi habendi. Sic ut hodie originarius modus dominium in corpus alicujus rei acquirendi, sit sola *Occupatio*. Hoc igitur modo adquiruntur regiones desertæ, quas nullus unquam homo sibi asseruit: quæ sunt illius qui primus eas ingreditur animo sibi habendi, ita ut culturam eis adhibeat, & certos limites constituat, quousque eas suas esse velit. Ubi autem cœtus multorum hominum junctim occupaverit partem quampiam terræ, usitatissimum est, ut singulis ex eo cœtu aliqua portio assignetur; quæ supersunt, ad totum cœtum pertinere censeantur. Per occupationem quoque adquiruntur feræ bestię, aves, pisces, in mari, fluminibus aut lacubus versantes; item si quæ à mari in litus solent ejici; modo tamen per imperium civile promiscua ejusmodi rerum captura non sit interdicta, aut certo alicui assignata. Quas necessum est, si nostræ debent fieri, ut corporaliter adprehendamus, & in nostram potestatem redigamus. Occupatione quoque adquiruntur res, in quibus dominium, cui ante subjectæ fuerant, plane est extinctum. Puta, si quæ abjiciuntur ea intentione, ne amplius ea sint nostra; aut quæ ab initio inviti amittimus, sed post pro derelictis habemus. Quo etiam pertinet thesaurus, seu pecunia, cujus dominus ignoratur; qui inventori cedit, ubi per leges civiles aliter non est dispositum.

VI.

Ille est occupatio; quæ ad quas res se extendat.

Cæterum plurimæ res, quæ dominio subjectæ sunt, non in eodem semper statu persistunt; sed variis au-

VII.

Accessionum idem

E

tibus

qui rei
dominus
est.

ctibus suam *substantiam* dilatant: quibusdam extrinseca *incrementa* accedunt; aliæ *fructus* proferunt; multis per *formam* industria humana superinductam pretium accrescit. Quæ omnia vocabulo *Accessionum* comprehendendi possunt; & in duas classes dividuntur. Quædam enim citra factum hominis ex sola natura istarum rerum proveniunt: quædam facto & industria hominum in solidum, aut ex parte procurantur. Circa quas ista est regula; ut qui est dominus rei, ad eundem quoque pertineant *accessiones* & quævis emolumenta; & qui ex sua materia speciem fecit, ejus speciei sit dominus.

VIII.
Dominio
detrahen-
tes ser-
vitudum
species.

Frequenter tamen contingit, ut alii ex contractu, aut alia via jus sibi quæsierint ex re nostra certum commodum percipiendi, aut etiam impediendi, ne nostra re omni modo utamur. Quæ jura solent vocari *Servitutes*. Ac dividuntur in *personales*, ubi utilitas ex re aliena ipsi personæ immediate obvenit; & *reales*, ubi ex re aliena mediante re nostra utilitas capitur. Inter illas numerantur *ususfructus*, *usus*, *habitatio*, *operæ servorum*. Reales iterum dividuntur in *servitutes prædiorum*, *urbanorum*, & *rusticorum*. Illæ sunt, v. g. *servitus oneris ferendi*, *luminum*, ne luminibus officiatur, *prospectus*, *stillicidii recipiendi*, &c. Hæ sunt, v. g. *iter*, *actus*, *via*, *aquæductus*, *aquæ haustus*, *pecoris ad aquam appulsus*, *jus pascendi*, &c. Quæ omnes fere ex occasione viciniae introductæ sunt.

IX.
Modus
adquiren-
di deriva-
tivus va-
rius.

Inter modos acquirendi *derivativos* alii sunt, quibus res devolvitur in alium ex *dispositione legis*; alii, quibus *facto prioris domini*. Et quidem ut vel *bonorum* alicujus *universitas*, vel certa eorundem *portio* transferatur.

X.
Mortis
causa, vel
per suc-
cessionem
ab inte-
stato.

Universitas bonorum lege transit per mortem prioris domini in *Successionibus ab intestato*. Cum enim & communi hominum inclinationi repugnet, & ad pacem generis humani minime omnium conducatur, bona, quæ quis tanto cum labore, dum viveret, quævisisset, à domini morte haberi pro derelictis, & cuivis occupanti patere; inde suadente ratione apud omnes populos receptum, ut, si quis de suis bonis ipse nihil disposuisset,

posuisset, ejus bona devolvantur ad eos, quos pro communi hominum affectu charissimos habere judicatur. Quales sunt regulariter, qui ex nobis descendunt, & juxta hos alii sanguine nobis juncti, pro gradu quique propinquitatis. Et licet aliqui homines dentur, qui vel propter accepta beneficia, vel ob peculiarem affectum alienos quosdam magis ament, quam suos consanguineos: tamen pacis interfuit, non considerato paucorum quorundam affectu, communem potius mortalium inclinationem sequi, modumque succedendi observare planissimum, & nullis impeditis disceptationibus obnoxium: Quæ emerfuræ erant, si benefactores & amici cum iis, qui sanguinis jure nituntur, possent concurrere. Et si quis omnino benefactores aut amicos cognatis volebat præferre, debebat expresse super ea re disposuisse.

Ex his consequitur, proximos cuique *Hæredes* esse suos *liberos*, quos & natura parentibus alendos educandosque solícite commendavit, & quibus quisque parentum censetur quam lautissime voluisse prospicere, ac quæ sibi supersunt ipsis potissimum relinquere. Per liberos autem intelliguntur præcipue, qui ex legitimo matrimonio nati sunt. His enim & ipsa ratio, & decor vitæ civilis, & leges populorum cultiorum præ naturalibus favent. Ista tamen ita demum obtinent, nisi pater aliquem pro suo filio ob sufficientes rationes noluerit agnoscere, aut nisi ob atrocissimam malitiam eundem abdicaverit. Sub liberis etiam comprehenduntur ii, qui sunt ulteriorum graduum; quos ut alere, ipsorum parentibus defunctis, avus tenetur; ita & ipsi cum patruis & avunculis ad hæreditatem avi ut concurrant æquissimum est; ne super calamitatem mature defuncti patris, etiam avi hæreditate excludantur. Ubi descendentes desunt, par est ad *parentes* defunctorum liberorum bona devolvi. Quibus liberi & parentes non sunt superstites, iis *fratres* succedent. Ubi & hi deficiunt, hæres erit, prout quisque defunctum sanguine propius contingit. Et si ad lites evitandas, quæ heic exoriri possunt frequentissimæ,

XI.
In qua
quo ordi-
ne hære-
des succe-
dant;

simulque ut ea res ad usum reip. probe attemperetur, in plerisque civitatibus super ordine successionis accurate deprehenditur dispositum. Et hunc ordinem ut sequantur privati, tutissimum est, nisi graves causæ peculiariter disponere subigant.

XII.
Vel per
testamen-
tum do-
minium
transit:

Facto domini prioris, universitas rerum mortis causa transit per *Testamentum*. Nam & illud in qualecunque solatium mortalitatis apud plerosque est receptum, ut quis vivus sua bona transferre posset in eventum mortis, in eum, quem maxime amaret. Cæterum cum antiquissimis temporibus usitatum fuisse videatur, ut imminente jam fato palam suos hæredes nuncuparent, & patrimonium de manu in manum ipsis traderent; postea graves ob rationes multis populis aliud testamenti genus magis arrisit. Ut nempe quocunque tempore placeret, ultimam suam voluntatem vel palam significare, vel literis tacite consignare possent; quam mutare pro libitu liceret, & ex qua hæredibus nuncupatis aut scriptis tunc demum jus nasceretur, quando testator exspiraret. Atque tales ultimæ voluntates licet merito magnum habeant favorem; ita tamen temperandæ erunt, prout necessitudinum ratio, & utilitas civitatum requirit. Quæ & inde legibus sueverunt cavere, quomodo cuique testamenta sint ordinanda. A quorum dispositione qui discesserit, queri non potest, suæ voluntatis non fuisse habitam rationem.

XIII.
Inter vi-
vos vero
donatione
vel con-
tractu.

Inter vivos facto prioris domini res transeunt vel *gratis*, vel *interposito contractu*. Prioris generis translationes vocantur *Donationes*. De contractibus infra erit agendum.

XIV.
Invito
domino
res quan-
doque
transfe-
runtur.

Quandoque etiam *invito priore domino* res transferuntur, & quidem in civitatibus potissimum per modum pœnæ; dum ob delicta damnatis interdum omnia bona, interdum certa eorum portio eripiuntur, & vel publico, vel læso adplicantur. Sic & in bello invititis res per hostem viribus superiorem eripiuntur, raptorique adquiruntur; ad quas tamen recuperandas pari violentia prior dominus jus non amittit, quo-
usque

usque per subsequentiis pacis tractatus omni præten-
sioni ad eandem renunciaverit.

Peculiaris denique modus acquirendi est *Usucapio*; ^{XV.}
per quam is, qui bona fide iustoque titulo rei alicujus ^{Usucapio}
possessionem nactus est, eamque diu quietam & non ^{quæ; quæ-}
interruptam obtinuit, demum pro perfecto domino ^{que ejus}
ejus rei habetur, ita ut antiquum dominum, si postea ^{introdu-}
rem eam vindicare velit, repellere queat. Cujus juris ^{ctæ ratio.}
introducendi ratio fuit, partim quod pro relicta rem ha-
bere judicaretur, qui diu eandem vindicare neglexerit,
cum longo tempore ad id occasiones vix deesse judi-
centur: partim quod tranquillitatis & pacis interesset,
aliquando possessiones rerum extra controversiam col-
locari. Præsertim cum longe gravius videatur, post
diuturnam possessionem re bona fide parta privari;
quam olim amissa, & cujus desiderium dudum erat
digestum, in perpetuum carere. Ut tamen in civita-
tibus certi termini, prout ratio & utilitas civitatis
suggererit, definiantur, intra quos usucapio com-
pleatur; tranquillitatis & pacis interest.

CAPUT XIII.

*De Officiis, quæ ex Dominio rerum per se
resultant.*

EX introducto rerum dominio ista officia inter ^{I.}
homines provenerunt. Primo: *Ut quilibet te-* ^{Officia ex}
neatur alterum (non hostem) pati rebus suis quiete ^{dominio:}
frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, in- ^{Quisque}
tervertere, aut ad se trahere sustineat. Quo ipso ^{re sua}
Furta, Rapinæ, & similia crimina, in res alienas ten- ^{frui per-}
dentia, vetantur. ^{mittatur.}

Secundo: *Quando res aliena ad nos pervenit sine* ^{II.}
nostro crimine, & bona nostra fide, eamque adhuc in ^{Res alic-}
nostra potestate habemus; tenemur efficere, quantum in ^{na nostra}
nobis est, ut illa in potestatem legitimi sui domini re- ^{potestatis}
deat. ^{reddenda}
^{domino.}

deat. Non tamen tenemur illam rem restituere nostris impensis; & si quas in eam servandam fecimus, recte possimus repetere, aut rem tantisper, quoad illæ solvantur, retinere. Et ad restituendum tunc demum actu tenemur, quando innotuit nobis, illam rem esse alterius. Tunc enim debemus significare, rem eam penes nos esse, nec per nos stare, quo minus dominus suum possit recipere. Quod tamen iusto titulo adquisivimus, non tenemur ipsi in dubium revocare, & velut publice denunciare, an quis eam rem sibi velit vindicare. Atque isthoc officium præponderat contractibus particularibus, iisque exceptionem dat. V.g. Si fur apud me inscium furti rem furtivam deposuerit, & post verus ejusdem dominus adparuerit; huic, non furi, eadem erit restituenda.

III.
Consumpta, quousque fecit locupletiorē.

Tertio: *Quod si autem res aliena, bona fide parta, sit consumpta; officii est tantum restituere domino, quantum facti sumus locupletiores: ne ex immerito alterius damno lucrum capiamus.*

IV.
Conclusiones de possessione bonæ fidei variæ.

Ex hisce porro sequentes conclusiones deducuntur: I. Possessor bonæ fidei non tenetur ad ullam restitutionem, si res periit; quia nec res ipsa penes eum est, nec lucrum ex ea re. II. Bonæ fidei possessor tenetur ad restituendum non solum rem, sed & fructus adhuc exstantes. Naturaliter enim ad quem pertinet res, ad eundem quoque fructus pertinent. Licebit tamen possessori detrahere omnes impensas in rem ejusque culturam, quo fructus provenirent, factas. III. Bonæ fidei possessor tenetur ad restitutionem rei & fructuum consumptorum; si modo alias tantundem consumpturus fuerat, & possit rei evictæ pretium ab autore suo recuperare. Nam in hoc factus est locupletior, dum rem alienam consumendo suæ pepercit. IV. Bonæ fidei possessor non tenetur pensare fructus, quos neglexit. Quia nec rem habet, nec quidquam rei successit. V. Si bonæ fidei possessor rem alienam sibi donatam alii donaverit; non tenetur, nisi omnino ex officio aliquo tantundem donaturus fuerat. Tunc enim lucrum

crum erit rei suæ pepercisse. VI. Si bonæ fidei possessor rem alienam oneroso titulo partam quocunque modo *alienaverit*; non tenetur, nisi quatenus ex ea lucrum fecit. VII. Bonæ fidei possessor etiam *oneroso partam titulo* rem alienam tenetur restituere, neque dominum id, quod erogavit, reposcere potest, sed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit, aut *μηνυτῶν* ultro pollicitus fuerit.

Qui rem alienam *invenit*, quam domino invito excidisse probabile sit, non potest eam colligere hoc animo, ut eandem domino requirenti subtrahat. Ubi autem dominus non adparet, recte eandem sibi retinere potest.

V.
Res in-
ventas
quando
retinere
liceat?

CAPUT XIV.

De Pretio.

POST introducta rerum dominia cum nec omnes res ejusdem essent naturæ, nec eundem usum humanis necessitatibus præberent; nec cuivis ista rerum copia adesset, quam ad usus suos desideraret; mature inter homines receptum res invicem *permutare*. Sed quia sæpissime contingeret, ut res disparis naturæ aut usus essent transferendæ; ne alteruter ejusmodi permutatione læderetur, necessum erat conventionem hominum rebus assignari aliquam quantitatem, juxta quam res invicem comparari, exæquarique possent. Quod itidem contingit circa actiones, quas in aliorum usum non gratis adplicare placuit. Ea quantitas nomine *Pretii* venire solet.

I.
Pretii in
transfe-
rendis
rebus
necessitas
& usus.

Dividitur pretium in *vulgare* & *eminens*. Illud spectatur in rebus, & actionibus seu operis in mercium venientibus, quatenus usum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem cerni-

II.
Pretium
vulgare
in rebus,
eminens
in num-
mo.

tur in *Nummo*, quatenus is omnium rerum & operarum pretium virtualiter continere, & communem iisdem mensuram præbere intelligitur.

III. Illius rei vel operæ, qua aliquid mediate aut immediate conferre potest ad vitæ humanæ necessitates, & ad eandem commodiorem aut jucundiorē reddendam. Unde & res nullum plane usum præbentes, nullius pretii solemus vocare. Dantur tamen res quædam, vitæ humanæ utilissimæ, quibus nullum certum pretium impositum intelligitur; vel quia dominio sunt & debent esse vacuæ, vel quia ad permutationem sunt ineptæ, & inde à commerciis sepositæ, vel quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Sed & dum lex divina aut humana quasdam actiones extra commercium removet, seu pro mercede obire vetuit, pretium quoque iisdem detraxisse intelligitur. Sic quia superiores partes aëris, æther, ac cœlestia corpora, vastusque oceanus à dominio humano sunt exempta, nullum quoque pretium iisdem tribui potest. Sic liberi capitis nullum est pretium, quia liberi homines in commercium non veniunt. Sic apricum solis lumen, liquidus & purus aër, amœna facies terræ, quatenus oculos duntaxat pascit, ventus, umbra, & similia in se & seorsim considerata, pretium non habent; cum homines sine talibus usu terræ frui nequeant. Quibus ipsis tamen magnum momentum inest circa augendum aut minuendum pretium regionum, fundorum, atque prædiorum. Sic illicitum est pretio addicere actiones sacras, quibus effectus aliquis moralis ex instituto divino est assignatus; quod crimen Simoniam vocant. Et improbe iustitiam venalem habet iudex.

IV. Intensi vel remissi pretii non una causa. Causæ autem, cur unius & ejusdem rei pretium intendatur vel remittatur, quodque adeo una res alteri præferatur, licet hæc æqualem aut majorem usum in vita humana videatur obtinere, sunt variæ. Heic enim usque adeo necessitas rei aut nobilitas usus primas semper non tenent; ut potius vilissima esse cerna-

cernamus, quibus vita humana minime carere potest; ideo quod non sine singulari Dei providentia uberem eorum proventum natura profundat. Ad *intentionem* igitur pretii imprimis facit raritas; quæ non parum commendatur, ubi ex locis remotis res afferuntur. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, quæ vita humana commodissime carere poterat, enormia pretia posuit; puta unionibus, & gemmis. Rerum vero quotidiani usus pretia potissimum intenduntur, quando raritas earundem conjungitur cum necessitate seu indigentia. Pretia rerum artificialium præter raritatem maxime solent intendere subtilitas & elegantia artis, quam præ se ferunt; quandoque & fama artificis, nec non operis difficultas, artificum & operariorum raritas, & similia. Operarum & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, utilitas, necessitas; agentium raritas, dignitas, libertas; & denique ipsa artis opinio, nobilis an ignobilis illa habeatur. Contraria horum pretium *minuere* solent. Aliquando denique certa aliqua res non in universum, sed à singulis magni æstimatur ex peculiari affectu; puta quod ille, à quo ista in nos profecta est, maximi à nobis fiat, exprimendoque ipsius affectui data sit: aut quod eidem adsueverimus, aut quia insignis casus sit monumentum, aut ejusdem ope magnum malum declinaverimus, aut quia à nobismetipsis confecta sit. Quod solet vocari *pretium affectionis*.

At circa *definienda singularum rerum pretia* alia quoque considerari sueverunt. Et inter eos quidem, qui in naturali libertate invicem vivunt, rerum singularium pretia non aliter, quam contrahentium conventionione definiuntur; quippe cum illis liberum sit alienare aut acquirere, quæ velint; nec communem habeant dominum, qui eorum commercia moderetur. At in civitatibus duplici modo pretia rerum definiuntur: uno per decretum superioris, aut per legem: altero per communem hominum æstimationem atque judicium, seu usum fori; accedente con-

v.
Rerum
pretia de-
finiuntur
conventi-
one, lege,
usu.

sensu eorum qui inter se contrahunt. Illud pretium aliqui solent vocare *legitimum*, hoc *vulgare*. Ubi pretium legitimum in gratiam emtorum fuit constitutum, quod frequentius fit; non licebit venditoribus plus exigere; etsi minus accipere si velint, non prohibeantur. Sic ubi merces operarum publice fit taxata in gratiam eorum, qui conducunt; operario non licet plus exigere, etsi idem non prohibeatur minus accipere.

VI.
Pretium
ex usu
fori suam
habet la-
titudinem.

Enimvero vulgare pretium, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem, intra quam plus minusve dari & accipi potest ac solet, prout inter contrahentes fuit conventum. Quod tamen fere sequitur usum fori. Ubi solet haberi ratio laborum & expensarum, quas mercatores communiter faciunt in mercibus adportandis & tractandis; necnon quo modo ematur aut vendatur, in magna quantitate, an minutatim. Subito quoque interdum mutatur commune pretium ex copia aut paucitate ementium, pecuniæ, aut mercium. Nam paucitas ementium & pecuniæ, (ex peculiari causa emergens) & mercium abundantia pretium minuit. Contra emturientium & pecuniæ copia, & mercium raritas, pretium intendit. Sic & ad minuendum pretium facit, si merx quærat emtorem. Contra intenditur pretium, ubi venditor ultro rogatur, alias non venditurus. Denique & illud solet attendi, paratam quis pecuniam offerat, an in diem solutionem differat; cum etiam dies sit pars pretii.

VII.
Expedi-
endis ne-
gotiis ne-
cessarius
est num-
mus.

Cæterum postquam à primævâ simplicitate mortales desciverunt, & varia quæstûs genera introduxerunt; facile fuit deprehensum, solum illud vulgare pretium non sufficere expediendis hominum negotiis, & gliscentibus commerciis. Nam tunc sola permutatione commercia constabant; & operæ aliorum locari aliter, quam mutua opera, aut re tradita non poterant. Atqui postquam tam varia desiderare ad commoditatem aut voluptatem cœpimus, non sane in proclivi fuerat cuivis ejusmodi res possidere, quas alter

alter suis mutare vellet, aut quæ alterius rebus æquivalerent. Et in civitatibus cultis, ubi cives variis statibus distinguuntur, complura hominum genera dari necessum est, quæ, si simplex illa rerum & operarum permutatio vigeat, vitam plane non tueri, aut ægre queant. Hinc plerisque gentibus, queis amplior vitæ cultus arridebat, visum fuit conventionē quadam *pretium eminens* certæ rei imponere, ad quod cæterarum rerum pretia vulgaria exigerentur, & in quo eadem virtualiter continerentur. Adeo ut interveniente illa re quamlibet rem venalem quis sibi comparare, & quævis commercia & contractus commode posset exercere.

Hunc ad finem plerisque gentibus placuit adhibere *metalla* nobiliora, & non admodum frequentia. Nam & illa substantiæ sunt valde compactæ, sic ut usu non facile deteri queant, & divisionem in plurimas minutas particulas admittant. Nec minus custodiæ & tractationi eadem sunt habilia; & propter raritatem multis aliis rebus æquivalere possunt. Etsi quandoque ex necessitate, & apud quasdam gentes ex defectu metallorum, aliæ res in vicem nummorum sint adhibitæ.

VIII.
Materia
illi idonea
nobiliora
metalla.

In civitatibus porro *valorem nummi definire* est penes summos imperantes; & inde publica signa eidem solent imprimi. Est tamen in eo definiendo respicienda communis gentium vicinarum, aut quibuscum nobis commercia exercentur, æstimatio. Alias enim, si nimis magnum nummis suis valorem posuerit civitas, aut si materiam eorum rite non temperaverit, commercia civium suorum cum extraneis, quæ quidem sola rerum permutatione absolvi non possunt, valde sufflaminabit. Et ob eam ipsam causam non temere in valore nummorum fieri debet mutatio, nisi summa reip. necessitas id exigat. Etsi gliscente auri argenti-que copia paulatim nummorum valor in comparatione ad pretium fundorum, & quæ inde dependent, soleat velut ultro decrefcere.

IX.
Nummi
valor à
quo, &
qua cau-
tela, defi-
niendus?

CAPUT XV.

*De contractibus, qui pretia rerum præsupponunt,
& fluentibus inde officiis.*

I.
Contra-
ctus rerū
dominia
& pretia
suppo-
nunt.

PACTUM in genere est consensus & conventio du-
orum pluriumve in idem placitum. Sed quia
frequenter simplicia *pacta contractibus* contradistin-
guuntur, id *discrimen* in hoc potissimum videtur con-
sistere, quod *Contractus* vocentur pacta, quæ circa res
& actiones in commercium venientes versantur, ade-
oque dominia & pretia rerum præsupponunt. Sed
quæ circa alia ineuntur conventiones, communi *pacto-
rum* vocabulo insigniuntur. Etsi ex hisce quibus-
dam promiscue pactorum & contractuum nomen
tribuatur.

II.
Sunt du-
plices, alii
benefici,
alii one-
rosi.

Contractus dividi possunt in *Beneficos & Onerosos*.
Illi alteri contrahentium parti gratis commodum ali-
quod afferunt; uti mandatum, commodatum, deposi-
tum. Hi utramque partem ad æquale onus adstrin-
gunt; quippe in quibus eo fine præstatur aut datur
aliquid, ut tantundem recipiatur.

III.
In onero-
sis con-
tractibus
servanda
æqualitas.

Habent autem hoc omnes contractus onerosi, ut
in illis servari *æqualitas* debeat, seu ut uterque con-
trahentium tantundem nanciscatur: & ubi inæqualitas
intervenerit, alteri, qui minus accepit, nascatur jus
ad postulandum, ut suppleatur quod sibi deest, aut
ad contractum plane abrumpendum. Id quod ta-
men in civitatibus potissimum obtinet, ubi usu fori,
aut lege, pretia rerum definiuntur. Ad hanc autem
æqualitatem inveniendam & determinandam requiri-
tur, ut utrique contrahentium res ipsa, circa quam
contrahitur, cum suis qualitatibus, quæ aliquod mo-
mentum heic habent, sint *cognita*. Unde &, qui per
contractum rem in alterum est translaturus, indicare
debet non solum qualitates rei æstimabiles, sed & ea-
rundem privationes, & vitia. Citra hoc enim justum
pre-

pretium constitui nequit. Et si illas circumstantias, quæ per se rem non contingunt, indicare non sit necessum. Vitia autem utrinque jam nota non opus est indicari. Et qui sciens vitiosi quid comparat, habet quod sibi imputet.

Eousque autem in hisce contractibus æqualitas est adhibenda, ut licet nihil dissimulatum sit, tamen si postea inæqualitas deprehendatur etiam citra culpam contrahentium, puta quia vitium latebat, aut in pretio est erratum, ea corrigenda sit; & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Et si ad declinandam multitudinem litium leges civiles vix aliis quam enormibus læsionibus heic medeantur; de cætero quemque rerum suarum satagere jubeant.

Contractus benefici sunt præcipue tres; Mandatum, Commodatum, & Depositum. *Mandatum* est, quando quis gratis alterius negotia ipso requirente & committente expedienda suscipit. Idque contingit *duplici* ratione; vel ut præscribatur ipsi modus rei expediendæ; vel ut is ejusdem judicio ac dexteritati relinquatur. In hoc contractu uti summa cum fide & industria versandum est; quippe cum nemo fere nisi amico, & de quo optime sentit, mandat: ita contra mandatarius indemnis præstari debet à sumtibus in rem sibi commissam factis; nec non à damnis, in quæ ex causa mandati incidit, & quæ proprie ex ipsa re mandata profluxerunt.

Commodatum est, quo rei nostræ usum alicui gratis concedimus. In quo observandum, ut quis eandem rem solícite & summa cum diligentia servet, tractetque: neque ipsam ad alios usus adhibeat, aut ulterius, quam commodans concessit: ac illæsam & prout accepta fuit restituat, nisi quantum per ordinarium usum eidem decessit. Quod si res ad certum tempus fuerit concessa, & interea dominus eadem valde indigere incipiat, ex casu aliquo tempore commodationis factæ non præviso; repetenti eadem citra tergiversationem erit restituenda. Quod si autem res commodata casu fortuito & improvise citra omnem commodarii

IV.
Erratum
in ea,
etiam
citra cul-
pam, cor-
rigendum.

V.
Mandatum
est con-
tractus
beneficius,
& qualis?

VI.
Commo-
datum
qualem
gratuitum
usum no-
tet?

modatarii culpam perierit; ejus æstimatio non erit solvenda, ubi eadem apud dominum quoque peritura fuerat. Alias æquum videtur commodatarium æstimationem rei præstare, quippe quam dominus amissurus non fuerat, ni adversus alterum benignus fuisset. Vice versa, si quid utilem aut necessarium impenfarum in rem commodatam factum sit extra eas, quæ alias usum rei regulariter comitantur, id à domino refundendum erit.

VII.
Depositii
natura,
& officia
circa illud.

Depositum est, quo rem nostram, aut ad nos quocunque modo spectantem alterius fidei committimus, ut eandem gratis custodiat. In quo requiritur, ut res concredita diligenter custodiatur, & quandocunque deponenti placuerit restituatur; nisi ea restitutio domino aut aliis noxia sit futura, eoque intuitu differenda sit. Neque licebit re deposita citra consensum domini uti, siquidem ea ullo modo per usum fiat deterior, aut domini intersit ne ea conspiciatur. Ac si quis hoc ausus fuerit, quævis pericula, in quæ res ob usum incidit, præstabit. Sed nec licet rem depositam exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus à deponente fuit inclusa. Cum autem valde turpe sit, & foedius furto, depositum abnegare; tum id multo est turpius, si quis inficiatus fuerit depositum miserabile, seu quod ob periculum incendi, ruinæ, tumultus deponitur. Vicissim à deponente sumtus in rem depositam facti sunt refundendi.

VIII.
Contractu onerorum
primus,
permutatio.

Inter *contractus onerosos* antiquissimus fere, & quo solo ante inventum nummum commercia expediebantur, est *permutatio*, qua utrinque res pro re æquivalente datur. Eri & hodie post inventam pecuniam inter mercatores cum primis usitatum sit genus permutationis, quo non simpliciter res inter se comparantur, sed prius pecunia taxantur, & deinde loco pecuniæ invicem traduntur. Diversum tamen negotii genus à contractu permutationis est *reciproca donatio*; in qua ut æqualitas observetur necessum non est.

Emtio

Emtio venditio est, qua pro pecunia rei alicujus dominium, aut eidem æquipollens jus acquiritur. Ejus simplicissimum genus est, si ubi in pretium fuit consensus, emtor statim pretium, venditor mercem offerat, tradatque. Frequenter tamen ita convenitur, ut merx quidem statim tradatur, pretium autem post certum intervallum sit solvendum. Aliquando super pretio quidem convenitur, sed ut traditio rei seu mercis ad certum terminum debeat fieri. Ubi æquitati conveniens videtur, ut ante elapsum eum terminum res sit periculo venditoris: sed si post eum elapsum emtor in mora fuerit, quo minus eam sibi tradi curarit, emtori deinceps res peribit. Solent & *emtionis venditionis* contractui varia pacta adjici: uti est *addictio in diem*, qua res ita venditur, ut liceat venditori meliorem conditionem, ab altero intra certum tempus oblatam, acceptare. Item *lex commissoria*, quando ita convenit, ut si ad certum diem pretium non solvatur, res sit inemta. Item *retractus*, seu pactum de retrovendendo; quod vel ita concipitur, ut si pretium intra certum tempus aut quodocunque offeratur, emtor rem teneatur venditori restituere; vel ut si res offeratur, venditor pretium teneatur restituere; vel ut si emtor ultro sit iterum venditurus, prior venditor ad emendum præ cæteris admittatur: quod etiam dicitur jus pœtimesteos. Sic & frequens est, ut ex prædiis venditis aliquam sibi particulam, aut certum ejus usum *recipiat* venditor. Est quoque *emtionis* genus, quod vocant *per aversionem*, quando multæ res disparis pretii non sigillatim æstimatæ, sed conjunctim & velut confusæ taxatæ emuntur. In eodem modo venditionis, quæ vocatur *auctio*, res demum illi addicitur, qui ex pluribus licitantibus plurimum obtulerit. Est denique & genus *emtionis*, quo non certa res, sed probabilis tantum *spes* emitur; cui aliquid est admixtum: sic ut neque emtor, si spes fefellerit, neque venditor, si ea multum supra fuerit, queri debeat.

IX.

Emtio,
venditio,
eique ad-
jici solita
pacta.

Locatio

X.
Locatio
conductio,
& quæ in
ea obser-
vanda?

Locatio conductio est, qua pro mercede alicui usus rei, ut opera addicitur. In qua licet regulariter in antecessum de mercede soleat conveniri: tamen si quis citra definitam prius mercedem alteri operam aut usum suæ rei addixerit, censetur id expectare quantum communis usus aut conductoris æquitas tulerit. Circa hunc contractum observandum, si res locata plane perierit, ex eo tempore conductorem ad mercedem seu pensionem non amplius teneri. Quod si res locata certum ac definitum habeat usum; uti dominus eam præstare debet, quo ei usui sit idonea: ita si illa detrimenti quid ceperit, conductor de pensione detrahit, quantum usui rei decesserit. Sed si rei locatæ proventus sit incertus, & aliquid aleæ contineat; uti exuberans proventus conductoris lucro, ita malignus ejusdem damno est; nec stricto jure de pensione ob sterilitatem quidquam detrahendum; præsertim cum unius anni sterilitas alterius ubertate soleat pensari. Nisi casus, qui proventum interceperint, rariores fuerint, & de quorum alea in se suscipienda conductor non cogitasse præsumitur. Hos enim ad pensionem minuendam, aut remittendam valere utique æquum est. Cæterum uti qui rem aliquam alteri locavit, præstare tenetur, ut ipsa usui sit habilis, impensasque necessarias tolerare: ita conductor ad boni patrisfamilias modum eadem uti, & quæ ipsius culpa perditæ fuerunt, restituere debet. Et qui opus faciendum conduxit, quod sua culpa corruptum est, itidem præstat. Qui momentaneam suam operam alicui locavit, ubi eam quocunque casu præstare impeditus fuerit, mercedem petere non potest. Sed qui continuam alicujus operam conduxit, ubi is morbo aut alio casu per modicum tempus ad operam inutilis fuerit factus, inhumaniter ipsum vel plane sua functione dejicit, vel de pensione quid eidem detrahit.

XI.
Mutuum,
tum gra-
tuitum,
tum etiam
usura.

In contractu *Mutui* datur alicui res fungibilis eâ lege, ut is post intervallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. Vocantur autem res, quæ mutuo solent dari, *fungibiles*, seu quæ functionem

in

in suo genere recipiunt, ideo, quia quodlibet ex isto genere vicem alterius ita subire potest, ut qui ex eodem genere, eadem quantitate & qualitate receperit, idem quod dedit recepisse dicatur. Eadem quoque res pondere, numero, & mensura determinantur, & specificantur: quo respectu etiam quantitates solent adpellari, speciebus contradistinctæ. Cæterum datur aliquid mutuo vel gratis, ita ut non plus, quam datum fuit, recipiatur; vel cum aliquo emolumento, quod *Usura* vocabulo insignitur. Quæ nihil habet naturali juri repugnans, siquidem fuerit modica, & respondens lucro, quod alter ex pecunia, aut alia re credita facit; meoque damno, aut lucro cessanti, quod ex absentia rei meæ capio; & ubi non exigatur ab hominibus tenuibus, apud quos mutuum vicem eleemosynæ subit.

In contractu *Societatis* duo pluresve inter se pecuniam, res, aut operas conferunt eo fine, ut quod inde redditus lucri inter singulos pro rata dividatur; & si quid damni capiatur, id simili modo à singulis pro rata feratur. In qua societate, uti officii est fidem & industriam adhibere; ita ex illa intempestive & in fraudem socii discedi non debet. Cæterum societate soluta, quilibet post detractum lucrum aut damnum, quantum intulit, recipit. Quod si autem unus pecuniam aut rem, alter operam contulerit, videndum est, quo modo facta sit collatio. Quando enim alterius opera tantum versatur circa istius pecuniam aut rem tractandam aut distrahendam, partes lucri ita definiuntur, prout sese pecuniæ aut rei emolumentum ad pretium operæ habet, & fors salva est, ac perit ei qui contulit. Quando autem opera impenditur ad meliorandam rem ab altero collatam, iste pro ratione meliorationis in ipsa quoque re partem habere intelligitur. Ast ubi omnium bonorum societas est inita, singuli socii, uti quæ lucrantur fideliter conferre debent; ita contra ex communi massa pro ratione conditionis suæ singuli sustentandi. Soluta autem societate, divisio bonorum sit pro ratione eorum, quæ
singuli

XII.
Societas,
ejusque
jura &
conditio-
nes.

singuli in societatem initio intulerunt; non attendendo, per cujus bona societati lucrum aut damnum provenerit; nisi aliter sit conventum.

XIII.
Sponsio,
ludus for-
tuitus, olla
fortunæ,
assicura-
tio.

Dantur quoque complures *contractus qui aleam continent*. Quos inter referre possis *Sponsiones*, quando eventus alicujus, nondum utrinque notorii, existentiam alter affirmat, alter negat, certo pretio utrinque deposito, quod illi cedat, cujus assertioni eventus congruere deprehensus fuerit. Huc pertinent omnia *Ludorum* genera, in quibus aliquo pretio certatur. Inter quos tamen minus aleæ habent, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertiæ aut roboris continent. In quibusdam ingenium & alea pari vigore sese exserit. In aliis denique alea prædominatur. Et rectorum civitatis sit despicere, quousque ex usu publico aut singulorum sit, ejusmodi contractus tolerari. Huc spectat *lotaria*, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, post sorte decernunt, cui soli ea tota debeat cedere. Item *Olla fortuna*, quando dejecto in urnam certo tesserarum seu schedularum numero inscriptarum & inanium, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio præ se fert. Hisce contractibus affinis est *Assescuratio*, seu contractus periculi avertendi & præstandi, quo quis certa pecunia accepta in se suscipit & præstat pericula, quæ subitura sunt merces in alia loca transportandæ; ita ut si has interire contigerit, assescurator earundem pretium domino restituere teneatur.

XIV.
Fidejussio
contractui
adjecta in
securitatē.

Ad majorem firmitatem & securitatem contractibus frequenter solent adjici *Fidejussiones* & *pignora*. In *Fidejussione* alius homo, qui creditori idoneus judicatur, principalis debitoris obligationem velut in subsidium in se suscipit, ita ut nisi iste solvat, hic ipsius vices subeat: ut tamen quod erogavit, à principali debitori ipsi refundi debeat. Etsi autem ad majorem summam fidejussor, quam debitor principalis teneri non possit; non tamen repugnat istum, quam hunc arctius teneri; quippe cum huic plus quam illi, fidei fuerit

fuerit habitum. Naturaliter tamen principalis debitor prius, quam fidejussor est appellandus, nisi hic istius obligationem plane in se receperit; qui expromissor vocari solet. Quod si plures pro uno fidejusserint, pro rata duntaxat erunt singuli conveniendi; nisi forte quis eorum solvendo non sit, aut ejusdem conveniendi non detur facultas. Tunc enim reliqui hujus portione onerabuntur.

Sæpe quoque solet creditori in securitatem crediti tradi aut assignari à debitore certa quæpiam res, *Pignoris* aut *Hypotheca*, nomine, quousque istud fuerit exsolutum. Cujus finis est non solum, ut debitor ad solvendum urgeatur desiderio rei suæ recuperandæ: sed & ut in promptu sit, unde sibi solvatur. Inde regulariter & pignora tanti aut majoris esse solent, quam ipsum debitum. Cæterum res, quæ pignori opponuntur, sunt vel *fructuosa*, vel *steriles*. Circa priores sæpe adjici solet pactum *ἀντὶ χεῖρας*, seu ut creditor loco usuræ fructus istius pignoris percipiat. Circa posteriores autem *lex commissoria*, ut nempe pignus cedat creditori, ubi intra certum tempus solutio non sit facta. Id quod naturaliter iniquum non est, ubi pignus pluris non est, quam debitum; & usura intermedii temporis, aut si quod excedit, domino restituatur. Uti autem creditor pignus solutione facta debet restituere: ita interea non minorem, quam propriis rebus illi custodiam debet: & ubi pactum antichreticum non acceperit, sitque talis res, quæ usu atteratur, aut si debitoris ullo modo interfit, invito hoc eadem uti non potest. Differt hypotheca à pignore, quod hoc constituatur rei traditione; hæc autem, re non tradita, constat nuda assignatione rei inprimis immobilis, ex qua, solutione non facta, creditor suo credito potiri queat.

Cæterum quænam contrahentium sint officia, ex fine & natura horum contractuum liquido adparet.

XV.
Itemque
pignus
datum, &
assignata
hypotheca.

XVI.
Contrahentium
officia.

CAPUT XVI.

Quibus Modis solvantur Obligationes, quæ ex pactis oriuntur.

I.
Obligatio
ex pacto
solvitur
expleti-
one.

INTER modos solvendi obligationes ex pactis oriundas, quibusque adeo officia inde promanantia plane exspirant, maxime naturalis est *Expletio* aut solutio *ejus, de quo fuit conventum*. Ubi licet regulariter is, qui debet,olvere teneatur: tamen si præstatio fiat ab alio, nomine ejus, qui obligationem contraxit, hæc dissolvitur; siquidem alias nihil interest; abs quo expletio fiat. Ita tamen ut qui pro altero animo non donandi solvit, ab hoc quod erogavit repetere queat. Solvendum præterea ei cui debetur, aut quem hic delegavit, ut ipsius nomine debitum recipiat. Et denique illud ipsum præstandum, aut solvendum, de quo conventum fuit; non aliud ejus loco: integrum, non mutilum, non pars duntaxat, non divisum, loco itidem & tempore convento. Etsi sæpe humanitas creditoris aut impotentia debitoris subigat terminum solutionis prorogare, aut diffindere, vel etiam aliud pro alio accipere.

II.
Aut com-
pensati-
one, com-
pendii
causa:

Tolluntur quoque obligationes *Compensatione*, quæ est crediti & debiti inter se contributio, seu quando debitor ideo liberatur, quia eidem ipse creditor rem ejusdem generis, & quæ tantidem est, vicissim liquido debet. Cum enim imprimis in rebus fungibilibus tantundem sit idem; & verò ubi mutuum est debitum, mihi statim tantundem esset reddendum, atque ipse accepi: igitur declinandis inutilibus solutionibus commodissimum est utrumque suum retinendo solutione defungi. Patet autem compensari proprie posse res fungibiles ejusdem generis, quarum solvendarum tempus præsens est, aut præterit; non alias res aut præstationes diversæ naturæ: nisi forte illæ

illæ utrinque in sui æstimationem, seu in pecuniam resolvantur.

Tollitur quoque obligatio *Condonatione* seu remissione ejus, cui quid debebatur, & cujus interest obligationem fuisse expletam. Ea solet fieri vel expresse per adhibita signa consensum testantia; puta, data acceptilatione, redditis aut abolitis chirographis: vel tacite, si quis ipse impediat, aut in causa sit, quominus, quod sibi debetur, possit præstari.

IN.
Aut condonatione, seu expressa, seu tacita:

Solent quoque solvi obligationes, quæ utriusque partis præstatione constant, re adhuc integra, *Mutuo dissensu*; nisi leges positivæ id prohibuerint. Ubi autem ab altera parte jam quid sit præstitum, accedat oportet vel hujus condonatio, vel ut alia ratione id farciatur.

IV.
Aut, re adhuc integra, mutuo dissensu.

Præterea non tam solvitur, quam *abruptitur* obligatio, alterius partis *Perfidia*. Quando enim unus non præstat, de quo est conventum, neque alter tenetur præstare, quod intuitu istius præstationis recepit. Nam capita præstandorum in pactis priora posterioribus insunt per modum conditionis, quasi ita dictum foret; Præstabo, si tu præstiteris prius.

V.
Abrumpitur obligatio alterius perfidia.

Exspirant quoque obligationes, quando *statum*, in quo ex tum unice fundabantur, *mutaverit* vel ille, qui præstare, vel is, cui præstari debebat.

VI.
Exspirat, mutato statu in quo fundatur.

Ipso *tempore* exspirant obligationes, quarum duratio à puncto aliquo temporis suspensa fuit; nisi expressa aut tacita partium conventionem illa prorogata fuerit. Necessum est tamen, ut intra illud tempus facultas exigendi obligationem exstiterit.

VII.
Aut lapsa tempore, à quo suspensa fuit:

Morte denique solvuntur obligationes in persona alicujus radicata. Subiecto quippe sublato, accidentia quoque extinguere necessum est. Sæpe tamen in superstitis defunctorum obligatio continuatur. Idque vel quia superstes ex officio pietatis, aut alias ob rationes defuncti obligationes explendas in se suscepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quæ cum isto onere in hæredem transferunt.

VIII.
Morte quoque, nisi obset peculiaris ratio.

Per

IX. Per *Delegationem* substituit quis creditori suo consentienti debitorem suum, ut hic loco ipsius debitum suum exsolvat. Ubi creditoris quidem consensus requiritur, non autem tertii istius debitoris, quem etiam ignarum & invitum alteri volenti delegare possum. Nam nihil interest, utri quis solvat: multum autem, à quo quis debitum exigat.

CAPUT XVII.

De Interpretatione.

I. **I**TA quidem est, ut neque in illis, quæ imperio injunguntur, quis ulterius obligetur, quam hic voluit; neque ad quæ quis ultro sese adstringit, ulterius teneatur, quam ipse voluit. Quia tamen de voluntate hominis alter homo judicare non potest, nisi ex actibus & signis in sensus incurrentibus; inde demum in id quilibet obligari in foro humano censetur, quod recta signorum interpretatio suggeret. Unde tam ad leges quam ad pacta rite intelligenda, & exinde officio explendo plurimum prodest *regulas bonæ interpretationis circa verba* potissimum, tanquam communissimum signum, constitui.

II. De *verbis popularibus* hæc est regula: Verba regulariter intelligenda sunt in proprio suo & famoso significato, quem ipsis imposuit non tam proprietas aut analogia grammatica aut derivationis conformitas, quam popularis usus; quem penes arbitrium est, & jus & norma loquendi.

III. *Vocabula artium* explicanda sunt secundum definitiones prudentum cujusque artis. Quod si vocabula artium à diversis diversimode definiantur, ad lites præsciendendas facit, popularibus verbis exprimere, quid per eam vocem intelligamus.

IV. *Conjecturis* autem ad eruendum genuinum sensum opus est, si vel verba simplicia, aut verborum complexio

plexio sint *ambigua*; aut si partes quædam orationis sibi invicem *videantur repugnare*, ut tamen dextra explicatione adhibita conciliari invicem possint. Nam ubi certa & manifesta est repugnantia, posterius derogabit prioribus.

Conjecturæ voluntatis, rectique sensus in sermone ambiguo aut intricato petuntur potissimum *ex substrata materia, ex effectu, & conjunctis*. Circa *materiam* hæc est regula; Verba regulariter sunt intelligenda secundum substratam materiam. Nam semper illi, qui locutus est, materia, de qua sermo institutus est, ob oculos versari præsumitur; ideoque semper ad eandem sententia verborum adtemperanda.

De *effectu & consequentibus* hæc est regula: Ubi verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se essent tractura, à receptiori sensu paulisper deflectendum, quatenus nullitatis aut absurditatis vitandæ necessitas requirit.

Ex *Conjunctis* validissimæ sumuntur conjecturæ; quia regulariter quilibet sibi constare præsumitur. *Conjuncta* sunt vel *loco*, vel *tantum origine*. De prioribus hæc est regula: Si sensus in ejusdem sermonis loco aliquo plane & perspicue sit expressus, obscuriores locutiones ex illis planis sunt interpretandæ. Cui vicina est altera: In omni sermone interpretando accurate ad antecedentia & consequentia est attendendum, quibus interjecta attemperari & respondere præsumuntur. De posterioribus autem ista habetur regula: Unius & ejusdem hominis obscurum dictum interpretandum est ex ipsius dictis clarioribus, licet alio tempore & loco prolatis; nisi manifeste adpareat, ipsum sententiam mutasse.

Plurimum quoque prodest ad verum sensum investigandum, in legibus cum primis, inspicere *rationem legis*, seu causam & respectum illum, qui ad legem ferendam latorem moverit; inprimis ubi constat, unicam eam legis rationem fuisse. De qua hæc regula est: Illa interpretatio legis est sequenda, quæ rationi

in ambiguis aut repugnantibus.

V.
Conjectura formanda ex subjecta materia;

VI.
Aut ex effectu & consequentibus;

VII.
Aut ex conjunctis, vel loco, vel origine.

VIII.
Sensus legis eruitur ex ratione legis.

rationi legis congruit; & contra rejicienda, quæ ab eadem discrepat. Item, cessante ratione legis unica & adæquata, cessat ipsa lex. Verum ubi plures ejusdem legis fuerint rationes, non statim una cessante tota lex cessat; cum reliquæ rationes ad ejus vim sustinendam sufficere possint. Sæpe quoque sola voluntas legislatoris sufficit, ut ratio legis subiectos lateat.

IX. Observandum præterea est, multa vocabula habere plures una *significationes*, alteram *laxiorem*, alteram *strictiorem*. Sed & aliam *materiam* esse *favorabilem*, aliam *odiosam*, aliam *mixtam*. *Favorabile* est, quod utriusque partis æqualem facit conditionem, quod communem utilitatem spectat, quod actus quolibet conservat, quod pacem promovet, &c. *Odiosum* est, quod unam duntaxat partem, aut unam magis quam alteram gravat, quod pœnam in se continet, quod actum reddit irritum, aut priora immutat, quod bellum promovet. *Mixtum* est, v.g. si quod priora quidem immutat, sed pacis tamen causa. De istis hæc est regula: Favorabilia latius, odiosa strictius interpretanda.

X. Dantur quoque conjecturæ aliunde quam ex verbis ortæ, quæ efficiunt, ut *interpretatio* quandoque sit extendenda, quandoque *coarctanda*. Et si facilius dantur rationes, quæ suadent interpretationem coarctari, quam extendi. Potest igitur lex ad casum, qui in lege non exprimitur, extendi, si constet, rationem, quæ in illum casum quadrat, unicam fuisse, quæ legislatorem moverit, eamque ab ipso consideratam fuisse in sua generalitate, & ut æquipollentes quoque casus complecteretur. Sed & extendi lex debet ad illos casus, qui in fraudem legis ab hominibus prave solertibus inveniuntur.

XI. Ut autem verba generaliter posita *restringantur*, contingit aut ex *defectu voluntatis originario*, aut ex *casus emergentis cum voluntate repugnantia*. Quod aliquis ab initio quid noluisse præsumitur, intelligitur. I. Ex *absurdo*, quod alias inde sequeretur; id quod

quod nemo sanus voluisse judicatur. Inde verba generalia sunt restringenda, in quantum alias absurditas inde erat emersura. II. *Ex defectu rationis*, quæ unice ipsius voluntatem movit. Inde sub generali locutione non comprehenduntur casus, in quos ratio legis unica & adæquata non quadrat. III. *Ex defectu materia*, de qua semper is, qui loquitur, cogitasse censetur. Inde & ad eandem verba generalia semper sunt adtemperanda.

Quod autem casus, qui postea emergit, cum voluntate ejus, qui aliquid constituit, pugnet; id comprehenditur vel *ex naturali ratione*, vel *ex aliquo signo voluntatis*. Prius contingit, si ab æquitate foret discedendum, nisi certi casus ab generali lege eximerentur. Est quippe *æquitas* correctio ejus, in quo lex deficit ob universalitatem. Quia enim non omnes casus prævideri, nec ob infinitam varietatem exprimi possunt; ideo quando generalia verba ad speciales casus sunt adplicanda, eximendi sunt illi casus, quos exemturus fuerat ipse legislator, si super tali casu consultus fuisset. Ad isthanc tamen æquitatem decurrere non licet, nisi sufficientia indicia subigant. Inter quæ certissimum est, si adpareat, violatum iri legem naturalem, ubi presse quis literam legis humanæ sequi velit. Proximum ad hoc, si non quidem illicitum sit verba legis sequi; sed tamen rem humaniter æstimanti id nimis videatur grave & intolerabile, sive in universum omnibus hominibus, sive certis personis; aut si finis tanti non videatur, qui tam care sit redimendus.

Denique & ab universali locutione facienda est exceptio, si verba alio loco posita cum præsentī lege aut pacto non quidem directe pugnant; sed propter certam temporis circumstantiam heic & nunc simul observari nequeunt. Heic igitur certæ sunt observandæ regulæ, ut intelligi possit, *quanam lex in eo casu, ubi utrique simul satisfieri nequit, præferri debeat*. I. Id quod permittitur tantum, cedit ei, quod jubetur. II. Quod faciendum est certo tempore, præfertur ei,

F

quod

XII.
Aut ex
casu e-
mergenti,
adverso
voluntati.

XIII.
Quæ lex,
si utrique
nequit sa-
tisfieri,
præferen-
da?

quod quovis tempore fieri potest. III. Affirmativum præceptum cedit negativo; seu quando præcepto affirmativo satisfieri nequit, nisi violato præcepto negativo, istius impletio erit in præsens omitenda. IV. Inter conventiones, legesque cætera æquales, peculiaris præfertur generali. V. Inter quas præstationes, certo temporis articulo invicem collatas; quarum una causas magis honestas aut utiles, quam altera habet, hanc isti cedere par fuerit. VI. Injuratum pactum cedit jurato, quando utriusque simul satisfieri nequit. VII. Obligationi perfectæ cedit imperfecta. VIII. Lex beneficiæ, cæteris paribus, cedit legi gratitudinis.

S. PUF-

S. PUFFENDORFII
DE
OFFICIO
CIVIS,
JUXTA
LEGEM
NATURALEM,
LIBER SECUNDUS.

REPUBLICAN

OFFICE

CIVIL

DEPT.

NATURAL

THESE RECORDS

D E

O F F I C I O

HOMINIS & CIVIS.

LIBER SECUNDUS.

C A P U T I.

De Statu Hominum Naturali.

PROXIMUM est, ut inquiremus de illis *Officiis*,
 quæ homini obeunda incumbunt *ex diverso*
statu, in quo in vita communi degere depre-
 henditur. Vocamus autem *Statum* in genere
 illam conditionem, in qua homines constituti intelli-
 guntur ad certum genus actionum obeundum. Quem
 etiam peculiaria fere jura comitantur.

Status hominum est vel *Naturalis*, vel *Adventitius*.
Naturalis triplici modo considerari, solo prælucente
 rationis lumine, potest; vel in ordine *ad Deum Crea-*
torem, vel in ordine *singulorum hominum ad seipsos*,
 vel in ordine *ad alios homines*.

Priori modo consideratus naturalis status hominis
 est illa conditio, in qua à Creatore est constitutus,
 dum eximium præ cæteris animal eundem esse voluit.
 Ex quo statu fluit, quod homo debeat autorem sui
 agnoscere, colere, & ipsius opera admirari; ac di-
 versa plane ratione à brutis vitam suam exigere. Inde
 & ei statui *opponitur vita & conditio brutorum*.

IV. *Altero modo* statum hominis naturalem considera-
 re possumus, si animo fingamus, qualis ejusdem con-
 ditio futura esset, si quilibet sibi soli relictus foret
 line ullo adminiculo ab aliis hominibus accedente;
 & quidem posita illa naturæ humanæ conditione,
 qualis jamprehenditur. Quæ sane miserior quam
 cujusvis belluæ videtur futura fuisse, si expendatur,
 quanta cum debilitate in hunc mundum jam egredi-
 atur homo, periturus statim sine aliorum auxilio:
 & quam rudem sit vitam idem exacturus, si nihil
 aliud cuique adesset, quam quod propriis viribus in-
 genioque debeat. Quin potius quod ex tantâ imbecillitate
 adolescere potuimus, quod infinitis jam commoditatibus
 fruimur, quod animum corpusque in nostrum & aliorum
 usum excolimus; id omne ab auxilio aliorum hominum
 provenit. Et in hoc sensu status naturalis *opponitur vita per
 industriam hominum excolta.*

V. *Tertio modo* statum hominis naturalem considera-
 mus, prout intelliguntur homines sese invicem ha-
 bere ex nuda illa & communi cognatione, quæ ex
 similitudine naturæ resultat, ante pactum aliquod aut
 factum humanum, quo peculiariter unus alteri red-
 ditus fuit obstrictus. Quo sensu in statu naturali
 invicem vivere dicuntur, qui neque communem ha-
 bent dominum, & quorum unus alteri non est sub-
 jectus, quique inter se neque beneficio neque inju-
 ria sunt cogniti. Quo sensu status naturalis *opponi-
 tur statui civili.*

VI. Hujus porro naturalis status indoles considerari
 potest vel prout *per fictionem* repræsentatur, vel prout
revera existit. Prius fit, si vel concipiamus ab initio
 aliquam multitudinem hominum simul extitisse sine
 ullâ unius ab altero dependentiâ; uti de Cadmæis
 fratribus in fabulis est: vel si fingamus totum genus
 humanum jam ita dissolutum esse, ut quilibet seipsum
 seorsum gubernaret, & nemo ulli alio esset vinculo
 conjunctus, quam similitudine naturæ. Sed status na-
 turalis, qui revera existit, id habet, ut quis cum ali-
 quibus

quibus hominibus peculiari societate jungatur; cum reliquis autem omnibus nihil præter speciem humanam obtineat commune, nec alio nomine quidquam ipsis debeat. Qualis status jam inter diversas civitates ac cives diversarum rerumpublicarum existit, & quondam inter patresfamilias segreges obtinebat.

Manifestum quippe est universum genus humanum nunquam simul & semel in statu naturali existisse. Qui enim ex protoplastis geniti erant, ex quibus quidquid est mortalium originem ducit, prout divinæ tradunt Scripturæ; eidem potestati patriæ subiecti erant. Neque tamen eo minus postea status hicce naturalis inter quosdam homines emerfit. Nam primi mortalium, ut orbem adhuc vastum impleant, & laxiorem sibi suisque pecoribus habitationem quærent, relictis laribus paternis in diversa discesserunt, suamque sibi fere singuli mares familiam constituerunt. Inter quorum posteros itidem sese dispergentes, peculiare cognationis vinculum, & ortus inde affectus, paulatim exolevit, & commune tantum illud, ex similitudine naturæ resultans, remansit. Donec postea, cum genus humanum insigniter fuisset multiplicatum, deprensæ vitæ segregis incommodis, paulatim proximi quique cohabitantes in civitates coivere, minores primo, dein majores, ex pluribus minoribus ultro aut per vim coalitis. Quas inter civitates, utpote nullo alio, quam communis humanitatis vinculo junctas, status naturalis utique adhuc existit.

Eorum autem, qui in statu naturali vivunt, hoc est præcipuum *jus*, ut nemini præterquam Deo sint subiecti atque obnoxii. Quo respectu etiam ille status nomine *Libertatis naturalis* venit; per quam quilibet citra antegressum factum humanum, sui juris potestatisque, ac nullius hominis imperio subiectus esse intelligitur. Quo ipso etiam quivis cuivis alteri, cui neque ipse subiectus est, neque eundem sibi subiectum habet, *aqualis* censetur. Cum porro homini

VII.
Fictus
paulatim
revera
obtinere
cepit,

VIII.
Estque
status li-
bertatis
& æqua-
litis;

lumen rationis sit insitum, quo prælucente actiones suas temperare possit; consequitur, quemlibet, qui in naturali libertate vivit, in regendis suis actionibus à nullo mortalium dependere; sed ex proprio judicio atque arbitrio omnia, quæ sanæ rationi congruunt, agendi habere potestatem. Et cum homo ob communem inclinationem, omnibus animantibus insitam, non possit non ad conservationem sui corporis vitæque, nec non ad dispellenda ea, quæ eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere, mediaque ad eum finem adhibere; & vero in statu naturali nemo habeat alterum hominem superiorem, cui voluntatem, judiciumque suum submiserit: inde in eo statu quilibet ex proprio judicio definit de aptitudine mediorum, an ad conservationem sui conducant, necne. Nam si vel maxime alterius consilium audiat, penes ipsum tamen est, an velit alienum consilium probare vel non. Ut tamen isthæc propria sui gubernatio recte sese habeat, requiritur, ut ea juxta dictamen rectæ rationis, legemque naturalem suscipiatur.

ix.
Gravissimis inter
commodis
expositus.

Status naturalis, utut libertatis nomine, & immunitatis ab omni subjectione insigniter blandiatur; idem tamen antequam hominibus in civitates fuerit concessum, plurima habet adjuncta *incommoda*; sive fingamus omnes & singulos in eo existere, sive consideremus conditionem patrumfamilias segregum. Nam si animo concipias hominem etiam adultâ ætate in hoc mundo destitutum solum, & sine omnibus commodis & adminiculis, quibus vitam cultiorem & molliorem reddidit solertia hominum; videbis animal nudum, mutum, inops, famem radicibus & herbis, sitim obvia aqua, injurias aëris antris utcunque dispellens, feris bestiis expositum, & ad cujusvis occursum pavidum. Paulo cultior vita potuit esse inter eos, qui in familiis segregibus degebant: Sed quæ tamen cum vita civili nullo modo comparari poterat; non tam ob indigentiam, quam inter coërcitas cupiditates familia sic satis videtur posse dispellere; quam quod securitati parum ibi sit consultum. Et ut in pauca rem con-

conferamus, in statu naturali quisque propriis tantum viribus protegitur; in civitate omnium: ibi fructus ab industria sua nemini certus; heic omnibus. ibi imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, foeditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas; heic imperium rationis, pax, securitas, divitiæ, ornatus, societas, elegantia, scientia, benevolentia.

In statu porro naturali, si vel quis alteri ultro non præstet quæ ex pacto debet, aut si injuriam intulit, aut si alias controversiæ quid oriatur; nullo est, qui pro imperio alterum ad præstandum debitum, reparandamve injuriam adigere, litemque decidere possit; uti in civitatibus, ubi judicis communis auxilium implorare datur. Quia tamen non ob quamvis causam natura in bellum ruere permittit, etiam ubi quis de justitia suæ causæ ampliter sit persuasus: igitur prius tentandum, num molliori via res possit componi, disceptatione scilicet partium amica, & puro (non conditionato) compromisso, seu *provocatione ad arbitros*. Qui arbitri æquos sese utrique parti gerere debent, & in ferenda sententia nihil odio aut gratiæ dare, sed unice merita causæ respicere. Quam ob rationem etiam non solet quis capi arbiter in ea causa, in qua ipsi commodi, vel gloriæ peculiaris spes major adparet ex victoria unius partis, quam alterius; adeoque ubi ipsius interest alterum quocunque modo causam obtinere. Hinc & nullum pactum aut promissum intercedere debet inter arbitrum & partes, cujus vi pronunciare in gratiam alterius teneatur. Quod si arbiter neque ex communi partium confessione, neque ex certis instrumentis, aut indubiis rationibus & signis, quid in facto sit cognoscere valeat, ex effatis *testium* id erit cognoscendum. Quos licet ad verum dicendum lex naturalis, & plerumque juramenti religio adstringat: tutissimum tamen fuerit tales non admittere, qui erga alterutram partem ita sunt affecti, ut conscientiæ ipsorum cum gratia, odio, vindictæ libidine, alioque violento animi motu, aut etiam arctiore quadam necessitudine sit velut luctan-

X.
Contro-
versia in
eo ortæ
quomodo
dirimen-
dæ?

dum; quibus superandis non omnibus sat constantiæ est. Aliquando etiam per communium amicorum interpositionem lites tolluntur; quod merito inter sanctissima officia habetur. Cæterum in hoc statu executionem, ubi ultro ab altero non præstatur quod debetur, sibi quisque facit.

XI.
Hominum
amicitia
in illo
parum
arma.

Quamquam autem natura ipsa inter homines aliquam cognationem esse voluerit, cujus vi nefas sit alteri homini nocere, & potius fas sit cuivis aliorum commodis sese dispensare: tamen inter eos, qui in naturali libertate invicem vivunt, hæc cognatio sat debiles fere exserit vires; ita ut quivis homo, qui non est noster civis, seu quicum in statu naturali vivimus, non quidem pro hoste, sed tamen pro *amico parum firmo* sit habendus. Cujus rei ratio est, quod homines non solum sibi invicem maxime possint, sed & variis de causis sæpissime velint nocere. Alios quippe pravitas ingenii, aut dominandi & superflua habendi libido ad lædendos alios incitat; alii, modesto licet ingenio, studio se conservandi, & ne ab aliis præveniantur, in arma ruunt. Multos ejusdem rei desiderium, alios ingeniorum contentio committit. Inde in isto statu tantum non perpetuæ vigent suspiciones, diffidentia, studium aliorum vires subruendi, libido alios præveniendi, aut ex aliorum ruina vires suas augendi. Ergo uti probi est hominis rebus suis contenti alios non laceßere, nec aliena adpetere: ita cauti est, suæque salutis amantis, ita omnes homines amicos credere, ut tamen iidem mox hostes fieri queant; ita pacem cum omnibus habere, quasi quæ mox bello mutari possit. Qua de causa & felix habetur respub. quæ etiam in pace de bello cogitat.

CAPUT II.

De Officiis Conjugalibus.

INTER *Status Adventitios*, seu in quibus homo facto aliquo humano antecedente constituitur, primo loco venit *Matrimonium*. Quod ipsum etiam est primum velut specimen vitæ socialis, simulque generis humani seminarium.

I.
Status
adventi-
us primus
matrimo-
nium.

Circa hoc initio constat, ardentem illam sexuum inter se proclivitatem à sapientissimo Creatore institutam, non ad inanem voluptatem satiandam, quippe quæ unice spectata summam foeditatem & confusio- nem in genere humano excitatura erat: sed tum ut eo jucundior inter conjuges esset conversatio, tum ut eo lubentius homines propagationi sobolis operam darent, ac molestias tolerarent, quæ istius susceptionem atque educationem comitantur. Ex quo consequitur, naturali legi repugnare omnem usum membrorum genitalium, qui ab hisce finibus abit. Quo nomine etiam vetita libido in diversam speciem, aut eundem sexum ruens; quævis foedæ pollutiones, & denique omnis commixtio sive mutuo consensu suscepta, sive invitæ fæminæ intentata extra matrimonium.

II.
Extra hoc
vetitum
omne
genus
libidinis.

Obligatio ad contrahendum matrimonium considerari potest vel in respectu ad totum genus humanum, vel in respectu ad singulos. Illa in eo consistit, quod propagatio speciei humanæ hautquaquam sit instituenda per vagos & solutos concubitus; sed utique legibus connubialibus circumscribenda, adeoque per matrimonium duntaxat exercenda. Citra hoc enim decora & bene disposita inter homines societas, vitæque civilis cultus intelligi nequit. *Singuli* autem ad matrimonium ineundum tenentur, quando commoda sese ejus occasio offert: quam tamen non sola ætas generandique facultas absolvit; sed ut copia quo-

III.
Quæ sit
ad id con-
trahen-
dum ob-
ligatio?

quoque sit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem & prolem nascituram; ac ut mas quoque sit idoneus ad gerendam personam patrisfamilias. Nisi tamen aliquis compositus sit ad exigendum castum cælibatum, sentiatque plus se utilitatis posse procurare humano generi, aut civitati cælibem, quam uxoratum; præsertim ubi nulla prolis penuria sit metuenda.

IV. Inter eos qui matrimonium inituri sunt, intervenire solet & debet *pactum*, quod ubi *regulare & perfectum* fuerit, hisce capitibus absolvitur. *Primo*, quia vir, (abs quo ut contractus incipiat, utriusque sexus indoli magis congruit,) propriam utique sibi sobolem intendit quærere, non supposititiam aut adulterinam: igitur *fidem dare viro debet famina*, ut nemini præterquam ipsi corporis sui usuram velit concedere. Quod itidem à marito *famina vicissim* solet stipulari. *Deinde* cum nihil magis ab indole vitæ socialis & civilis abhorreat, quam vita vaga ac desultoria, incerto lare, nulla fortunarum sede; cumque communis sobolis educatio commodissime instituatur conjunctis utrisque parentis operis; ac cohabitatio continua plurimum contineat jucunditatis inter conjuges bene compositos, per quam etiam marito certius de castitate uxoris constare potest: igitur in id quoque fidem marito dat uxor, ut *viro continuo cohabitare*, adeoque in arctissimam vitæ societatem, eandemque familiam cum ipso coalescere velit. Cui ipsi & mutua promissio de tali invicem conversatione, qualem indoles ejus societatis requirit, inesse intelligitur. Quia autem non solum naturali utriusque sexus conditioni maxime congruit, ut in matrimonio viri conditio sit potior, sed & maritus familiæ, à se utique constitutæ, caput sit; consequitur, ut uxor in negotiis matrimonium ac familiam spectantibus directioni mariti sit obnoxia. Inde & mariti est de domicilio constituere; nec uxor isto invito peregre abire aut secubare potest. Tale tamen imperium, quod jus vitæ & necis, gravemque coërcitionem, nec non plenam potestatem

tem circa quævis bona uxoris disponendi comprehendat, ad essentiam matrimonii necessarium non videtur: sed illud ex peculiaribus pactis inter conjuges, aut ex legibus civilibus alicubi constituitur.

Porro uti illud manifeste legi naturali repugnat, *unam mulierem pluribus viris simul* cohabitare: ita ut *unus simul duas pluresve uxores* habeat, apud plurimas gentes, & in ipso quondam Judaico populo receptum. Nihilominus si vel maxime à primæva matrimonii institutione in divinis literis tradita abstrahamus; ex ipsa tamen recta ratione constat, longe decentius juxta atque utilius esse, unum una esse contentum. Id quod & usus omnium quas novimus gentium Christianarum à tot sæculis comprobavit.

V.
Polygamia omnis à ratione aliena.

Nec minus natura tam arctæ conjunctionis ostendit, *matrimonium debere esse perpetuum*, & non nisi alterutrius conjugum morte finiendum: nisi principalis pacti matrimonialis capita fuerint violata per adulterium, & malitiosam desertionem. Ob mores autem male compositos, & qui cum malitiosa desertione eundem non producant effectum, separatio duntaxat quoad thorum & mensam inter Christianos recepta est, sine permissione ad secunda vota transgrediendi. Cujus inter alias etiam hæc ratio est, ne facultas divortii contumaciam morum alat; sed potius alterius conditionis desperatio ad commoditatem morum, mutuamque tolerantiam conjuges incitet. Cæterum ob violata pacti matrimonialis capita, pars læsa tantum vinculo exsolvitur; quod in altero continuatur, siquidem pars læsa velit, & cum altero in gratiam redire dignetur.

VI.
Matrimonii vinculum insolubile est.

Contrahere licite matrimonium, ubi lex civilis non obstat, potest *quilibet cum qualibet*, si ætas corporisque constitutio matrimonio habilis adsit; *nisi impedimentum aliquod morale* obstat. Moraliter impeditur aliam conjugem adsciscere, qui, quæve alteri jam conjugi junctus, junctave est.

VII.
Contra-^here matrimonium quibus liceat?

Sed

VIII. Sed & pro morali legitimarum nuptiarum impedi-
 Non fan- mento habetur *arcta nimis sanguinis aut affinitatis con-*
 guine aut *junctio*. Quo nomine etiam naturali lege nefariæ ju-
 affinitate dicantur nuptiæ inter ascendentes & descendentes in
 nimis vi- infinitum. Reliquas autem nuptias in limite trans-
 cinus. verso, puta cum amita & matertera, cum sorore;
 item in affinitate, cum noverca, socru, privigna;
 non solum lex divina, sed & cultarum leges gentium,
 & Christianorum consensus detestatur. Quin & mul-
 torum populorum leges civiles remotiores quosdam
 gradus prohibuerunt, ad obijciendam velut sepem pri-
 us dictis gradibus sanctioribus, ne ad hos temeran-
 dos ita facile rueretur.

IX. Cæterum uti aliis contractibus atque negotiis certa
 Solennia quædam requisita fuerunt addere leges civiles, quæ
 matrimo- si observata non fuerunt, in foro civili pro validis
 nia sunt non habentur: ita & circa matrimonium contingit,
 juris ci- dum alicubi per leges civiles honestatis & boni ordinis
 valis. causa *Solennia* quædam requiruntur. Quæ licet extra
 jus naturale sint; citra illa tamen, qui legibus ci-
 vilibus subjiuntur, legitimum matrimonium non
 contrahent; aut saltem ejusmodi conjunctio effe-
 ctus justii matrimonii in civitate non habebit.

X. *Officium mariti* est uxorem diligere, nutrire, rege-
 Officia re, atque defendere: *Uxoris* maritum amare, ho-
 mutua norare; adjutorio esse ei, non solum in generanda
 mariti & & educanda sobole, sed & in parte curarum dome-
 uxoris. sticarum capeffenda. *Utrique* autem indoles tam ar-
 ctæ conjunctionis requirit, ut conjuges tam pro-
 speræ quam adversæ fortunæ sint socii, & si qua al-
 terutri calamitas obtingat, ab altero sublevetur;
 nec minus ut prudenter mores ad concordiam in-
 vicem tolerandam attemperent; qua tamen in par-
 te concedere magis uxoris est.

CAPUT III.

De Officiis Parentum & Liberorum.

EX matrimonio provenit proles, in quam constituta est *Potestas patria*; antiquissimum juxta ac sanctissimum genus imperii, quo parentum jussa venerari, eorundemque præ se eminentiam agnoscere Liberi tenentur.

I.
Potestas
patris im-
perium
vetustis-
simum.

Oritur imperium parentum in liberos *duplici* potissimum de *causa*: primo quia ipsa lex naturalis, dum sociabilem esse hominem jussit, *parentibus curam liberorum* injunxit; quæ ut eo minus negligetur, tenerrimum simul affectum in prolem natura iisdem implantavit. Isti curæ exercendæ requiritur potestas liberorum actiones dirigendi ad ipsorum salutem, quam ipsi propter judicii defectum nondum intelligunt. Deinde id imperium *tacito quoque consensu proles* nititur. Nam recte præsumitur, si infans eo, quo sublatu est, tempore usum rationis habuisset, ac perspexisset vitam se citra parentum curam æ junctum ipsi imperium servare non posse, lubenter illam in id consensuram, commodamque sibi educationem ab iisdem vicissim fuisse stipulaturam. *Actu* autem parentibus imperium in prolem constituitur, quando illam tollunt nutriuntque, & in commodum humanæ societatis membrum pro virili formandam suscipiunt.

II.
Quibus
illa nita-
tur fun-
damentis?

Cum autem ad generationem sobolis *non mater minus quam pater* concurrat, adeoque physice proles utrique sit communis; disquirendum, *utrius jus in prolem sit potius*. Super qua re distincte ponuncian- dum. Si enim *extra matrimonium* proles sit genera- ta, illa primo matris erit; quia pater heic nisi in- dicio matris cognosci nequit. Inter eos quoque, qui *in libertate naturali & supra leges civiles* degunt, pacto conveniri potest, ut non patris, sed matris jus potius

III.
Utra po-
tior po-
testas, pa-
tris, ma-
trisve?

potius sit. Sed in civitatibus utique per mares constitutis, cum regulariter contractus matrimonii à patre incipiat, & is caput familiæ sit, potius erit jus patris: sic ut licet proles matri utique reverentiam, gratumque animum debeat; jussis tamen matris non obligetur, quæ quidem non iniquis patris præceptis repugnant. Defuncto tamen patre jus ipsius in prolem, saltem nondum adultam, matri videtur accrescere; & hac ad secundas nuptias transeunte, vitrico, siquidem ipse in fidem & curam naturalis parentis succedat. Et qui desertum, aut orbatum parentibus, liberaliter educandum suscipit, jure suo ab eo filialem observantiam exigere potest.

IV. Ut autem accurate intelligatur, quanta parentum sit in liberos potestas, distinguendum est tum inter patresfamilias segreges, & qui in civitatem subierunt; tum inter potestatem, quam habet genitor ut talis, & quam habet ut est caput sue familiae. Patri ut tali cum sit à natura injectum, ut liberos bene educet, quo in commoda humanæ societatis membra evadant, quousque ipsi sibi prospicere queant: inde tanta eidem in liberos potestas concessa intelligitur, quanta ad hunc finem sufficit. Quæ hautquaquam eousque se extendit, ut parentes prolem intra materna viscera latentem elidere, aut editam abjicere, necareque possint. Nam excitatur quidem ex substantia parentum soboles; ut tamen in æqualem conditionem humanam cum illis locetur, & injuriæ etiam ab ipsis parentibus capax sit. Neque etiam hæc potestas ad jus vitæ & necis ex occasione delicti exercendum videtur porrigi, sed ad modicam duntaxat castigationem: quippe quæ versatur circa ætatem teneram, in quam tam atrocia delicta, quæ morte sint expianda, vix cadunt. Sed si tamen citra spem emendationis omnem disciplinam pertinaciter adspernetur puer, poterit domo patria ejici, atque abdicari.

V. Quanta sit in primæ ætatis liberos? Ist hæc porro potestas, ita presse accepta, considerari potest juxta diversitatem ætatis in liberis. Nam

in prima ætate, ubi immaturus adhuc rationis usus est, omnes liberorum actiones directioni parentum subjacent. Quo tempore, si quid bonorum ab aliis in impuberem transferatur, id parens loco filii acceptare, & administrare debet, ut tamen dominium ipsi filio adquiratur: etsi ut fructus patri cedant ad plenam usque filii ætatem æquissimum sit. Sic & quod ex filii labore lucri aut emolumenti provenit, id merito sibi pater vendicat, cui ex adverso filii nutritio & educatio incumbit.

In adulta ætate, ubi liberi pleno quidem judicio præditi sunt, pars tamen adhuc familiæ paternæ existunt; distincte considerari potest potestas, quam pater habet *ut genitor*, & quam habet *ut caput familiae*. *VI.*
Quanta in eodẽm ætatis adultæ?
Illa cum commodam educationem & gubernationem liberorum pro scopo habeat, patet adultos quoque liberos auctoritatem parentum tanquam prudentiorum sequi debere. Et qui vult ex paternis bonis sustentari, ac in ea deinceps succedere, necessum est, ut ad familiæ paternæ rationes sese attemperet; quam moderari utique penes patrem est.

Cæterum *patresfamilias*, qui nondum in civitates successerant, in domo sua imperium aliquod instar principum gerebant. Inde & liberi in eorum familia adhuc hærentes, ipsorum imperium tanquam summum venerari debebant. Verum postea imperium istud familiare, (uti & alia jura) ad usum & decus civitatum fuit attemperatum; & alicubi multum, alicubi parum de eo patribus relictum. Inde observamus, in quibusdam civitatibus patres jus vitæ & necis, ex causa delicti exercendum, in liberos obtinuisse; in aliis id ipsum iis ademptum, ne forte parentes sua in liberos potestate in fraudem boni publici, aut ad iniquam istorum oppressionem, abuterentur; aut ne ob mollitiem paterni affectus dissimularentur vitia, in exitium publicum eruptura; aut ne patri tam tristis sententiæ pronunciandæ necessitas imponeretur. *VII.*
Quæ in statu naturali, quæ in civitate?

VIII. *Sed ubi proles familia paterna plane excessit, & vel novam sibi familiam constituit, vel alteri adjungitur, potestas quidem patria solvitur, ut tamen semper pietatis & observantiæ debitum maneat; quippe fundatum in meritis parentum, quibuscum paria facere liberi nunquam aut rarissime creduntur. Et ista merita non in eo tantum consistunt, quod parentibus liberi vitam debeant, occasionem omnium bonorum; sed & quod laboriosam ac sumtuosam educationem eorum susceperint, qua eos in commoda humanæ societatis membra formarunt, ac sæpe de mediis vitam commode & copiose exigendi iisdem prospexerunt.*

IX. *Et si autem parentibus obligatio educandi prolem à natura sit injecta: id tamen non obstat, quo minus, utilitate proles aut necessitate exigente, ejusdem administratio alteri commendetur; ita tamen ut inspectionem sibi in istum delegatum parens reservet. Unde & pater non solum præceptoribus idoneis filii informationem recte committit; sed & eundem alteri adoptandum dare potest, siquidem exinde in filium aliquod sit emolumentum redundaturum. Et si nulla alia ratio sit prolem alendi; potius quam inopia extinguatur, pater eam oppignorare, aut vendere in tolerabilem servitutem potest, saltem sub lege retractus, ubi pater ad lautiorum fortunam pervenerit, aut quispiam ex cognatis istum redimere velit. Quod si autem parens per inhumanitatem prolem exposuerit & abjecerit, is qui eandem sustulerit atque educaverit, in paternum quoque jus succedet; ita ut iste alumnus filialem observantiam educatori suo debeat.*

X. *Uti autem pater prolem familia sua ejicere non debet, educatione & auxilio istius adhuc indigentem, citra gravissimas causas: ita & proles non nisi cum bona patris venia ex ipsius familia excedet. Cæterum cum liberi matrimonii fere contrahendi occasione paternam familiam relinquunt; & vero parentum utique interfit, cui proles sua jungatur, & ex quibus nepo-*

An à patris consensu pendeat proles conjugium?

nepotes sibi proveniant: inde officium filiale plane requirit, ut *patris consensum heic sequantur liberi*, nec eo invito conjugii socientur. Quod si tamen de facto invitis parentibus matrimonium contraxerint, & consummaverint liberi, jure quidem naturali id irritum non videtur; præsertim ubi familiam paternam non amplius isti onerare velint, & alias conditio non sit indecora. Inde si alicubi ejusmodi matrimonia habentur irrita, aut illegitima, id ex legibus civilibus est.

Officium parentum in hoc præcipue consistit, ut ^{XI.} Officia parentum erga liberos quæ? liberos commode alant, corpusque & animum per dextram & cordatam educationem ita forment, quo idonea & utilia membra societatis humanæ & civilis fiant, probi, cordati, & bene morati. Item & eodem ad idoneum & honestum vitæ genus adplicent; & quantum ratio & occasio fert, fortunam ipsorum fundent & promoveant.

Liberorum contra *debitum* est parentes honorare, ^{XII.} Quæ vicissim honorum erga illos? id est, reverentiam illis exhibere, non externis tantum signis, sed multo magis interna æstimatione, tanquam autoribus vitæ, ac tantorum aliorum beneficiorum; iisdem obedire; pro viribus inservire, imprimis senio aut egestate confectis; sine consilio & autoritate eorum nihil magni momenti suscipere; & denique eorum morositatem, aut vitia, si qua inveniuntur, patienter ferre.

CAPUT IV.

De Officiis Dominorum & Servorum.

POSTQUAM genus humanum multiplicari cœpisset, atque deprehensum fuisset, quam commode res domesticæ aliorum ministerio curari possent; mature introductum fuit, ut ad operas domesticas obeundas *in familiam adsciscerentur Servi*. Quos ab ^{I.} Introductæ servitutis in familiam occasio. initio

initio ultro sese obtulisse probabile est, inopia adactos, aut propriæ hebetudinis sensu; stipulatosque sibi perpetuam alimentorum & aliarum necessitatum præbitionem, in perpetuum hero sua ministeria addixisse. Dein cum bella passim increbrescerent, apud plurimos populos receptum, ut quibus *bello captis* vita donata esset, servitio addicerentur, una cum prole, quæ deinceps ex ipsis esset proventura. Et si apud multos populos nulla ejusmodi servitus in usu, sed omnia munia domestica per mercenarios ad tempus conductos expediuntur.

II.
Quæ hero
in servum
mercena-
rium po-
testas?

Prout autem sunt *diversi* velut *gradus servitutis*: ita & potestas Herorum, & Servorum conditio variat. *Mercenario temporario* dominus conventam mercedem; iste huic vicissim conventam operam debet. Et quia in eo contractu domini melior est conditio, ideo etiam ejusmodi minister domino pro ratione dignitatis reverentiam exhibere tenetur; & ubi malitiose aut negligenter opus fecerit, ejusdem coërcitioni est obnoxius; quæ tamen ad gravem corporis afflictionem, multo minus ad mortem, propria autoritate sumendam, procedere nequit.

III.
Quæ in
servum,
qui se ul-
tro ei
addixit?

Ejusmodi autem *servo, qui sese ultro alicui in perpetuum servitium addixit*, dominus perpetua alimenta, & quæ alia vitæ necessaria sunt; ille huic vicissim perpetuas operas, quascunque dominus præscripserit, præstare debet, & quicquid ex illis provenit, domino fideliter consignare. In quibus tamen virium & dexteritatis servi humaniter rationem habebit dominus, ne vires ipsius excedentem laborem cum asperitate exigat. Castigationi quoque domini iste subest, non solum ad expellendam negligentiam in opere exsequendo; sed & ut ipsius ipores ad decus & tranquillitatem familiæ componantur. Non tamen invitus alteri vendi talis potest; quia ultro hunc, & non alium dominum adscivit; & ipsius interest, utri ferviat. Si atrox delictum in alium extra familiam admiserit; in civitatibus pœnæ potestatis civilis subiacet: ubi familia segrex fuerit, expelli inde poterit.

Sed

Sed ubi delictum in ipsam familiam segrege sit admissum, à domino etiam per extrema coërceri poterit.

In istos autem *servos*, qui bello capti fuerant, à plerisque durius agi cœptum, quod hostilis adhuc iræ quid in eo superesset, & quia ipsi extrema nobis nostrisque fortunis intentaverant. Quampri-
IV. Quæ in illum, qui bello captus est?
 mum tamen inter ejusmodi victorem victumque mutua fides circa consociationem in familiam intercessit, omnis antegressa hostilitas remissa censetur. Et tunc utique injuriam etiam taliter adquisito servo facit dominus, si vel necessaria ad victum non suppeditet, vel citra rationem in eum sæviat; multoque magis si citra condignum delictum eundem occidat.

Circa illos quoque servos, qui bellica vi in eam conditionem fuerant abstracti, nec non qui pretio emuntur, receptum, ut non secus ac aliæ res nostræ in quemcunque placeret transferri, & ad instar mercium venire possent. Sic ut ipsum *corpus servi domini esse* intelligeretur. Ubi tamen humanitas jubet, ut nunquam obliviscamur, servum utique hominem esse: adeoque nequaquam eum ita tractemus velut alias res nostras, quibus pro libitu uti abutique, easque destruere possimus. Et ubi talem servum alienare placet; ne iis data opera aut præter meritum addicatur, apud quos inhumana ipsum tractatio est mansura.

Denique & id passim receptum, ut quæ ex servis parentibus nascitur *proles*, servilis & ipsa sit conditionis, pertineatque tanquam mancipium ad dominum matris. Id quod isthoc argumento defenditur, quod cujus est corpus, ejus quoque par sit fructum esse, qui ex eo corpore provenit: Et quia ista proles nascitura plane non erat, si dominus jure belli in parentem usus fuisset: Et quia parens nihil habet proprii, nulla ratio prolem ejusmodi alendi superest, nisi ex bonis herilibus. Cum igitur dominus alimenta præbeat ejusmodi proli diu ante, quam ipsius opera
V. Servos quos, & qua lege, alienare liceat?
VI. Vernæ, quo jure fiant domini matris?
 utilis

utilis esse queat, & sequentes operæ sui temporis alimenta non multum fere excedant; effugere eidem servitutem invito domino non licebit. Manifestum tamen est, cum ejusmodi vernæ nulla sua culpa in servitutem perveniant, nullum esse prætextum, quare isti durius debeant tractari, quam conditio perpetuorum mercenariorum admittit.

CAPUT V.

De causa impulsiva constituenda Civitatis.

I.
Officia in
civitate,
ex hujus
ortu de-
ducenda.

QUANQUAM vix sit jucunditatis quid atque commoditatis, quod per hæcenus enumerata officia statufque obtineri non posse videatur; quare tamen mortales, non contenti parvis illis primisque societatibus, magnas societates, quæ *Civitatum* nomine veniunt, constituerint, jam investigandum restat. Ex hisce enim fundamentis deducenda est ratio Officiorum, quæ statum hominum civilem comitantur.

II.
Ad eam
homo non
est sua
natura
pronus.

Hæc igitur non sufficit dixisse; Hominem per naturam ipsam rapi ad societatem civilem, ut citra eam nec possit, nec velit vivere. Sane enim cum apertum sit, hominem esse tale animal, quod seipsum & suam utilitatem quam maxime amat; necessum est, ut dum ultro societatem civilem affectat, aliquam utilitatem inde sibi proventuram respexerit. Et quanquam extra societatem cum sui similibus homo erat futurus animal longe miserrimum: tamen cum naturalibus desideriis & necessitatibus hominis per primas societates, & per officia ex humanitate aut pactis præstita, abunde potuerit satisfieri; non statim ex socialitate hominis inferri potest, ejus indolem præcise ad societatem civilem ferri.

III.
Triplex
in hanc

Id quod planius fiet, si consideremus, quænam *conditio ex constitutis civitatibus* apud homines proveniat;

Quid

Quid requiratur, ut quis *vere* dici queat *animal politicum*, i. e. *bonus civis*; Quid denique deprehendatur *in natura hominis, indoli vitæ civilis repugnans*;

rem con-
sideratio:

Qui *Civis* fit, libertatis naturalis jacturam facit, ac imperio se subjicit, quod jus vitæ & necis complectitur; & cujus jussu plurima facienda, abs quibus quis alias abhorrebat; & omittenda, quæ vehementer adpetebat. Pleræque etiam actiones ad bonum societatis referendæ, quod sæpe à bono singulorum videtur discrepare. Atqui ad hoc per inclinationes jam congenitas fertur homo, ut nemini subjectus esse, ut omnia suo agere arbitrio, ut proprio commodo in omnibus velificari velit.

IV.

Primo,
conditio-
nis, ex
hac socie-
tate pro-
venientis;

Animal vere politicum, i. e. *bonum civem* illum dicimus, qui jussis imperantium promte paret, qui ad bonum publicum omnibus viribus connititur, ac post illud privatum bonum lubenter habet; imo qui nihil sibi bonum credit, nisi idem bonum quoque sit civitati; qui denique adversus alios cives commodum sese gerit. Atqui paucorum ingenia ultro ad hunc finem attemperata inveniuntur: maxima pars metu pœnæ utcunque continentur; multi per totam vitam mali cives, & animalia non politica manent.

V.

Tum, re-
quisitorū
animalis
politici;

Denique *nullum homine animal ferocius*, aut indomitum magis, & quod in plura vitia pacem societatis perturbare apta, sit proclive. Præter desideria enim cibi, Venerisque, quibus bruta quoque solent committi, multis homo agitur vitiis, quæ bruta ignorant; uti est superfluarum rerum insatiabilis cupido, & sævissimum malorum ambitio. Vivax item nimis injuriarum memoria, & vindictæ ardor, longo post tempore adhuc gliscens. Nec non infinita dissimilitudo inclinationum & adpetituum, & cuique pro studio suo extollendo pervicacia. Accedit, quod eo furore in proprium genus sævire gaudeat homo, ut maxima pars malorum, quibus humana conditio vivit obnoxia, ab ipso homine proficiscatur.

VI.

Tum, na-
turæ hu-
manæ vi-
tæ civili
repu-
gnantis.

Genu-

VII. Genuina igitur & principalis causa, quare patres-
 causa ci- familias, deserta naturali libertate, ad civitates con-
 vitatis stituendas descenderint, fuit; *ut praesidia sibi circum-*
 constitu- *ponerent contra mala, quae homini ab homine imminet.*
 endae, vitæ *Nam uti post Deum O. M. homo homini plurimum*
 securitas. *prodesse; sic & idem non minus obesse potest. Et*
recte malitiam hominum, ejusque remedium aesti-
mant, qui in proverbii vicem receperunt: nisi judi-
cia essent, unus alterum devoraret. Postquam au-
tem per civitates in talem sunt digesti ordinem ho-
mines, ut à mutuis læsionibus tuti esse possent; ultro
deinde consecutum fuit, ut eo uberius fruerentur
commodis, quæ ex hominibus in homines provenire
apta sunt; puta, ut moribus à puero imbuerentur
commodioribus, & varias invenirent atque excole-
rent artes, quibus vita humana copiosa & commoda
fuit reddita.

VIII. Illustrior adhuc fiet causa constituendæ civitatis, si
 quam per sese consideremus, *alia media non fuisse suffectura* repri-
 homini mendæ hominum malitiæ. Quanquam enim *lex na-*
 non præ- *turalis* præcipiat, ut ab omnibus injuriis inferendis
 stat lex homines sese abstineant: tamen ejus legis reverentia
 natura; id præstare non potest hominibus, ut in libertate na-
 turali satis tuto degere queant. Etsi enim forte den-
 tur homines animo ita modesto, ut ne impunitate
 quidem data alios violare velint; alii quoque metu
 proventuri inde mali cupiditates suas utcunque com-
 pescant; magna tamen ex adverso eorum turba datur,
 quibus omne jus vile est, quoties spes lucri arriserit,
 & fiducia propriarum virium, aut solertiæ, qua re-
 pellere aut eludere læsos sese posse sperent. Quos uti
 nemo non cavere nititur, qui salutem suam amat:
 ita cautio illa commodius, quam ope civitatum obti-
 neri nequit. Nam utut aliqui mutuo fidem dederint
 de auxiliis invicem ferendis; ni tamen adsit aliquid,
 quo & judicia eorum uniantur, & voluntates firmiter
 adstringantur ad explendam fidem; frustra ab iisdem
 certum auxilium sibi quis promittit.

Deni-

Denique licet lex naturalis hominibus satis insinuet, non impune laturos, qui alios injuria affecerint: tamen neque *metus divini Numinis*, neque *conscientiæ morsus* sat validam deprehenduntur vim habere quorumvis hominum malitiæ coercendæ. Nam apud multos educationis & consuetudinis vitio vis rationis velut obsurdescit. Unde fit, ut illi presentibus tantum immineant, futurorum parum curiosi; ac non nisi iis moveantur, quæ in sensus incurrunt. Cum autem vindicta divina lento fere pede soleat incedere; inde pravis mortalium præbatur occasio ad alias causas impiorum mala referendi; præsertim cum sæpe videant, improbis affatim adesse, quæis vulgus felicitatem metitur. Accedit, quod stimuli conscientiæ, qui facinus antecedunt, non ita validi videantur, quam qui idem subsequuntur, quando id, quod factum est, infectum amplius fieri nequit. Enimvero pravis cupidinibus reprimendis presentaneum, & ad indolem hominum probe attemperatum remedium in civitatibus reperitur.

IX.
Neque
Numinis
metus, &
morsus
conscientiæ.

CAPUT VI.

De Interna Civitatum structura.

PROXIMUM est, ut investigemus, qua ratione Civitates sint exstructæ, earundemque *interna com-* pages cohæreat. Ubi illud primo manifestum est, adversus mala ab hominum pravitate imminencia singulis hominibus neque locum aliquem, neque arma, neque animantia bruta commodius & efficacius præsidium potuisse suppeditare, quam *alii homines*. Eorum autem vis cum in longe distantia non feratur, necessum erat *conjugi*, per quos finis iste obtinendus erat.

I.
Avertendis malis
utilis conjunctio
hominum:

II.
Neque
eorum
paucorum,
sed bene
multo-
rum;

Nec minus constat, ejusmodi securitatem adversus alios homines præstare non posse duorum vel trium consensionem. Quia facile est, ut ad paucos hosce opprimendos tot conspirent, ut certissimam sibi de illis victoriam spondere possint; quibus spes successus & impunitatis fiduciam ad aggrediendum est datura. Igitur ad istum finem necessarium est, *insignem hominum multitudinem* sese conjungere; ut paucorum hominum ad hostes accessio, non sit ipsis conspicui momenti ad victoriam.

III.
Per eam-
dem me-
dia in
eundem
finem
conspiran-
tium.

Inter multos istos, hoc fine coeuntes, oportet ut sit *consensus circa adhibenda media ad eundem finem idonea*. Nam etiam multi, ni consentiant inter se, sed distracti sententiis in diversa tendant, nihil efficient. Aut licet ad tempus consentiant, impellente aliquo affectu: mox tamen, prout mutabilia sunt hominum ingenia & inclinationes, in diversa abibunt. Et quamvis pacto inter se promittant, quod ad defensionem communem vires suas sint adplicaturi; tamen ne hoc quidem modo ad diuturnitatem isti multitudini sat cautum erit. Sed oportet ut quid amplius accedat, ut qui semel ad pacem & mutuum auxilium causa communis boni consenserint, prohibeantur, ne postea, cum bonum suum privatum à publico discrepare visum fuerit, iterum dissentiant.

IV.
Huc spe-
ctat vo-
luntatum
sub una
potestate
unio.

Cæterum in humano ingenio *duo* potissimum occurrunt *vitia*, quæ impediunt, quo minus multi sui juris, & abs se invicem non dependentes, diu in communem aliquem finem possint conspirare. Unum est *diversitas inclinationum & judicii* circa discernendum, quod ad finem est utilissimum: cui in multis est conjuncta *hebetudo* ad dispiciendum, quæ sententia ex pluribus sit magis proficua; & *pervicacia* mordicus defendendi, quod semel utcumque arriserit. Alterum est *torpor & aversio* ultro faciendi quod utile est, ubi desit aliqua necessitas, quæ tergiversantes velint nolint ad officium faciendum subigat. Priori vitio occurritur, unitis in perpetuum voluntatibus omnium; posteriori autem, si constituatur aliqua potestas, quæ præscas,

præsens, & in sensus incurrens, malum infligere possit communi utilitati reluctantibus.

Uniri multorum hominum voluntates nulla alia ratione possunt, quam si unusquisque suam voluntatem voluntati unius hominis, aut unius consilii subjiciat; ita ut deinceps pro voluntate omnium & singulorum sit habendum, quicquid de rebus ad securitatem communem necessariis ille voluerit. V.
Unio voluntatum
qui obtineatur?

Potestas autem talis, quæ omnibus sit metuenda, item inter multos homines nulla alia ratione constitui potest, quam si omnes & singuli sese obligaverint, ut eo modo vires suas sint adplicaturi, sicut ille voluerit, in quem omnes virium suarum directionem resignarunt. Ubi autem & voluntatum & virium unio facta fuerit, tunc demum multitudo hominum in validissimum corpus, Civitatem nimirum, animatur. VI.
Unio virium sub aliqua potestate qui fiat?

Porro ut Civitas *regulari modo* coalescat, requiruntur *duo Pacta, & unum Decretum*. Primo enim omnium illi multi, qui in libertate naturali constituti intelliguntur, ubi ad civitatem faciendam congregantur, inter se *singuli cum singulis pactum* ineunt, ut in unum & perpetuum cœtum coire velint, suæque salutis ac securitatis rationes communi consilio ac ductu administrare; uno verbo, ut velint concives mutuo fieri. In quod pactum omnes & singuli ut consentiant necessum est; & qui non consenserit, is extra futuram civitatem manet. VII.
Eo pertinet pactum singulorum cum singulis?

Post isthoc pactum oportet, ut *Decretum* fiat, *qualis forma regiminis* sit introducenda. De hac enim antequam constitutum sit, nihil constanter poterit expediri, quod ad communem salutem faciat. VIII.
Ex decretum de forma regiminis?

Post decretum circa formam regiminis, *altero pacto* opus est, quando constituuntur ille vel illi, in quem, vel quos regimen nascentis civitatis confertur: quo quidem pacto hi ad curam communis securitatis & salutis, reliqui ad obsequium his præstandum sese obstringunt; quo ipso etiam omnes suam voluntatem subjiiciunt voluntati istius vel istorum, simulque suarum virium usum & adplicationem ad communem IX.
Denique, pactum inter cives & imperantem.

defensionem eidem, vel iisdem deferunt. Atque hoc pactum ubi rite fuerit executioni datum, tunc demum perfecta & regularis Civitas inde provenit.

X.
Civitatis
natura &
definitio
ex tradi-
tis.

Civitas ita constituta ad modum *unius personæ* concipitur, unoque *nomine* ab omnibus particularibus hominibus distinguitur, atque dignoscitur, habetque peculiariora *jura* ac *res* proprias, quæ neque singuli, neque multi, neque adeo omnes simul citra eum, qui summum habet imperium, seu cui regimen civitatis commissum, sibi asserere possunt. Unde civitas *definitur*, quod sit persona moralis composita, cujus voluntas ex plurium pactis implicita & unita, pro voluntate omnium habetur, ut singulorum viribus & facultatibus ad pacem & securitatem communem uti possit.

XI.
Regimen
civitatis
vel uni
homini;

Exserit autem sese *voluntas civitatis*, tanquam principium actionum publicarum, vel *per unum hominem*, vel *per unum concilium*, prout in illum aut hoc summa rerum fuit collata. Ubi penes unum hominem est regimen civitatis, civitas velle intelligitur, quodcumque isti homini (cui sanam rationem constare præsupponitur) placuerit, & quidem circa negotia quæ ad finem civitatum spectat.

XII.
Vel concilio ex
pluribus
collecto
commis-
sum.

Verum ubi regimen civitatis collatum est in Concilium, ex pluribus hominibus constans, quorum quisque suam retinet voluntatem naturalem; regulariter illud habetur pro voluntate civitatis, in quod consenserit *major pars* hominum, ex quibus Concilium componitur; nisi expresse statutum sit, quota pars concilii consentiens requiratur ad repræsentandam voluntatem universitatis. Ubi autem duæ sententiæ discrepantes pares sint, nihil agetur, sed res in priori statu manebit. Inter plures sententias discrepantes illa prævalebit, quæ singulis dissentientibus major est; modo in eam tot conspirent, quod alias voluntatem universitatis per sanctiones publicas repræsentare possunt.

XIII.
Membra
civitatis,
imperans
& civis.

Civitate ita constituta, ille in quem imperium est collatum, prout vel est unus homo, vel unum concilium paucorum aut, universorum, *Monarcha, Senatus,*

ius, aut *populus liber* dicitur; reliqui Subditi audiunt, aut *Cives*, vocabulo hoc *latius* accepto. Etsi prefusus illi quibusdam duntaxat cives soleant dici, quorum coitione & consensu primo civitas coaluit, aut qui in horum locum successerunt; nempe patresfamilias. Sunt porro *cives* vel *originarii* vel *adscititii*. Illi sunt, qui vel initio civitati nascenti interfuerunt, vel qui ex hisce sunt geniti; quos etiam *Indigenas* appellari mos est. Hi autem sunt, qui civitati jam constitutæ extrinsecus accedunt eo fine, ut fortunarum ibi sedem figant. Nam qui tantum ad tempus commorandi causa in civitate versantur, etsi tantisper ipsius imperio subjiciantur; cives tamen non habentur, sed peregrini aut inquilini vocantur.

Ista tamen, quæ super origine civitatum tradita sunt, non obstant, quo minus *imperium civile à Deo* esse recte dicatur. Cum enim idem legem naturalem ab omnibus hominibus exerceri velit; & vero post multiplicatum genus humanum tam horrida vita inter homines proventura fuerit, ut legi naturali vix ullus relinqueretur locus; cujus tamen exercitium per institutas civitates egregie promovetur: ergo (cum qui jubet finem, jubere etiam censeatur media ad finem necessaria,) Deus quoque mediante dictamine rationis antecedenter præcepisse humano generi multiplicato intelligitur, ut civitates, quæ summo imperio velut animantur, constituerentur. Quarum ordinem quoque in divinis literis expresse adprobat, ejusque sanctimoniam peculiaribus legibus sancit, sibi quoque illud peculiariter curæ esse testatur.

XIV.
Imperium
civile quo
sensu à
Deo sit?

CAPUT VII.

De Partibus Summi imperii.

I.
Partes
summi
imperii
variae:

II.
Potestas
scilicet
tenendi
leges:

III.
Et inter-
minandi
atque in-
fligendi
poenas:

QUAE Partes sint summi imperii, & quibus modis ejusdem sese vis in civitatibus exserat, ex natura & fine earundem liquido potest colligi.

In civitate omnes suam voluntatem submiserunt voluntati imperantium circa negotia ad salutem civitatis facientia, ut velint facere quicquid illi voluerint. Hoc ut fieri possit, necessum est, ut *imperantes civibus significant, quae ipsorum circa talia sit voluntas.* Istud igitur faciunt non solum *per mandata ad singulos directa* circa negotia particularia; sed etiam *per generales regulas*, unde omnibus in perpetuum de agendis omittendisve constet. Per quas etiam definiri solet, quid cuique suum, quid alienum censi debeat; quid in civitate pro licito, quid pro illicito, quid pro honesto aut inhonesto habendum: quid cuique ex libertate naturali supersit, aut quomodo quisque usum suorum jurium ad tranquillitatem civitatis temperare debeat; quid denique & quo modo quisque suo jure ab altero exigere queat. Haec omnia enim liquido definita esse, ad decus & tranquillitatem civitatis plurimum facit.

Is porro potissimus civitatum finis est, ut homines mutua conspiratione & ope tuti sint adversus damna & injurias, quae ab hominibus invicem inferri possunt & solent. Id ut obtineatur ab hominibus, quibuscum in eandem societatem conjungimur, non sufficit, ut mutuo inter se paciscantur de injuriis non inferendis; neque etiam ut nuda superioris voluntas civibus innotescat: sed opus est *metu poenae, & facultate eandem representandi.* Quae poena, ut huic fini sufficiat, ita est temperanda, ut aperte majus malum sit leges violasse, quam observasse; utque adeo poenae acerbitas voluptati aut lucro, quod ex injuria

injuria capitur aut speratur, præponderet. Nam non possunt homines non ex duobus malis minus eligere. Licet autem multi per imminentem poenam ab injuriis non reprimantur, id tamen inter minus frequentia habendum est; quæ plane evitare conditio humana non patitur.

Quia etiam sæpe controversiæ super recta legum applicatione ad facta singularia oriri solent, ac multa accurate expendenda occurrant, si quid contra leges factum esse dicatur: inde, ut inter cives tranquillitas constet, summi imperii est *lites civium cognoscere & decidere*, singulorumque facta, quæ legibus contraria arguuntur, examinare, ac poenam legibus convenientem dictitare & exsequi.

IV.
Et lites
civium
decidendi.

Ut autem qui in civitatem coiverunt adversus extraneos tuti sint, summi imperii est *congregare, unire, & armare* tot cives, aut eorum loco conducere, quot pro incerto numero & viribus hostium ad communem defensionem opus visum fuerit; rursusque ubi expedierit pacem facere. Cumque & belli & pacis temporibus inserviant *foedera*, ut & commoda diversarum civitatum melius communicari possint, & validior hostis junctis viribus repelli, aut in ordinem redigi queat; penes summum quoque imperium erit, utrique tempori inservientia foedera inire, universosque subditos ad ea servanda obstringere, simulque exinde redundantia commoda in civitatem derivare.

V.
Etiam
potestas
belli &
foederum.

Cum etiam civitatis amplæ negotia, tam belli quam pacis tempore occurrentia, ab uno homine sine *ministis & magistratibus* executioni dari nequeant; opus erit ab summo imperio constitui homines, qui ipsius vice controversias civium examinent, vicinorum consilia explorent, milites gubernent, opes civitatis colligant, & dispensent, ac denique utilitati civitatis undique prospiciant. Quos ipsos summus imperans ad officium faciendum compellere, gestorumque rationes poscere potest ac debet.

VI.
Nec non
creandi
magistratus:

Quia porro nec belli nec pacis tempore civitatis negotia sine *summis* geri possunt, summi imperii est *adigere*

VII.
Imperandi
tributa

& vecti-
galia:

adigere cives, ut eosdem suppeditent. Id quod variis modis contingit; puta, si vel cives aliquam bonorum aut proventuum regionis abs se infessæ partem ad hos usus seponant, vel singuli cives de suis bonis conferant, simulque ubi opus sit operas suas præbeant; vel si vectigalia imponantur mercibus, quæ importantur, & exportantur, (quorum illud tamen magis cives, hoc externos onerat) aut si de pretio rerum, quæ consumuntur, modica pars decidatur.

VIII.
Dispo-
nendi de
publicis
doctrinis.

Denique cum singulorum actiones à sua cujusque opinione regantur; plerique autem de rebus ita soleant judicare, prout assueverunt, & prout communiter judicari vident; paucissimi proprio ingenio vera & honesta dispicere queant: inde civitati expedit, ut publice ejusmodi *doctrinis* personet, quæ cum recto fine & usu civitatem congruunt, simulque animi civium à puero istis imbuantur. Ejusmodi igitur doctrinas qui publice doceant, summi imperii est constituere.

IX.
Quæ im-
perii par-
tes natu-
ra sunt
indivise.

Sunt autem istæ partes summi imperii naturaliter ita *connexæ*, ut, siquidem regularis forma civitati constare debeat, omnes & singulæ penes unum radicaliter esse debeant. Nam si una vel altera plane abfuerit, mancum erit imperium, nec ad finem civitatis procurandum idoneum. Sin autem istæ dividantur, ita ut quædam radicaliter sint penes unum, reliquæ penes alium; irregularem remp. & male coherentem emergere necessum est.

C A P U T VIII.

De Formis Rerumpubl.

I.
Formæ
Rerump.
varie.

SUMMUM imperium, prout vel in *uno homine* vel in *uno concilio ex paucis, aut universis* constante reperitur, diversas Formas Rerump. producere solet.

Sunt

Sunt autem *Forma civitatis* vel *Regulares* vel *Irregulares*. Illæ sunt, ubi imperium summum in uno subiecto ita est unitum, ut illud indivisum & inconvulsam ab una voluntate per omnes civitatis partes atque negotia sese dispenset. Ubi hoc non deprehenditur, irregularis forma civitatis erit.

II.

Vel regulares vel irregulares.

Civitatis *regularis* tres sunt *formæ*. Prima, quando summum imperium est penes unum hominem; & dicitur *Monarchia*. Altera, quando summum imperium est penes concilium ex selectis duntaxat civibus constans; & vocatur *Aristocratia*. Tertia, quando summum imperium est penes concilium ex universis patribus-familias constans; & appellatur *Democratia*. In prima is, qui rerum potitur, dicitur *Monarcha*; in secunda *Optimates*, in tertia *Populus*.

III.

Illæ, Monarchia, Aristocratia, Democratia.

In omnibus hisce formis potestas quidem est eadem. Sed in eo insignem habet *commoditatem* Monarchia præ reliquis formis, quod in ea ut deliberetur & decernatur, id est, ut imperium actu exerceatur, non opus sit temporibus & locis condictis, sed quovis loco & tempore deliberari & decerni possit; sic ut Monarcha semper in proxima sit potentia ad actus imperii exercendos. Sed ut *Optimates* & *Populus*, qui non sunt una persona naturalis, decernant, necessum est, ut certo loco & tempore conveniant, ibique super negotiis publicis deliberent & decernant: cum alio modo voluntas Senatus ac Populi, quæ ex conspirantibus majoris partis sententiis resultat, cognosci nequeat.

IV.

Monarchiæ præ aliis commoditas.

Cæterum uti circa alia jura, ita & circa summum imperium contingit, ut id alicubi bene, alicubi prave & imprudenter administretur. Unde fit, ut aliæ civitates *sanae*, aliæ *morbidæ* & *corruptæ* dicantur: etsi propter istiusmodi morbos, peculiaris formas aut species rerumpublicarum comminisci necessum non sit. Eorum autem morborum, quibus civitates infestantur, alii in *hominibus*, alii in *ipso statu* hærent. Inde alia *vitia Hominum*, alia *vitia Statu* audiunt.

V.

Vitia civitatis, aut hominum aut status.

VI. *Vitia hominum in monarchia* sunt, si, qui solum obtinet, regnandi artibus destituitur, nullaue aut non sufficiente reipubl. cura tangitur, eamque pravorum ministrorum ambitioni aut avaritiæ lacerandam prostituit; si sævitia & iracundia idem est terribilis; si etiam citra necessitatem remp. in casum dare gaudet; si quæ ad tolerandos sumtus reip. conferuntur, luxu, aut per inconsultas largitiones dissipat; si pecunias civibus extortas præter rationem accumulatur; si contumeliosus, si injustus est; & si quæ sunt alia, per quæ mali nomen principis comparatur.

VII. *Vitia hominum in Aristocratia* sunt, si per ambitum, pravasque artes via in senatum patet viris improbis aut ineptis, exclusis melioribus; si optimates factionibus distrahuntur; si plebe tanquam mancipiis abuti, & bona civitatis augendo privato patrimonio intervertere student.

VIII. *Vitia hominum in Democratia* sunt, si inepti & turbulenti homines turbulenter & importune sententias suas tueri solent; si egregiæ & reip. non prægraves virtutes opprimuntur; si per levitatem leges temere figuntur atque refiguntur, & quæ modo placuerunt mox citra rationem displicent; si sordidi & inepti homines rebus gerendis præficiuntur.

IX. *Vitia hominum, quæ in quamvis civitatis speciem cadunt*, sunt; si, quibus imperii administratio incumbit officio suo negligenter aut prave funguntur; & si cives, quibus sola obsequii gloria relicta est, frænum mordeant.

X. *Atque Vitia Status* sunt, ubi leges aut instituta civitatis non sunt attemperata ad genium populi, aut regionis; ut ubi eadem cives disponunt ad turbas internas, aut ad iusta vicinorum odia incurrenda; aut si eosdem ineptos reddunt ad obeundas functiones, quæ reip. servandæ sunt necessariæ: puta, si per leges civitatis non possint non in imbellem segnitiam resolvi, aut inidonei ad pacem ferendam reddi; aut si leges fundamentales ita sint dispositæ, ut per eas negotia publica non possint non tarde aut difficulter expediri.

Morbi-

Morbidis ejusmodi rebus publ. multi peculiaria quæque vocabula adplicant; ita ut *vitiosa Monarchia* vocetur *Tyrannis*; *vitiosus status paucorum* *Oligarchia*; *vitiosus status popularis*, *Ochlocratia*. Et si frequenter contingat, ut multi per isthæc vocabula *non tam morbum reip. quam suum affectum aut displicentiam* in præsentem statum, imperantesve exprimant. Sæpe enim, cui vel Rex vel status Monarchicus displicet, Tyrannum aut Dominum solet vocare etiam legitimum & bonum principem, præsertim ubi is leges severe exsequitur. Sic & cui dolet Senatu se excludi, cum tamen aliis senatoribus inferiorem sese hautquam arbitretur; per contemptum & invidiam *ὀλίγους* illos vocat, q. d. paucos quosdam, qui cum nulla re cæteros emineant, in pares tamen aut meliores non sine fastu imperium exercent. Denique superbo homines ingenio, & quibus æqualitas popularis invisæ est, ubi in Democratia pari omnes jure de republ. suffragia ferre vident, cum tamen in quavis civitate plebis maximus sit numerus; Ochlocratiam id vocant, q. d. statum, ubi vilis turba rerum potitur, nec egregiis viris, quales ipsi se ducunt, aliqua prærogativa relinquitur.

Respublica Irregularis est, in qua non ita perfecte unio illa, in qua essentia civitatis consistit, deprehenditur: idque non per modum morbi, aut vitii in administratione reip. hærentis; sed ut publica lege aut consuetudine ea velut legitima sit recepta. Cum autem aberrationum à rectitudine infiniti esse modi queant, non possunt etiam irregularium rerump. certæ & definitæ species constitui. Indoles tamen ejus ex uno aut altero exemplo plane potest intelligi. V. g. Si in aliqua republica senatus & populus summo utrinque jure negotia publica tractent, ita ut neuter alteri obnoxius sit. Aut si in regno aliquo procerum potentia ita invaluerit, ut regi deinceps non alio modo, quam inæquales foederati subsint.

XI.

Tyrannis,
Oligarchia,
Ochlocratia, quæ?

XII.

Reipublicæ irregularis
variarum species.

XIII. *Systemata civitatum* vocamus, ubi plures perfectæ civitates aliquo peculiari vinculo ita connectuntur, ut ipsarum vires fere pro unius civitatis viribus haberi queant. Exsurgunt autem *systemata duplici* potissimum modo: uno per communem Regem, altero per Fœdus.

XIV. *Mediante communi Rege systema* emergit, quando plura separata regna vel ex conventionem, vel ex occasione matrimonii, hæreditatis, aut victoriæ, unum & eundem habent regem: ita tamen ut ideo in unum regnum non coalescant, sed singula juxta suas leges fundamentales à communi rege administrantur.

XV. *Altera species systematum* provenit, quando plures civitates vicinæ *perpetuo Fœdere* ita connectuntur, ut aliquas partes summi imperii, quæ præcipue defensionem contra extraneos spectant, non nisi consensu omnium exercere velint, salva manente de cætero singularum civitatum libertate & independentia.

CAPUT IX.

De Affectionibus Imperii Civilis.

I. *Imperium Civitatis summum est.* HABET hoc omne Imperium, quo universa aliqua civitas regitur, in qualibet Reip. forma; ut sit *summum*, i. e. in sui exercitio à nullo homine tanquam superiore dependens, sed ex proprio judicio & arbitrio sese exserens, sic ut ejusdem actus à nemine tanquam superiori queant irriti reddi.

II. *Adeoque in terris independens.* Inde etiam est, quod idem imperium sit *ἀνεξάρτητον*, seu nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes eo cum effectu, ut si eas alteri non adprobaverit, pœnis humanis aut coërcitioni, velut à superiore proferretis, eo nomine sit obnoxium.

Cui

Cui conjunctum est, ut idem summum imperium *legibus humanis & civilibus*, ut talibus, sit *superius*, iisdemque adeo directe non obstringatur. Istæ enim leges à summo imperio tam in origine, quam in duratione dependent. Inde fieri non potest, ut per istas idem obligetur; cum alias idem seipso superius foret. Etli ubi summus imperans quædam civibus lege injunxerit, quorum materia in ipsum quoque cadit, decorum sit & ad auctoritatem legi adendam proficuum, ut ad eadem iste ultro sese componat.

III.

Legibus que civilibus superius:

Habet denique & peculiarem *sanctimoniam* summum imperium, ut non solum ejus jussis legitimis resistere nefas sit, sed & ejusdem asperitas, non secus atque à probis liberis parentum morositas, à civibus sit patienter ferenda. Quin & ubi atrocissimas injurias intentaverit, singuli potius fuga sibi consulunt, aut quantamcunque calamitatem sustinebunt, quam ferrum in durum quidem, sed tamen parentem patriæ stringent.

IV.

Sanctum que, cui resistere nefas,

Præterea summum imperium, in Monarchiis potissimum & Aristocratiis, alicubi *Absolutum*, alicubi *Limitatum* deprehenditur. *Absolutum imperium* monarcha habere dicitur, qui illud administrare potest proprio ex judicio, non ad normam certorum ac perpetuorum statutorum, sed prout præsens rerum conditio videtur exigere, quique adeo proprium ad arbitrium salutem reipubl. prout ejusdem tempora postulerit, procurat.

V.

Summum imperium alicubi absolutum;

Verum quia unius hominis judicium ab erroribus non est immune, & voluntas in prava flexilis, in tanta cum primis libertate; quibusdam populis consultum visum, ejus *imperii exercitium certis limitibus circumscribere*. Id quod factum, dum ad certas leges circa administrationem partium imperii in delatione regni regem adstrinxerunt; & si quando negotia summam rerum spectantia, quæque in antecessum definiri nequeunt, inciderent, voluerunt ea suscipi non nisi præsciente & consentiente populo, aut ejusdem deputatis

VI.

Alibi certis limitibus circumscriptum.

XIII.
Systema
civitatum
duplex.

Systemata civitatum vocamus, ubi plures perfectæ civitates aliquo peculiari vinculo ita connectuntur, ut ipsarum vires fere pro unius civitatis viribus haberi queant. Exsurgunt autem *systemata duplici* potissimum modo: uno per communem Regem, altero per Fœdus.

XIV.
Aliud e-
mergens
ex com-
muni
rege;

Mediante communi Rege systema emergit, quando plura separata regna vel ex conventionem, vel ex occasione matrimonii, hæreditatis, aut victoriæ, unum & eundem habent regem: ita tamen ut ideo in unum regnum non coalescant, sed singula juxta suas leges fundamentales à communi rege administrantur.

XV.
Aliud ex
plurium
perpetuo
fœdere.

Altera species systematum provenit, quando plures civitates vicinæ *perpetuo Fœdere* ita connectuntur, ut aliquas partes summi imperii, quæ præcipue defensionem contra extraneos spectant, non nisi consensu omnium exercere velint, salva manente de cætero singularum civitatum libertate & independentia.

C A P U T IX.

De Affectionibus Imperii Civilis.

I.
Imperium
Civitatis
summum
est.

HABET hoc omne Imperium, quo universa aliqua civitas regitur, in qualibet Reip. forma; ut sit *summum*, i. e. in sui exercitio à nullo homine tanquam superiore dependens, sed ex proprio judicio & arbitrio sese exserens, sic ut ejusdem actus à nemine tanquam superiori queant irriti reddi.

II.
Adeoque
in terris
independens.

Inde etiam est, quod idem imperium sit *ἀνεξάρτητον*, seu nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes eo cum effectu, ut si eas alteri non adprobaverit, pœnis humanis aut coërcitioni, velut à superiore proferretis, eo nomine sit obnoxium.

Cui

Cui conjunctum est, ut idem summum imperium ^{III.} *legibus humanis & civilibus*, ut talibus, *sit superius*, ^{Legibus- que civi- libus su- perius:} iisdemque adeo directe non obstringatur. Istæ enim leges à summo imperio tam in origine, quam in duratione dependent. Inde fieri non potest, ut per istas idem obligetur; cum alias idem seipso superius foret. Etli ubi summus imperans quædam civibus lege injunxerit, quorum materia in ipsum quoque cadit, decorum sit & ad auctoritatem legi adendam proficuum, ut ad eadem iste ultro sese componat.

Habet denique & peculiarem *sanctimoniam* sum- ^{IV.} ^{Sanctum- que, cui resistere nefas,} mum imperium, ut non solum ejus jussis legitimis resistere nefas sit, sed & ejusdem asperitas, non secus atque à probis liberis parentum morositas, à civibus sit patienter ferenda. Quin & ubi atrocissimas injurias intentaverit, singuli potius fuga sibi consulunt, aut quantamcunque calamitatem sustinebunt, quam ferrum in durum quidem, sed tamen parentem patriæ stringent.

Præterea summum imperium, in Monarchiis potif- ^{V.} ^{Summum imperium alicubi abso- lutum;} simum & Aristocratiis, alicubi *Absolutum*, alicubi *Limitatum* deprehenditur. *Absolutum imperium* monarcha habere dicitur, qui illud administrare potest proprio ex judicio, non ad normam certorum ac perpetuorum statutorum, sed prout præsens rerum conditio videtur exigere, quique adeo proprium ad arbitrium salutem reipubl. prout ejusdem tempora postu- laverit, procurat.

Verum quia unius hominis judicium ab erroribus ^{VI.} ^{Alibi cer- tis limiti- bus cir- cumscri- ptum.} non est immune, & voluntas in prava flexilis, in tanta cum primis libertate; quibusdam populis consul- tum visum, ejus *imperii exercitium certis limitibus cir- cumscribere*. Id quod factum, dum ad certas leges circa administrationem partium imperii in delatione regni regem adstrinxerunt; & si quando negotia sum- mam rerum spectantia, quæque in antecessum definiri nequeunt, inciderent, voluerunt ea suscipi non nisi præsciente & consentiente populo, aut ejusdem depu- tatis

tatis in comitia convocatis, ut eo minor occasio regi præbeatur à salute regni aberrandi.

VII.
Regna
habentur
in patri-
monio vel
usufructu.

Solet denique in regnis occurrere aliquod discrimen circa *modum habendi* regnum, qui non in omnibus æqualisprehenditur. Quidam enim reges dicuntur regnum suum habere *in patrimonio*, ita ut illud pro libitu dividere, alienare, transferre possint, in quemcunque voluerint. Quod potissimum contingit illis, qui armis regnum sibi quælivere, ac suum sibi populum ipsi fecerunt. Reliqui autem reges, qui ultro à populo sunt adsciti, etsi summo jure imperium exerçant; regnum tamen pro libitu dividere, alienare, aut transferre nequeunt; sed in eo ad successores demittendo legem fundamentalem, aut consuetudinem in populo receptam sequi tenentur; eo-que à quibusdam certo respectu cum *usufructuariis* comparantur.

C A P U T X.

De Modis acquirendi imperium, imprimis Monarchicum.

I.
Imperii
acquiren-
di duplex
modus:

QUANQUAM ad quodvis Imperium legitimum constituendum *consensus* subjectorum requiratur; is tamen non ubique pari modo elicitur. Interdum enim *per violentiam bellicam* aliqui adiguntur in victoris imperium consentire; interdum *ultra* ad aliquem principem constituendum cives accedunt.

II.
Violentus
per occu-
pationem,
ejusque
titulus?

Modus acquirendi imperii *violentus* solet vocari *Occupatio*, quando scilicet aliquis, iusta bellandi causa subnixus, favente vi armorum ac fortuna, populum aliquem eo redigit, ut ipsius deinceps imperio sese subjicere cogatur. Cujus imperii legitimus titulus non inde solum deducitur, quod victor, si rigore belli voluisset uti, vitam plane victis adimere potuisset, at-que

que sic, dum minore istos incomodo defungi patitur, clementiæ insuper laudem nanciscatur: sed & quod cum altero in bellum descendens, quem ipse antea læserat, & cui æquam satisfactionem præbere renuit, omnes suas fortunas alexæ martis exponat, sic ut jam in antecessum tacite consenserit in quamcunque conditionem, quam eventus belli ipsi est assignaturus.

Ultroneo autem consensu populi paratur regnum interveniente *Electione*, qua populus constituendus, aut jam constitutus, ultro certum hominem, suo iudicio imperii capacem, designat; cui quando decretum populi fuerit significatum, idque ille acceptaverit, promisso populi obsequio imperium confertur.

III.
Consensu,
per electionem à
populo
factam.

Electiorem in civitate jam constituta, siquidem illa suscipiatur rege priore defuncto, antecedere solet *Interregnum*. In quo licet ad imperfectam formam recidat civitas, dum cives primo tantum pacto inter se connectuntur: multum tamen firmitatis ei adhuc addit nomen & affectus communis patriæ, civiumque plerorumque fortunæ isti loco fere affixæ; quæ bonos cives subigunt, ut ultro tantisper pacem inter se colant, & quantocyus ad plenum imperium instaurandum incumbant. Et si magnopere ad incommoda, ex interregnis oriri apta, evitanda faciat, si in antecessum constituantur, penes quos solio vacante interim reip. administratio esse debeat.

IV.
Interregnum,
eiusque
incommodum.

Cæterum alicubi quidem singulis monarchis defunctis nova instituitur electio. Alicubi autem regnum ea lege in alterum confertur, ut citra novam intervenientem electionem in alios per successionem transeat. Illud jus successionis constituitur vel *arbitrio ipsius regis*, vel *arbitrio populi*.

V.
Successio
constituta
arbitrio
regis vel
populi.

Reges, qui regnum suum habent in patrimonio, pro libitu *super successione* possunt *disponere*; quorum dispositio æque ac privatorum testamentum observabitur, præsertim ubi abs aliquo regnum fuerit conditum ac partum. Ubi licebit ipsis, si placuerit, regnum

VI.
In priori
disponit
monarcha
pro libitu.

regnum inter plures liberos dividere, etiam filiabus non exclusis; imo & hæredem instituere filium adoptivum, naturalem, aut qui nulla plane cognatione ipsi est junctus.

VII.
Si nihil
disposue-
rit, quid
præsu-
mendum?

Verum ubi ejusmodi rex super sua successione nihil peculiariter disposuit, *præsumitur*, Primo, cum nequaquam regnum suum secum exspirare velle, sed ut omnino in liberos suos propter communem mortalem affectum id devolvatur. Dein ut post ipsum monarchica forma conservetur, quippe quam ipse suo exemplo comprobavit. Tum ut regnum maneat indivisum; quippe cum divisio cum regni juxta & familiæ regis convulsione sit conjuncta. Præterea ut inter pares gradu mas præferatur foeminæ, primogenitus deinceps genitis. Denique ut liberis deficientibus ad proximum quemque sanguine regnum devolvatur.

VIII.
Populus
quando
& qualem
successio-
nem desi-
nat?

In illis autem regnis, quæ ab initio ultronea populi voluntate sunt constituta, *ordo successionis originarie ab ejusdem populi voluntate* dependet. Qui ubi in regem una cum imperio jus quoque successoris constituendi contulerit, succedet quem hic voluerit. Ubi hoc non fuit factum, id jus populus sibi reservasse intelligitur. Cui si placuit in electum regem hæreditario jure regnum conferre, *ordinem succedendi vel simplicibus hæreditatibus consimilem*, quantum salus regni admittit, effecit; vel *peculiari* ipsum ratione temperavit.

IX.
In hoc
successio-
nis genere
nonnulla
notanda.

Ubi *simpliciter populus regem jusserit hæreditario jure regnum obtinere*, nec quid peculiariter addiderit; voluit quidem, ut regnum eo ordine devolvatur, quo privatæ hæreditates; sed non sine aliquo temperamento. Nam in hisce fere ut à privatis hæreditatibus discedat successio in regnis, salus civitatum requirit, I. Ut regnum sit individuum. II. Ut successio stet intra eos, qui à primo rege descendant. III. Ne succedant, nisi qui nati sunt secundum leges patriæ, non nothi tantum, sed & adoptivi. IV. Ut in pari gradu mares præferantur foeminis, etiam majoribus

ioribus natu. V. Ut successor regnum agnoscat tanquam beneficium populi, non tanquam beneficium antecessoris.

Verum quia facile inextricabiles controversiæ oriri poterant, uter ex familia regnatrice nuper defunctum proxima cognatione contingeret, ubi ab autore stirpis longius discessum fuerat; inde multos apud populos *Successio Linealis* introducta est. Quæ in hoc consistit, ut prout quisque ab autore stirpis regnatricis descendit, ita lineam velut perpendicularem constituat; & inde quilibet ad regnum vocetur, prout ipsius linea alias præcedit; nec de una linea in alteram fiat transitus, quoad ex priore aliquis adhuc superfit; liceat forte existat, qui propiore gradu proxime defunctum regem attingat.

X.
Successio
linealis
in quo
consistat?

Successionis linealis usitatissimæ sunt species *Cognatica*, & *Agnatica*. In illa fœminæ non excluduntur, sed postponuntur maribus in eadem linea, ita ut etiam ad ipsas fiat regressus, si mares potiori aut pari gradu defecerint. Hæc autem fœminas, & ex hisce natos etiam mares in perpetuum excludit.

XI.
Species
ejus duæ,
cognatica
& agna-
tica.

Ubi super successionem in regno patrimoniali controversia oriatur, optimum fuerit ad arbitros ex familia regia iri. Si successio fuerit voluntate populi constituta, declaratio populi dubium tollet.

XII.
Lites su-
per suc-
cessionem
quo diri-
menda?

C A P U T XI.

De Officio Summorum Imperantium.

QUIBUS præceptis Officium Summorum Imperantium confitet, ex indole ac fine civitatum, nec non expensis summi imperii partibus, perspicue colligitur.

I.
Officia
summi im-
perantis:

Ubi ante omnia requiritur, ut Imperantes ipsi diligenter discant, quæ ad plenam ejus officii cognitionem perti-

II.
Ante om-
nia quid
pertinet?

fui officii
fit, bene
avisse.

pertinent; cum nemo laudabiliter exercere possit, quod non probe didicit. Unde Principi sequestranda illa studia, quæ ad huncce finem nihil faciunt. Circumcidendæ quoque voluptates, oblectationes, vanæque occupationes, quatenus istum finem intercipiunt. Ideo & in familiaritatem admittendi viri cordati, rerumque humanarum periti: adulatores, nugatores, & qui præter inania nihil didicerunt, procul arcendi. Enimvero, ut generalia prudentiæ rectricis præcepta rite adplicare norit; quam penitissime ipsi conditio sui status, subjectique indoles populi est cognoscenda. Illisque præterea virtutibus cumprimis studendum, quarum usus in tanta molis administratione maxime conspicitur; moresque ad tanti fastigii dignitatem componendi.

III.
Salutem
populi
summam
legem
habere.

Generalis lex Summorum Imperantium est hæc, *Salus populi suprema lex est.* Ea enim intentione in istos imperium est collatum, ut per id procuraretur finis, ob quem civitates sunt institutæ. Inde credere iidem debent, nihil sibi privatim expedire, quod non idem expedit civitati.

IV.
Disciplina
publicæ
cives as-
suefacere.

Ad internam Civitatum tranquillitatem requiritur, ut voluntates civium ita temperentur, & dirigantur, prout saluti civitatis expedit. Inde summorum imperantium est non solum idoneas ei fini *Leges* præscribere; sed & *publicam disciplinam* ita sancire, ut non tam metu suppliciorum, quam assuetudine, cives ad legum præscripta sese componant. Ad quem finem quoque facit curare, ut doctrina Christiana, pura illa & sincera, in civitate vigeat; ac in scholis publicis talia dogmata tradantur, quæ cum fine civitatum conveniunt.

V.
Leges
claras nec
nimis
multas,
ferre.

At eundem finem expedit, perscriptas habere *Leges perspicuas & planas* circa negotia, quæ frequentissime inter cives versari solent. Non tamen plura legibus civilibus sancienda sunt, quam ad bonum civitatis & civium conducunt. Nam cum de eo, quod facere vel non facere debent, sæpius per rationem naturalem, quam per scientiam legum homi-

nes deliberare solent; ubi plures leges sunt, quam ut facile memoria comprehendi queant; & per eas prohibeantur ea, quæ ratio per se non prohibet; necesse est, ut per ignorantiam sine ulla prava intentione incidant in leges, tanquam in laqueos. Quo ipso civibus per imperantes supervacuum incomodum conciliatur; quod est contra finem civitatum.

Quia autem frustra feruntur leges, si impune eas violari tolerant Summi Imperantes; igitur horum est *Exsecutionem* earundem procurare; utque quivis suo jure potiat, citra lentas moras, elusiones atque vexationes, efficere: *pœnas* quoque sumere pro cuiusque facti conditione, transgressorisque intentione & malitia: nec sine sufficiente causa veniam indulgere; cum iniquum sit & ad irritandos civium animos efficacissimum, æqualiter meritos, cæteris paribus non æqualiter tractare.

Uti autem nihil pœnis est sancendum quod non ad usum civitatis facit: item *Pœna* quoque sunt temperandæ, ut ad finem istum proportionem habeant, utque adeo cives non plus afflictionis, quam resp. utilitatis inde ferat. De cætero si scopum suum debent obtinere pœnæ, adparet eas eousque esse intendendas, ut acerbitas earundem præponderet lucro & delectationi, quæ ex facto legibus vetito redundare potest.

Quia porro hoc fine in civitatem coiverunt homines, ut securitatem adversus injurias aliorum obtinerent; Summorum Imperantium est eo severius *ci-vium inter se injurias prohibere*, quo faciliorem perpetua cohabitatio occasionem ad lædendum præbet. Nec discrimina ordinum ac dignitatum eo valere debent, ut potentiores tenuioribus pro libidine insultare possint. Sed & scopo summi imperii adversatur, ut cives, quas sibi factas arbitrantur injurias, privata violentia exsequantur.

Præterea quanquam ad omnia civitatis amplioris negotia immediate obeunda unus Princeps non sufficiat, sit ut necessario *Ministri* in partem curarum sint

VI.

Exsecutionem, etiam per pœnas, procurare.

VII.

Pœnas ad usum civitatis temperare.

VIII.

Civium inter se injurias prohibere.

IX.

Ministros aptos, & prudentes, adhibere.

sint vocandi: tamen uti hi omnem à summo imperante potestatem mutuuntur; ita & bene & male ab ipsis gestorum imputatio ultimo demum in istum redundat. Quam ob rationem, & quia prout ministri sunt, ita recte aut prave negotia expediuntur; summi imperantes tenentur ad munia civitatis adhibere viros probos, & idoneos, & in eorum acta subinde inquirere; eos denique prout rem gessisse deprehenduntur, præmiis vel pœnis mactare: quo ceteri intelligant, non minore fide ac diligentia publicam, quam propriam rem tractandam. Sic & cum pravi mortalium ad scelera perpetranda spe impunitatis alliciantur; quæ ipsis præbetur facilissima, ubi *Judices* corruptionibus patent; Summorum Imperantium est, in ejusmodi judices, tanquam fautores scelerum, quæ securitas civium abrumpitur, severe animadvertere. Præterea licet ordinaria negotiorum expeditio ministris credenda sit; summi tamen imperantes querelis ac desideriis civium patienter aurem præbere nunquam detrectabunt.

X.
Tributa
ad neces-
sitatem
imperare,

Cum ad *Tributa* & alia onera ferenda cives nullo alio nomine teneantur, quam quatenus ista necessaria sunt ad sumtus civitatis belli pacisque tempore tolerandos; igitur summorum hæc imperantium officium erit, non plus extorquere, quam necessitates, aut insignes reip. utilitates requirant; & quantum fieri potest, ita onera temperare, ut quam minime cives iisdem affligantur. Deinde ut justa in proportionem describantur; nec aliquibus civibus immunitates concedantur in fraudem & oppressionem reliquorum. Tum quæ collecta fuerunt, in usus reip. impendantur: non per luxuriam, largitiones, superfluam ostentationem, aut inania dissipentur. Denique providendum, ut erogationes redditibus respondeant, & qua hi non pertingunt, à parcimonia & circumcisis sumtibus non necessariis subsidium petendum.

Quan-

Quamquam autem summi imperantes subditos alere non teneantur, (nisi quod eorum, qui per immeritam aliquam calamitatem seipsos sustentare non possunt, peculiarem curam agere caritas jubeat;) tamen quia non solum ex bonis civium colligendi sunt sumtus, civitati conservandæ necessarii; sed etiam robur civitatis in virtute & opibus civium consistit: igitur illis, quantum in se, providendum erit, ut *res familiaris civium* gliscat. Ad hunc finem facit cives disponere, ut quantum fieri potest, uberem proveniunt, materis, industriam adhibeant; aut quem ipsi commodè laborem obire possunt, ab aliis non redimant: quod fit, siquidem artes mechanicæ foveantur. Maximi quoque est momenti mercaturam, & in regionibus maritimis navigationem excolere. Nec ignavia solum proscribenda, sed & ad parcimoniam revocandi cives per leges sumtuarias, quæ superflui sumtus prohibeantur, imprimis illi, per quos opes civium ad externos transferuntur. Et si majorem heic, quam quævis leges, efficaciam obtinent summorum imperantium exempla.

Quia etiam sanitas ac firmitas interna civitatum ex *unione civium* provenit, quæ quo accuratior fuerit, eo majore cum efficacia vis imperii per universum sese civitatis corpus dispensat: igitur summis imperantibus incumbit providere, ne in civitate Factiones oriantur; neve quidam cives inter se peculiaribus pactis connectantur; neve omnes aut aliqui ab ullo alio, sive intra sive extra civitatem constituto, sub quocunque obtentu, sacro aut profano, magis dependeant, quam à legitimo suo principe; & in nemine plus sibi præsidii, quam in eodem repositum arbitrentur.

Denique cum status civitatum inter se sit pax satis infida; summorum imperantium est curare, ut *virtus civium, peritiaque armorum* alatur; & omnia, quæ ad vim repellendam requiruntur, mature parentur, munita loca, arma, milites, &, rerum gerendarum

XI.
Rei familiaris civium providere.

XII.
Omne factionum genus præcavere.

XIII.
Armis securitati civium prospicere.

rendarum nervus, pecunia. Ultero autem etiam posita iusta belli causa nemo laceffendus, nisi tutissima arriserit occasio, & conditio civitatis commode id ferat. Eundem quoque ob finem consilia & molitiones vicinorum accurate exploranda & observanda sunt; nec non amicitiae & foedera prudenter contrahenda.

CAPUT XII.

De Legibus Civilibus in specie.

I.
Legum
civilium
descriptio.

DISPICIENDUM quoque jam restat de partibus summi imperii in specie, & quæ circa eas peculiariter observanda occurrunt. Ubi primum locum occupant *Leges Civiles*, quæ sunt decreta summi imperantis civilis, per quæ civibus injungitur, quid in vita civili facere, quidve omittere debeant.

II.
Duplici
respectu
eæ dicun-
tur tales.

Dicuntur autem *Leges Civiles* duplici potissimum respectu; vel *respectu autoritatis*, vel *originis*. Priori sensu leges civiles vocari possunt omnes leges iuxta quas in foro civili jus redditur, undecunque demum illæ originem suam trahant. Posteriori sensu leges civiles dicuntur, quæ primo à voluntate summi imperii civiles profectæ sunt, atque circa ea versantur, quæ jure naturali ac divino definita non sunt, sed ad peculiarem utilitatem singularum civitatum faciunt.

III.
Legi na-
turali ad-
dunt vim
& effica-
ciam;

Cæterum uti legibus civilibus nihil est sanciendum, quod non *ad commodum reip.* referatur; ita cum vitæ civilis decori & tranquillitati maxime expediat, legem naturalem à civibus probe observari; hinc summis imperantibus incumbit, isti vim atque efficaciam legis civilis impertiri. Nam apud plurimos mortalium tanta deprehenditur malitia, ut neque manifesta legis naturalis utilitas, neque metus divini

divini Numinis ei reprimendæ sufficiat. Quo igitur utcumque vitæ civilis honestas servari queat, summum imperium efficere potest, legibus naturalibus vim legum civilium tribuendo.

Consistit autem *vis legum civilium* in hoc, ut præceptis de faciendo vel omittendo addatur *Sanctio pœnalis*; sive ut definiatur, quæ pœna in foro civitatis sit mansura cum, qui facienda omiserit, aut fecerit omittenda. Qua sanctione pœnali quæ destituuntur leges naturales, in foro humano impune violantur, salva tamen vindicta tribunalis divini.

IV.
Per ad-
jectam
scilicet san-
ctionem
pœnalem;

Præterea quia vitæ civilis indoles non fert, ut quod quisque sibi deberi arbitratur, propriam per violentiam exigit: inde & in eo legi naturali subveniunt leges civiles, quod ad ea, quæ ex illa debentur, hæ *Actionem* accommodant, cujus vi ista in foro civili per subsidium magistratus exigi possunt. Quam vim quæ per leges civiles non acceperunt, ab invitis extorqueri non possunt, sed solo debentium pudore & conscientia stant. Solent autem leges civiles illis potissimum obligationibus actionem accommodare, quæ per expressa pacta inter homines contractæ sunt. Cæteris, quæ ex indefinito aliquo officio legis naturalis debentur, fere actionem denegarunt, ut esset materia, qua virtutem suam exercerent probiores mortalium; insignemque pararent laudem, si citra coactionem recte fecisse videntur. Sæpe etiam tanti non fuit visum negotium, ut ideo prætor fatigaretur.

V.
Et ac-
commo-
datam ad
eam ac-
tionem in
foro.

Cum etiam multa lege naturali indefinite præcipiantur, adplicatione in cujusvis arbitrio relicta; inde lex civilis ad decus & tranquillitatem civitatis ejusmodi *actionibus tempus, modum, locum & personas* assignare, aliasque circumstantias determinare, quandoque & præmiis homines ad eas suscipiendas allicere solet. Si quid etiam in lege naturali obscuri sit, legis civilis est *explicare*. Quam explicationem in agendo sequi cives tenentur; ut-

VI.
Legem
naturæ
adplicare
& expli-
care.

ut

ut fortasse privata ipforum opinio in diversum abeat.

VII.
Negotiis
per se
liberis
formam
dant.

Cum etiam plurimæ actiones per legem naturalem cujusque judicio & arbitrio sint relictæ, quas tamen in civitate uniformi modo temperari tranquillitatis & decoris publici interest: inde leges civiles ejusmodi actionibus & negotiis *certam Formam* solent assignare; uti contingit in ultimis voluntatibus, in contractibus, & multis aliis. Ob eandem causam etiam leges civiles exercitium eorum juri-um, quæ naturaliter competunt, circumscribere fuerunt.

VIII.
Lex civi-
lis in con-
scientia
obligat.

Debent autem cives legibus civilibus, quatenus aperte juri divino non repugnant, *obtemperare*, non velut ex nudo pœnæ metu, sed ex intrinseca obligatione, per ipsum jus naturale confirmata; quippe inter cujus præcepta quoque est, legitimis imperantibus esse parendum.

IX.
Peculiari
jussui im-
perantis
quousque
obedien-
tiam?

Denique non minus *peculiaribus jussis* summorum imperantium, quam legibus communibus cives obtemperare debent. Ubi tamen observandum est, utrum summus Imperans civem quid jubeat facere tanquam *actionem civi propriam*; an vero mandet suscipere nudam *executionem actionis*, quæ propria imperantis esse debeat. Nam posteriori casu necessitate ab imperante adhibita, citra proprium peccatum potest aliquid agere civis, quo patrato ipse imperans peccat. Sed ut civis velut proprio nomine peccatum legi naturali & divinæ repugnans perpetret, fieri recte non potest. Inde est, quod si in bello etiam injusto civis jussu summi imperantis arma gerat, non peccet. Sed si ejusdem jussu aliquis innocentem damnet, falsum testimonium dicat, calumniam alicui intentet, utique peccat. Nam civis militat nomine publico; sed proprio nomine judicat, testatur, accusat.

CAPUT XIII.

De Jure Vitæ ac Necis.

SUMMO imperio civili in *vitam civium duplici modo* *do jus competit; indirecte vel directe: illud quidem ad defensionem civitatis, hoc autem ad compescenda delicta.*

I.
Jus imperantis in vitam civium:

H.
Indirectum; periculo eam exponendis

Cum enim sæpe vis exterorum per vim sit repellenda, aut jus nostrum violenter ab ipsis vindicandum; licet utique summo imperio cives ad hoc negotii compellere: ubi de industria non id agitur, ut cives vitam amittant, sed duntaxat periculo mortis eorum vita exponitur. Qualibus in periculis ut strenue & dextre sese cives gerere possint, summum imperium exercere eos & præparare debet. Nulli autem civi ejus periculi metu ad munia militaria sese inutilem reddere licet. Et qui militiæ est adscriptus, hautquaquam assignatam stationem ex formidine deseret, sed ad extremum potius spiritum pugnabit: nisi intelligat imperantis voluntatem esse, ut potius vitam, quam locum conservet; aut locus iste tanti non sit civitati, quam vita istorum civium.

III.
Directum, adimendi per modum poenæ.

Directe autem vitam civibus adimere potest summum imperium ob atrocia delicta, & per modum *Pœnæ*; quæ tamen & in alia hominis bona cadit. Quo loco de natura poenæ quædam in universum erunt exponenda.

IV.
Pœnæ rationem quam habere possint.

Est igitur *Pœna* malum passionis, quod infligitur ob malum actionis; seu malum aliquod molestum, quod per modum coactionis & pro imperio, intuitu antegressi delicti, alicui imponitur. Licet enim sæpe alicui poenæ loco imperentur quædam actiones; in iis tamen spectatur id, quod laboriosæ, & facienti molestæ sint, quodque agenti passio quædam per eas inferatur. Invitis autem poena est infligenda, quia

H

alias

alias illa non obtineret finem suum, qui est, acerbitate sua homines à peccatis deterrere. Quem effectum non habent, quæ quis lubens admittit. Denique poenæ rationem non habent mala, quæ in bello pugnave inter repugnandum inferuntur; quia non pro imperio: Neque quæ per injuriam quis patitur; quia non intuitu antegressi delicti inferuntur.

V.
Imperanti
compe-
tit jus
puniendi.

Sicuti autem libertas naturalis hoc habet, ut qui in ea constitutus præter Deum neminem habet superiorem, divinis tantum poenis sit obnoxius: ita cum introducto inter homines imperio hoc quoque imperantibus salus societatum attribuit, ut ipsi malo repræsentato malitiam subjectorum coercere queant, quo plures homines securi invicem possint vivere.

VI.
In poenis
humanis
respecien-
da utili-
tas;

Et si autem in eo nihil videatur iniqui, ut malum patiatur, qui male egit: in poenis tamen humanis non simpliciter respiciendum est, quodnam malum sit perpetratum; sed & quæ *Utilitas ex poena* possit provenire. Sicuti & nequaquam eo fine poenæ exercendæ, ut læsus animum pascat, & voluptatem capiat ex dolore & supplicio lædentis; quippe cum hæc voluptas plane sit inhumana, & socialitati repugnans.

VII.
Aut pec-
cantis,
aut læsi,
aut om-
nium.

Genuinus poenarum humanarum finis est præcautio læsionum & injuriarum; quæ provenit, si vel in melius emendetur, qui peccavit; aut alii ejus exemplo ne deinceps velint peccare; vel si ita coercetur qui peccavit, ut non posset deinceps nocere. Id quod etiam ita potest exprimi; quod in poenis respiciatur vel utilitas ejus, qui peccavit; vel ejus, cujus intererat non fuisse peccatum, quique adeo per peccatum læsus fuit; vel indistinctim quorumlibet.

VIII.
Quomodo
utilitas
peccantis?

Primum igitur in sumenda poena respicitur *utilitas ejus, qui peccavit*, dum dolore poenæ ipsius animus emendatur, & peccandi libido per eundem extinguitur. Quale genus poenæ etiam in plerisque civitatibus in suos domesticos exercere patribus-familias relictum. Eo solo tamen fine ad mortem procedere posse non videtur; cum qui mortuus est, emendari nequeat.

Deinde in poena versatur *utilitas ejus, qui lapsus fuit*, ne tale quid in posterum ab eodem aut aliis patiatur. Quorum prius obtinetur, si vel tollatur, qui peccavit; vel vires nocendi, salva vita, ipsi adimantur; vel si malo suo dedoceatur delinquere. Posterius autem obtinetur poena aperta & conspicua, cujusque adparatus ad terrorem aliis incutiendum aptus sit.

Denique in poena *utilitas* quoque *omnium* quaeritur, dum nempe id agitur, ut ne, qui uni nocuit, aliis deinceps noceat, vel ut exemplo territi ceteri à similibus patrandis abstineant. Quod pari modo atque prius obtinetur.

Quod si porro tum fines poenarum, tum conditionem generis humani consideremus; adparet, non omnia peccata esse ejusmodi indolis, ut in foro humano ea puniri omnino conveniat. Inde poenis humanis eximuntur *actus mere interni*, i. e. cogitatio delectabilis de peccato aliquo, cupiditas, desiderium, destinatio citra effectum; etsi postea per subsequentem confessionem ad notitiam aliorum perveniant. Nam cum ejusmodi motu interno nemini noxa inferatur, nullius quoque hominis interest, ut ob eundem quispian puniatur.

Durum quoque nimis foret poenis humanis subijcere *minutissimos lapsus*, quos in isthac naturæ conditione non datur effugere, quantamcunque attentionem quis adhibere instituat.

Præterea multos actus dissimulant leges humanæ ob *tranquillitatem civitatis, aut alias ob rationes*: puta, si splendor futurus sit actus, ubi ex intuitu poenæ non videatur susceptus; aut ubi operæ pretium non sit iudices inquietari, aut si obscurissimæ res sit disceptationis, aut si inolitum plane malum citra convulsionem civitatis tolli nequeat.

Denique & à poena humana eximi necesse est illa *vitia animi, ex corruptione mortalium communi resultantia*, quæ ita frequentia reperiuntur, ut defuturi essent, quibus imperaretur, si severis ista poenis plerere velis; quousque in enormes actus non erupe-

IX.
Quomodo
utilitas
læsi?

X.
Quomodo
utilitas
omnium?

XI.
Poenis hu-
manis ex-
empti
actus in-
terni:

XII.
Et lapsus
minutis-
simi:

XIII.
Et quæ
ferre ju-
bet civita-
tis tran-
quillitas?

XIV.
Aut com-
munis ho-
minum
corruptio.

runt: uti est ambitio, avaritia, inhumanitas, ingratus animus, hypocrisis, invidia, superbia, iracundia, simultas, & similia.

XV.
Venia
quibus
casibus
recte fiat?

Neque tamen si quæ peccata sint patrata pœnis humanis idonea, semper necessum est pœnam exigi. Quin aliquando contingit, ut delinquentibus recte peccati *Venia* fieri possit. Id quod tamen citra graves causas fieri non debet. Inter quas sunt, si fines pœnarum in certo casu non videantur necessarij; aut si *venia* majorem quam pœna producere utilitatem sit idonea; aut si fines pœnarum alia via commodius obtineri possint. Item si qui deliquit alleget sua aut sibi conjunctorum eximia in rempubl. merita, peculiari præmio digna; aut si ab alia quapiam insigni re commendetur, puta, à raro aliquo artificio; aut si spes sit fore, ut peccatum illud egregiis factis eluatur: præsertim ubi aliqua ignorantia, licet non plane inculpabilis, intervenierit, aut si particularis ratio legis in aliquo facto cessaverit. Sæpe quoque ob multitudinem peccantium *venia* est danda, ne supplicij civitas exauriatur.

XVI.
Delicti
gravitas
unde sit
æstimanda?

Gravitas autem *delictorum* æstimatur ex objecto in quod peccatum fuit, prout illud nobile & pretiosum habetur: item ex effectu, prout multum aut parum damni in remp. inde redundat: & denique ex pravitate intentionis, quæ ex variis indiciis colligitur; puta, si facile potuit resistere causis, quibus quis ad peccandum fuit impulsus; aut si præter communem rationem peculiaris quædam accessit, quæ à peccando debebat abstertere; aut ubi circumstantiæ singulares factum aggravant; aut si animum quis habuerit idoneum ad resistendum peccatorum illecebris. Sed & considerari solet, primus quis, an aliorum exemplo seductus; semel, an sæpius, & post consumtas frustra admonitiones quis peccaverit.

XVII.
Unde de
delictis

Quod tamen *pœnæ genus* & *quantum* præcise singulis peccatis sit infligendum, penes summum imperium

rium civile est definire; quod heic unice utilitatem reipubl. præ oculis habere debet. Unde fieri potest & solet, ut eadem poena imponatur duobus delictis inæqualibus. Nam quæ æqualitas iudicibus circa reos observanda præcipitur, illa intelligenda est de reis, qui idem specie delictum commiserunt: hætenus, ut quod in uno vindicatur delictum, alteri citra gravissimam causam condonari non debeat. Etsi autem quantum fieri potest, homo in hominem lenior esse debeat: interdum tamen poenas exasperari salus civitatis, & securitas civium jubet; puta, si contra gliscentia vitia asperiore medicina opus sit, aut ubi delictum aliquod reip. sit perniciosissimum. Id autem omnino observandum circa magnitudinem poenarum, ut illæ tantæ sint, quantæ sufficiant ad reprimendam libidinem mortalium, quæ feruntur in peccatum, in quod poenæ constituuntur. Tum etiam, ne exigantur graviores poenæ, quam legibus definitæ sunt; nisi atrociores circumstantiæ factum aggravent.

Quia tamen eadem poena non omnes æque afficit, adeoque apud omnes non parem effectum producit circa reprimendam peccandi libidinem; inde tam in generali poenarum designatione, quam earundem ad singulos applicatione, respicienda est *persona ipsius delinquentis*; & in eadem illæ qualitates, quæ sensum poenæ augere vel minuere possunt; puta, ætas, sexus, status, opes, vires & similia.

Porro uti ob alienum delictum in foro humano poena proprie dicta nemo potest affici: ita si ab universitate aliqua delictum sit admissum, eo non tenebitur, qui in id non consenserit. Atque inde isti dissidentienti nihil poterit eripi, quod nomine & beneficio universitatis non obtinebat. Etsi ex occasione punitæ universitatis & innocentes incommodum sentire soleant. Exspirant quoque delicta universitatum, quando nemo amplius superest eorum, quæ consentientibus & cooperantibus illud delictum fuit patratum.

poenæ genus & quantitas?

XVIII.

In hoc attendenda persona peccantis.

XIX.

Ob delictum alienum nemo puniendus:

XX. Id tamen frequenter contingit, ut *alienum delictum* *occafionem praebeat*, ex qua in alios incommodum proveniat, aut bonum antea speratum intercipiatur. Sicuti bonis parentum ob delictum confiscatis ad paupertatem rediguntur etiam innocentes liberi. Et reo aufugiente fide-jussor exsolvere multam cogitur, non ex delicto, sed quia in talem eventum ultro sese obligavit.

CAPUT XIV.

De Existimatione.

I. **E**XISTIMATIO in genere est valor personarum in vita communi, secundum quem aptæ sunt aliis personis exæquari aut comparari, eisque vel antehaberi, vel postponi.

II. Dividitur illa in *simplicem & intensivam*. Utraque consideratur vel inter eos qui in *naturali libertate*, vel qui in *statu civili* invicem degunt.

III. *Existimatio simplex inter eos, qui in naturali libertate vivunt*, in hoc potissimum consistit, ut quis talem se ferat, & pro tali habeatur, quicum agi queat tanquam cum viro bono, & qui cum aliis ad præscriptum legis naturalis vivere sit paratus.

IV. Atque isthæc *integra* tamdiu habetur, quoad quis nondum per malitiosum aut enorme facinus sciens volensque dolo malo legem naturæ adversus alios violavit. Inde & naturaliter quilibet pro bono viro habetur, donec contrarium probetur.

V. Eadem existimatio *diminuitur* per facinora enormia contra legem naturalem malitiose patrata; quæ efficiunt, ut majore circumspectione opus sit, si quis cum tali agere velit. Ea tamen macula elui potest, præstita ultro damni dati reparatione, & edito seriæ pœnitentiæ documento.

Consumit eandem penitus, vitæ genus & institutum directe spectans ad aliis promiscue nocendum, & rem ex manifestis aliorum injuriis faciendam. Cujus farinæ homines quamdiu resipiscere nolunt, tanquam communes hostes possunt tractari ab omnibus, quos ipsorum malitia ullo modo potest tangere. Reparare tamen hi existimationem possunt, ubi præstita refusione damni, aut obtenta condonatione, honestum vitæ genus, vitioso ejurato, subierint.

Existimatio simplex intra civitates degentium est, VII. qua quis juxta leges & mores civitatis pro vitioso ejusdem membro non fuit declaratus, & aliquo numero esse intelligitur. Quibus penitus extinguitur?
Simplex in civitatibus quæ?

Ist hæc in civitate *deficit* vel *ex mero statu*, vel *ex delicto*. Prius contingit *duplici* modo: vel ut status ille in se naturaliter nihil turpe habeat; vel ut cum vitio, aut saltem ejus opinione, sit conjunctus. Illud contingit in quibusdam civitatibus, ubi servi nullo numero sunt. Hoc circa lenones, meretrices, & similes obtinet; qui quamdiu publice tolerantur in civitate, communi quidem defensione fruuntur, honestorum tamen hominum consortio excludendi. Quod idem contingit quibusdam circa fœda aut vilia, licet naturaliter non vitiosa, occupatis.

Ex *delicto* autem eadem plane deficit, quando quis juxta leges civiles ob certum delictum *Infamia* notatur: idque ut vel morte simul plectatur, & sic memoria ejus notetur; vel ut civitate expellatur; vel ut in civitate retineatur tanquam infame & putridum membrum. IX. Quomodo ex delicto per notam infamiae?

Id autem manifestum est, existimationem simplicem, seu *naturalem honestatem non posse alicui eripi ex mero arbitrio* summorum imperantium. Cum id nullo modo ad utilitatem civitatis facere, adeoque in ipsos nullo modo collatum, intelligi possit. Sicuti nec vera infamia videtur contrahi posse, dum quis jus civitatis per modum nudi ministri exsequitur. X. Naturalis honestas arbitrio imperantis non subest.

XI. *Existimatio intensiva* est, secundum quam personæ, alias quoad existimationem simplicem æquales, sibi invicem præferuntur, prout uni præ altero insunt, queis aliorum animi ad exhibendum honorem permoveri solent. Est autem *Honor* proprie significatio judicii nostri de alterius præstantia.

XII. *Hæc existimatio intensiva* considerari potest vel *inter eos, qui in naturali vivunt libertate*, vel *inter cives ejusdem reipublicæ*. Deinde expendenda sunt ejusdem *fundamenta*, & quidem prout producunt vel *aptitudinem* duntaxat ad honorem ab aliis expectandum, vel *jus strictè dictum* quo idem ab aliis tanquam debitus postulari queat.

XIII. *Fundamenta intensiva existimationis* in genere censentur omnia illa, quæ insignem perfectionem & præstantiam habent, aut eandem judicantur arguere, & quidem talem, cujus effectus cum fine legis naturalis aut civitatum congruit. Uti sunt perspicacia mentis, & capacitas varias scientias & artes addiscendi, acriter judicium in rebus gerendis, animus firmus & per externa inconcussus, illecebrisque ac terroribus superior; eloquentia, forma & dexteritas corporis, bona fortunæ, & imprimis res egregie gestæ.

XIV. *Hæc tamen omnia non producunt nisi jus imperfectum*, seu aptitudinem ad habendum ab aliis honorem & venerationem. Unde si quis eundem aliis etiam bene meritis denegaverit, non injuriam facit, sed duntaxat ob inhumanitatem & velut incivilitatem male audit. Sed *jus perfectum* ad habendum ab altero honorem, aut ejus insignia, provenit vel ex imperio, quod quis in istum obtinet; vel ex pacto cum eodem ea super re inito; vel ex lege per communem dominum lata aut approbata.

XV. *Inter principes* autem & integros populos pro eminentia & *Præcedentia* solet allegari potissimum antiquitas regni & familiæ; amplitudo & opulentia ditionum, & potentia, qualitas potestatis, qua quis imperium in suo regno obtinet, & splendor tituli. Quæ tamen omnia per se non pariunt jus perfectum ad

ad præcedentiam adversus alios reges populosve, nisi pacto aut concessione horum istud quæsitum fuerit.

Inter cives autem Gradus Dignitatis designare summi XVI.
imperantis est; qui tamen heic recte cujusque præ- Gradus
stantiam, & ad conferenda in reimp. merita aptitudi- dignitatis
nem respicit. Quem autem iste civi dignitatis gra- civilis à
dum assignaverit, eum recte hic contra concives suos quo desi-
tuetur; nec minus eodem ipse adquiescere debet. gnandi?

CAPUT XV.

De potestate Summi Imperii in Bona Civitate
contenta.

QUEMADMODUM ubi Bona abs summis impe- I.
 rantibus in cives profecta sunt, in istorum ar- Jus impe-
 bitrio est, quid hi in ea juris obtineant: ita in ea bo- rantis in
 na, quæ cives propria sibi industria, aut alio modo bona civi-
 plene quæsierunt, *triplex* potissimum *jus*, ex indole um tri-
 civitatum resultans, & ad harum finem necessarium, plex:

Primum jus in eo consistit, ut civibus isti possint II.
Leges præscribere circa usum eorundem ad utilitatem Leges fæ-
 civitatis adtemperandum; aut circa modum, quali- rendi cir-
 tatemque possessionum; uti & rationem transferen- ca eorum
 dorum in alios bonorum, & quæ sunt ejus generis usum;

Alterum jus in hoc consistit, ut possit particulam III.
 aliquam de ipsorum bonis *Tributi* aut *Vestigialis* nomi- Decer-
 ne decerpere. Cum enim civium vita & fortunæ pendì de
 per civitatem sint defendendæ, oportet ut hi con- eis vesti-
 ferant, unde sumtus ad eum finem necessarii toleren- galia &
 tur. Sic ut valde impudens sit, qui defensione qui- tributa;
 dem & commoditate civitatis frui vult, & tamen ni-
 hil operæ aut rei ad eandem servandam conferre.
 Et si heic merito prudentes sese rectores ad queru-
 lum vulgi ingenium adtemperent, & ut quam mini-

mo cum sensu ista corrogari queant, laborent; imprimis æqualitatem observando, & modica potius, ac varia, quam grandia ac uniformia exigendo.

IV. *Casu necessitatis ad usus publicos applicandi.* Tertium jus est *Dominium eminens*, quod in eo consistit, ut urgente reip. necessitate bona subditi cuiuspiam, quibus præsens tempus maxime opus habet, ad usus publicos arripi & adplicari queant; licet ista longe superent ratam partem, quam iste ad sumtus reip. conferre tenebatur. Ob quam tamen rationem isti civi, quod excedit, de publico, aut ex collatione cæterorum civium, quantum ejus fieri potest, refundi debet.

V. *Jus principis in fiscum atque ærarium.* Præter hæc tria jura in multis civitatibus dantur peculiaria *Bona publica*, quæ patrimonium reip. aut regni solent adpellari. Quod alicubi iterum distinguitur in *Patrimonium Principatus*, & *Reipublica*, seu in *Fiscum*, & *Ærarium*. Quorum prius destinatum est ad sustentationem regis, ejusque familiæ: posterius ad publicas utilitates regni. Circa prius rex habet usumfructum, & de fructibus inde provenientius pro suo arbitrio disponere potest. Circa posterius autem administratoris munus obit, idemque usus, quibus destinatum est, adplicare debet. Neutrum nisi consensu populi alienare potest.

VI. *In remp. totam, vel ex parte, alienandam.* Multo minus autem, qui regnum non habet in patrimonio, totum regnum, aut ejus partem *alienare* potest, nisi accedat consensus populi, & posteriore casu etiam peculiariter consensus partis alienandæ. Sicuti nec vice versa membrum aliquod à civitate invita sese abrumpere potest, nisi per vim externorum hostium in eam sit redactum conditionem, ut aliter nullo modo salvum esse queat.

CAPUT XVI.

De Bello & Pace.

QUANTUM id legi naturali maxime fit conveniens, ut homines Pacem invicem agitent, ultro ea præstando, quæ debebant; imo pax ipsa fit status homini, quatenus à brutis distinguitur, peculiaris: aliquando tamen ipsi quoque homini Bellum fit licitum, & quandoque necessarium, quando nempe per alterius malitiam nostra servare, aut jure nostro potiri citra vim adhibitam nequimus. In quo ipso tamen prudentia, & humanitas suadet, ut ne ad arma eamus, ubi ex injuriarum nostrarum persecutione plus mali in nos nostrosque quam boni fit redundaturum.

Iusta causa, ob quas bellum suscipi possit, huc redeunt, ut nos & nostra servemus ac tueamur contra injustam aliorum invasionem; aut ut quæ nobis debita ab aliis exhiberi renuntur, asseramus; aut injuriæ jam illatæ reparationem, & cautionem in posterum obtineamus. Ob priorem causam quod geritur *Bellum Defensivum*: quod ob posteriores *Offensivum* dicitur.

Neque tamen confestim, ubi quis sese læsum arbitratur, ad arma est decurrendum, imprimis ubi adhuc dubii aliquid circa jus aut factum occurrit: sed tentandum; num *amica via* res possit componi; puta, colloquio inter partes instituto, provocatione ad arbitros facta, aut re sorti commissa. Præcipue autem hæc via tentanda illi, qui petit; quippe cum possessionem cum aliquo titulo favor utique committetur.

Injusta porro bellorum *causa* vel aperte tales sunt, vel *colorem* aliquem licet dilutum admittunt. Illæ ad duo potissimum capita referuntur, avaritiam & ambitionem, seu habendi, & dominandi libidinem. Hæc

I. —
Bellum &
justum &
prudens
esse debet.

II.
Belli def-
ensivi &
offensivi
iustæ cau-
sæ.

III.
Prius
semper
tentanda
via ami-
ciæ.

IV.
Injustæ
belli cau-
sæ quæ &
quales?

varia sunt; puta, metus ex opibus & potentia vicini, utilitas jure destituta, amor sedes meliores parandi, denegatio eorum quæ ex simplici aliqua virtute debebantur, stoliditas possessoris, cupido extinguendi jus alterius legitime quæsitum, quod nobis paulo molestius videtur; & similia.

V. *Dolus absque perfidia, in bello licitus.* Et si autem *modus agendi in bello* maxime proprius fit vis & terror: non minus tamen adversus hostem fraude ac dolo uti licet, modo fides data non lædatur. Inde hostem licet decipere sermone assertivo, seu per fictas narrationes: nequaquam autem per promissa aut pacta.

VI. *Vis in bello adhibenda: moderata.* Circa vim, quæ in bello adhibetur adversus hostem ejusque res, distinguendum est inter id, quod *hostis sine injuria pati potest*, & quod *ipsi salva humanitate nos inferre possumus*. Qui enim hostem sese mihi declaravit, cum in hoc ipso fit professio extrema mala mihi intentandi, eo ipso quoque quantum in se mihi indulget facultatem adversus se in infinitum. Humanitas tamen jubet, ut quantum armorum impetus patitur, non plus mali hosti inferamus, quam defensio aut juris nostri vindicatio, & in posterum securitas requirit.

VII. *Bellum solenne, minus solenne.* Solet bellum dividi in *solenne* & *minus solenne*. Ad illud requiritur, tum ut geratur autore utrinque eo, qui summum habet imperium; tum ut præcesserit indictio. Minus solenne est, quod denunciatum non est, aut quod in privatos geritur. Quo etiam pertinent bella civilia.

VIII. *Jus bellum movendi per se impetans.* *Fus bellum movendi* in civitate, uti est penes eum, qui summum habet imperium; ita istud usurpare contra delegatam ab illo facultatem, supra mensuram magistratus est; etiam ubi hic conjicit, summæ potestati, si consuleretur, placitum heic & nunc bellum geri. Et si omnibus, qui alicui provinciae aut loco munito cum copiis militaribus præficiuntur, ex fine muneris sui id quoque injunctum intelligatur, ingruentem hostem quovis modo à locis sibi commissis repellere: ut tamen non temere bellum in ditionem hostilem transferant.

Cate-

Cæterum ut qui in naturali libertate vivit, ob injurias tantum abs se patratas bello potest peti: ita in civitate sæpe bello *invaditur rector civitatis*, aut *tota civitas*, etsi iste autor injuriæ non fuerit. Sed ut recte hoc fiat, necessum est, ut injuria ista aliquo modo in illum transierit. Ac rectores quidem civitatum ex injuriis per antiquos cives, aut qui recens ad eos confugiunt, patratis participant, si *passi* fuerint eas patrari, aut si *receptum* præstent. Ut patientia sit culpabilis, requiritur, ut quis & sciat delinqui, & possit prohibere. Sciri autem à rectore civitatis præsumuntur, quæ à civibus aperte & frequenter fiunt. Facultas prohibendi semper præsumitur, nisi ejus defectus manifeste probetur. Ut tamen, qui noxium ad se confugientem poenæ duntaxat declinandæ causa recipit & protegit, bello peti possit; id magis ex peculiari pacto inter vicinos & socios, quam communi aliqua obligatione provenit; nisi iste profugus apud nos hostilia in eam civitatem quam deseruit machinetur.

Sed & illud inter gentes receptum, ut pro debito civitatis proprio, aut quod justitiam requisitam non administrando in se derivavit, singulorum civium bona teneantur hætenus, ut extranei, quibus debetur, istis apud se deprehensis manus injicere queant: ita tamen ut civibus, quibus hoc modo sua eripiuntur, refusio sit procuranda ab illis, qui debitum contraxerunt. Quales executiones solent vocari *Repressalia*, quæ frequenter sunt bellorum præludia.

Bellum gerere potest non solum *quilibet pro se*, sed & unus *pro altero*. Quod tamen ut recte fiat, requiritur in eo, pro quo bellum geritur, justa causa; in auxiliatore autem probabilis ratio, cujus intuitu pro isto in alium hostilia exercere queat. Inter eos autem, pro quibus non solum possumus, sed & debemus arma sumere, primo loco sunt subditi nostri non universi solum, sed & singuli; modo ex hocce civitas non evidenter majoribus malis fit involvenda. Sequuntur socii, in quorum fœdere id comprehensum est: Qui tamen

IX.
Quæ privata injuria sumdet justum bellum?

X.
Repressalia, præludia bellorum.

XI.
Pro altero bellum gerere qui possint?

tamen non modo civibus nostris cedunt, ubi ipsi eodem tempore auxilio opus habent; sed & apud eosdem iusta belli causa, & aliqua prudentia in bello suscipiendo præsupponitur. Hos excipiunt amici, etsi peculiariter id ipsis non sit promissum. Denique ubi nulla alia ratio est, vel sola communis cognatio sufficere potest, ut injuste oppressum, nostra auxilia implorantem, quantum commode facere possumus, defensum eamus.

XII.
Licentia
in bello
quousque
pateat?

Licentia in bello eousque se extendit, ut quamvis quis cædes patrando aut res vastando atque eripiendo, ultra quam humanitas admiserit, sit grassatus: gentium tamen opinione pro infami, & quem honesti viri averfari debeant, non habeatur. Nisi quod cultiores gentes modos quosdam nocendi hostibus viles habent; puta, veneno uti, aut alterius cives militesque in dominorum cædem corrumpere.

XIII.
Res bello
captæ qui-
bus ce-
dant?

Res mobiles in bello tunc demum *capta* intelliguntur, quando persecutionem hostilem effugerunt; immobiles autem, quando ita à nobis detinentur, ut hostem inde arcendi sit facultas. Etsi ut prioris domini jus ad eas res recuperandas plane extinguatur, necessum sit, ut per subsequens pactum omni prætensioni renunciaverit. Alias enim vi partum vi licebit iterum eripere. Cæterum uti milites autoritate civitatis belligerant: ita quæ ipsi hostibus eripiunt, proprie civitati, non sibi adquirunt. Etsi passim receptum, ut mobilia, præsertim quæ non sunt magni pretii, militibus qui ceperunt relinquuntur per conniventiam, aut præmii, vel quandoque stipendii loco; aut ut alliciantur, qui citra necessitatem sanguinem suum locare velint. Quando autem res capta iterum hosti eripiuntur, immobiles quidem ad antiquos dominos redeunt; nec minus mobiles debebant; etsi apud plerosque populos & hæ militibus in prædam concedantur.

XIV.
Imperium
eo quasi-

Solet denique *bello adquiri* etiam *imperium* tam in singulos, quam in integros populos victos. Quod ta-

men

men ut fiat legitimum, & conscientias subjeſtorum ſtringat, neceſſum eſt, ut victi victoribus fidem dede-
rint, & hi hoſtilem ſtatum animumque adverſus illos
exuerint.

Suſpenduntur actus bellici per *Inducias*, quæ ſunt
conventio, per quam ad tempus, manente belli ſtatu
ac lite ex qua bellum fuit ortum, bellicis actibus of-
fenſivis eſt abſtinendum; quibus elapſis, ni interea
pax coiverit, citra novam indiſtinctionem ad hoſtilitatem
reditur.

XV.
Inducias
bellum
ſuſpen-
dunt.

Poſſunt autem *induciae dividi* in eas, quæ ineun-
tur ſubſiſtentibus in expeditione exercitibus, reten-
toque utrinque bellico adparatu; quæ ad modicum
fere tempus ſumuntur: & eas, quibus adparatus bel-
licus utrinque diſſolvitur. Hæ in ſatis longum tem-
pus iniri poſſunt & ſolent, & plenæ pacis faciem
gerunt, ac aliquando etiam pacis vocabulo inſigni-
untur cum adjectione certi temporis. Nam alias
regulariter omnis pax æterna eſt, ſeu in perpetuum
exſtinguit controverſias, ob quas bellum conflatum
erat. Quæ autem ſolent vocari induciæ tacitæ, nul-
lam continent obligationem; ſed partes ibi pro li-
bitu utrinque quieſcunt, & ad actus bellicos, quan-
docunque placitum fuerit, procurrere iterum poſ-
ſunt.

XVI.
Variæ ea-
rum nota-
tæ ſpecies.

Penitus autem tollitur bellum, ſancita per ſum-
mos utrinque imperantes *Pace*: cujus leges & con-
ditiones definire, uti eſt penes paciſcentes; ita illæ
fideliter & convento tempore exſecutioni dandæ &
ſervandæ ſunt. In cujus rei firmitatem non modo
juſjurandum ſolet interponi, & oſſides dari; ſed &
ſæpe alii, imprimis qui paci conciliandæ interveni-
unt, ejus obſervationem præſtandam recipiunt, au-
xilio promiſſo ei, qui contra leges pacis ab altero
læſus fuerit.

XVII.
Pacis na-
tura, con-
ditiones,
firmitas.

CAPUT XVII.

De Fœderibus.

I.
Fœdera
amicitiæ,
vel speci-
alis præ-
stationis.

BELLI juxta ac pacis temporibus inserviunt Fœdera, seu pacta inter summos utrinque impetrantes inita. Ist hæc intuitu materia possunt dividi in ea, quæ constituunt de aliquo officio invicem præstando, quod jam antea lege naturali præcipiebatur; & quæ officiis legis naturalis aliquid superaddunt; aut saltem eadem, ubi indefinita videntur, ad certi quid determinant.

II.
Istorum
præcipua
quædam
capita.

Ad priorem classẽ referuntur fœdera, quibus de simplici duntaxat humanitate exercenda, aut noxa non inferenda convenitur. Quo pertinent & ea, quibus simplex duntaxat amicitia citra peculiarem præstationem sancitur. Aut quibus jus hospitii, aut commerciorum, quatenus id naturali lege debetur, stabilitur.

III.
Hæc æ-
qualia aut
inæqualia:
& quæ
illa?

Posterioris classis fœdera sunt vel *æqualia*, vel *inæqualia*. Illa sunt, quæ utrinque eodem se modo habent; seu quando non solum æqualia utrinque promittuntur simpliciter, aut observata proportionem virium; sed & æquali modo, ita ut neutra pars præ altera sit deterioris conditionis, aut alteri obnoxia.

IV.
Inæqualia
quando,
& à qui-
bus, con-
trahantur?

Inæqualia sunt, quando vel inæquales præstationes invicem exhibentur, vel altera pars est deterioris conditionis. Promittuntur autem inæqualia vel à fœderato digniore, vel à minus digno. Prius fit, si potentior auxilia promittat alteri, nec restipuletur; aut si majiori proportionem quam alter promittat. Posterius contingit, si fœderatus inferior plura teneatur præstare, quam ab altero recipit.

V.
Summum
imperium
aut mi-

Eorum, quæ à fœderato inferiore præstantur, quædam sunt *conjuncta cum imminutione summi imperii*; puta, si conventum sit ne inferior socius par-

tem

tem aliquam summi imperii exerceat, nisi cum consensu superioris. Quædam autem *summum imperium non diminuunt*, licet adjunctum habeant aliquod onus transitorium, seu quo simul & semel licet defungi; puta, si ex fœdere pacis alter teneatur stipendium solvere alterius militibus, belli sumptus restituere, certam summam pecuniæ solvere, mœnia diruere, obsides dare, naves, arma tradere, &c. Imo nec quævis perpetua onera summum imperium diminuunt. Qualia sunt; eosdem cum altero amicos & hostes habere, sed non reciproce; ne ad certa loca navigare, &c. Item si unus sociorum alterius socii majestatem comiter teneatur colere, seu reverentiam quandam ipsi exhibere, & sese ad ejusdem placitum modeste adtemperare.

Cæterum fœdera tam æqualia quam inæqualia varias ob causas solent contrahi: inter quas arctissimam fœderum speciem producunt, quæ ad conjunctionem aliquam perpetuam plurium civitatum spectant. Frequentissima autem sunt, quæ ad auxilia in bello defensivo aut offensivo præstanda, aut ad commercia regenda pertinent.

Celebris quoque est divisio fœderum in *Realia & Personalia*. Quorum hæc sunt, quæ cum rege intuitu personæ ipsius ineuntur, eoque defuncto simul exspirant. Illa vero sunt, quæ non tam ipsius regis, populive rectorum ut talium, quam reipubl. & regni intuitu contrahuntur, ac perdurant; istis licet mortuis, qui eorundem autores fuerant.

Conjunctæ fœderibus sunt *Sponsiones*, quæ proprie vocantur ista pacta, quæ à ministro summæ potestatis circa negotia ad eandem spectantia sine ipsius mandato ineuntur. Quibus uti summus imperans non tenetur, nisi postquam eadem rata habuerit: ita si minister easdem absolute contraxerit, & ratihabitio secuta non fuerit; ipse viderit, quomodo satisfaciet illis, qui ejus fidem secuti inanibus pactis decepti sunt.

VI.
Fœdera
politica,
bellica,
commer-
ciorum,

VII.
Fœdera
quæ rea-
lia, quæ
persona-
lia?

VIII.
Sponsio-
nes Fœ-
deribus
conjunctæ
quales?

CAPUT XVIII.

De Officiis Civium.

I.
Officium
civis ge-
nerale,
speciale.

OFFICIUM Civium est vel *Generale* vel *Speciale*. Illud oritur ex communi obligatione, qua isti imperio civili sunt subjecti. Hoc vero ex peculiari munere & functione, quæ per summum imperium singulis est iuncta.

II.
Generale
triplex.

Officium generale civium respicit vel *Rectores civitatis*, vel *totam Civitatem*, vel *Concives*.

III.
Erga re-
ctorem
civitatis
quod?

Rectoribus civitatis civis debet reverentiam, fidelitatem, & obsequium. Cui conjunctum est, ut idem præsentī statu adquiescat, neque ad res novandas animum adjiciat, neque alteri cuivis adhæreat magis, eundemve admiretur & veneretur; utque bene ac honorifice de iisdem, & eorum actionibus sentiat, atque loquatur.

IV.
Erga civi-
tatem to-
tam quod?

Erga totam Civitatem officium boni civis est, ut ejus salute & incolumitate nihil habeat charius; ut vitam, opes, fortunasque suas ad eandem servandam libenter offerat; ut ad eandem illustrandam, ejusque commoda promovenda omnes ingenii & industriæ nervos intendat.

V.
Erga con-
cives
quod?

Erga Concives civis officium est amice & pacifice cum illis vivere; commodum sese ac facilem præbere, nec morositate aut pervicacia sua turbas dare; cæterorum commodis non invidere, aut eadem intervertere.

VI.
Specialiū
officiorum
lex gene-
ralis.

Specialia officia vel per universam sese remp. velut diffundunt, vel circa certam duntaxat partem occupantur. Circa quæ omnia hoc generale præceptum habetur: Ne quis ullum officium in rep. affectet aut suscipiat, ad quod sese ineptumprehendit.

VII.
Consilia-
riorum
principis
officia.

Qui *Consilio* suo rectoribus civitatum adstant, in omnes reip. partes aciem mentis convertant; quæ ex usu reip. videbuntur esse, dextre & fideliter citra affectus

fectus ac pravos respectus exponant; salutem reip. in omnibus consiliis pro scopo habeant, non proprias opes; aut potentiam; pravis affectibus principum adulando non velificentur; factionibus & coitionibus illicitis abstineant; nihil quod dici oportet dissimulent, nihil quod taceri oportet eliminent; exterorum corruptionibus impenetrabiles sese præbeant; privatis suis negotiis aut voluptatibus publica negotia non posthabeant.

Qui publice constituti sunt ad *Sacra obeunda*, in iisdem gravitatem & attentionem adhibeant; vera de cultu Numinis dogmata proponant; eorum quæ ipsi docent populo sese conspicuum exemplar exhibeant; nec pravitate morum, muneri suo dignationem, doctrinæ pondus detrahant.

VIII.
Sacrorum
ministro-
rum offi-
cia.

Quis publice injunctum variarum *Scientia* rerum animos civium imbuere, nihil falsi aut perniciosi doceant: vera autem ita tradant, ut auditores iis assentiantur non tam adsuétude audiendi, quam quia solidas eorundem rationes perspexerunt; omnia dogmata ad societatem civilem turbandam directe fugiant; omnem scientiam humanam inanem habeant, ex qua nulla in vitam humanam & civilem utilitas redundat.

IX.
Professo-
rum arti-
um officia.

Qui *Furi dicundo* præficiuntur, quibusvis facilem accessum præbeant; plebem ab oppressionibus potentiorum protegant; jus æque pauperi & humili, quam potenti & gratiofo dicant; lites ultra necessitatem non extrahant; à corruptelis abstineant; in cognoscendis causis diligentiam adhibeant, omnesque affectus sinceritatem iudicii corrumpentes seponant; recte faciendo neminem timeant.

X.
Judicium
officia.

Quibus *Armorum* cura commissa, militem diligenter & tempestive exerceant, & ad tolerandos militiæ labores firment; disciplinam militarem fartam tectamque habeant; milites hosti jugulandos temere non obijciant; annonam & stipendium quantum in se promte procurent, nec de eo quidquam intervertant; milites semper ut reip. faveant curent, nec unquam eos sibi adversus rempubl. concilient.

XI.
Præfectorum
armorum
officia.

Mili-

XII.
Militem
officia.

Milites contra stipendiis suis contenti sint; ab expilandis & vexandis paganis abstineant; labores pro tuenda rep. libenter & strenue obeant; pericula per temeritatem non arcessant, per ignaviam non defugiant; fortitudinem in hostem, non in commilitones, ostendent; stationem assignatam mascule defendant; honestam mortem turpi fugæ & vitæ præferant.

XIII.
Legatorum
officia.

Quorum opera civitas apud externos utitur, cauti sint & circumspecti; inania à solidis, vera fabulosis discernere callidi; secretorum tenacissimi, pro utilitate suæ civitatis adversus quaslibet corruptiones obstinati.

XIV.
Præfectorum
rei
nummarie
officia.

Qui *Opibus civitatis colligendis* aut dispensandis præsumunt, caveant ab omni non necessaria acerbitate; nec ob proprium quæstum, aut per petulantiam vel malignitatem animi, oneris quid adjiciant; publici nihil intervertant; quibus de publico quid solvendum, illis citra moras non necessarias satisfaciant.

XV.
Officium
civis
quousque
duret?

Durat autem civium speciale officium, quamdiu in ea functione, ex qua illud profluit, sunt constituti, qua ubi abeunt, & illud expirat. Generale itidem durat, quamdiu cives sunt. *Cives* autem esse desinunt, vel si consensu expresso aut tacito civitatis discedant, & alibi sedem fortunarum figant; vel si ob delictum in exilium ejiciantur, & jure civitatis priventur; vel si hostica vi oppressi in victoris ditionem concedere adigantur.

F I N I S.

Books Printed for J. KNAPTON, at the Crown in
St. Paul's Church-Yard.

A Demonstration of the Being and Attributes of
God; more particularly in Answer to Mr. *Hobbs*,
Spinoza, and their Followers. Wherein the Notion of
Liberty is stated, and the Possibility and Certainty of
it proved, in Opposition to *Necessity* and *Fate*. Being
the Substance of Eight Sermons Preach'd at the Ca-
thedral-Church of *St. Paul*, in the Year 1704, at the
Lecture Founded by the Honourable *Robert Boyle*, Esq;
The Second Edition. Price 3 s.

A Discourse concerning the Unchangeable Obliga-
tions of Natural Religion, and the Truth and Cer-
tainty of the *Christian Revelation*. Being Eight Ser-
mons Preach'd at the Cathedral-Church of *St. Paul*,
in the Year 1705, at the Lecture Founded by the
Honourable *Robert Boyle* Esq; The Second Edition,
Pr. 5 s.

A Paraphrase on the Four *Evangelists*. Wherein, for
the clearer Understanding of the Sacred History, the
whole Text and Paraphrase are Printed in separate
Columns over-against each other. Together with
Critical Notes on the more difficult Passages. Very
Useful for Families. In 2 Vol. 8vo. Price 12 s.

The whole Duty of a Christian, plainly Represent-
ed in three Practical Essays, on *Baptism*, *Confirmation*
and *Repentance*. Containing full Instructions for a
Holy Life: With earnest Exhortations, especially to
young Persons, drawn from the Consideration of the
Severity of the Discipline of the Primitive Church.
The 2d. Edit. Price 6 d. 100 for 2 l. fine Paper
Bound 1 s.

Some Reflections on that part of a Book call'd
Amyntor, or, The Defense of *Milton's* Life, which re-
lates to the Writings of the Primitive Fathers, and
the Canon of the New Testament. In a Letter to a
Friend. 8o. Price 6 d.

The

The Great Duty of Universal Love and Charity.
A Sermon Preach'd before the Queen, at St. James's
Chapel. On Sunday December the 30th, 1705.
Price 6 d.

A Letter to Mr. Dodwell; Wherein all the Arguments in his *Epistolary Discourse* against the Immortality of the Soul are particularly answered, and the Judgment of *The Fathers* concerning that matter truly represented. The Third Edition. Price 1 s.

——— Defence of it. Price 3 d.

——— Second Defence. Price 6 d.

——— Third Defence. 1 s.

Jacobi Rohaulti Physica. Latine vertit, recensuit, & uberius jam Annotationibus ex illustrissimi *Isaaci Newtoni* Philosophia maximam partem haustis, amplificavit & ornavit. Accedunt etiam in hac secunda Editione, novæ aliquot Tabulæ æri incisæ. 8vo price 8 s. *All these by the Reverend Mr. Clarke.*

Several Discourses, concerning the Shortness of Humane Charity. The Perfection of the Mercy of God. The difference of Times with respect to Religion. The Joy which the Righteous have in God. The secret Blasting of Men. The Instructive Discipline of God. The Danger of Unfaithfulness to God. The Malignity of Popery. The Deceitfulness of Sin. The Conversion of a Sinner. Also, the Prayer used before Sermon. Vol. I. The Second Edition.

Several Discourses, concerning the true Valuation of Man. The Necessary Repentance of a Sinner. The Exercise and Progress of a Christian. The Frailty of Humane Nature. The Justice of one towards another. The Nature of Salvation by Christ, &c. Being Twenty Sermons, Vol. II.

Several Discourses, concerning the moral part of Religion Reinforc'd by Christianity. The Reconciliation of Sinners by the Death of Christ. The Mediation of Christ, the Grand Institution of God. The Arguments by which Men should be persuaded to Reconcile unto God. The Essence of Religion a Disposition

position for God. The Decency of Life recommended by Religion. The glorious Evidence and Power of Divine Truth. The Venerable Nature, and Transcendent Benefit of the Christian Religion. The Absolute Necessity of Religious Obedience, and unavoidable Perdition of the Disobedient. The Illustrious Manifestations of God, and the inexcusable ignorance of Men. The unnatural Ingratitude of the Profane and Irreligious. The miserable Degeneracy of Men through their Affectation of Atheism, and practise of Wickedness. The direful Vengeance which falls upon the Souls of incorrigible Sinners. That those who are truly Religious will be delivered from all dangerous Errours about Religion. That the Unity of the Church is carefully maintained by all those who are sincere Christians. Vol. III.

Several Discourses, of whatsoever thing are True, &c. The fourth and last Volume. All four by the Reverend and Learned *Benjamin Whitchcote*, D. D. sometime Minister of *St. Lawrence Jury, London*. Examined and Corrected by his own Notes; and Published by *John Jeffery*, D. D. Arch-Deacon of *Norwich*. Price 5 s. each Volume.

Confessio, five Declaratio, Sententiæ Pastorum, qui in Fœderato Belgio Remonstrantes vocantur, super præcipuis Articulis Religionis Christianæ, 12vo. Price 1 s. 6 d.

Dictionarium Sacrum seu Religiosum. A Dictionary of all Religions, *Ancient and modern*, whether *Jewish, Pagan, Christian, or Mahometan*. More particularly Comprehending, I. The Lives and Doctrines of the Authors and Propagators. II. The Respective Divisions, Sects and Heresies. III. Not only the True, but False Objects of Worship, such as Heathen Gods, Idols, &c. IV. The various Ways and Places of Adoration. V. All Religious Orders and Communities. VI. Sacred Rites, Utensils and Festivals. VII. Distinct Offices and Functions. VIII. Rules, Customs, Ceremonies, &c. Price 4 s. 6 d.

St. Au-

- St. Austin's Meditations*,
 by *Dr. Stanhope*. 2d Ed.
 Pr. 5s.
Mr. Ditton's Institution of
Fluxions. Pr. 5s.
Dr. Davenant on the Re-
venues. 2 parts 8vo.
 — *Ballance of Trade*, 8vo.
 — *on Grants and Resum-*
ptions, 8vo.
 — *on Ballance of Power*,
 8vo.
 — *on War Abroad and*
Peace at Home, 8vo.
Capt. Dampier's Voyages
round the World, 1st
 Part. 5th Ed.
 — 2d. Vol. 3d. Edit.
 — 3d. Vol.
Funnell's Voyage, 8vo.
Waser's Voyages, 2d. Ed.
Capt. Hack, Wood, &c. Col-
lection of Voyages.
The God-Father's Advice
to his Son, 120, 3d. Ed.
Government of the Pas-
sion, 120. 2d. Edit.
Dr. Sydenham's Processus,
 12s.
Salmon on Sydenham. 80.
Malbranch of Morality 80.
A New Method of curing
Fevers, 12vo.
Barns's Anacreon, 12vo.
Woolston's old Apology.
A Discourse upon uniting
Scotland with England.
An Account of the Ori-
gin and Formation of
Fossil Shells, &c.
- Dr. Scot's Christ. Life*, 5
 Vol. 8vo.
Ellis de Articulis.
Plutarch's Lives, 5 Vol.
Littleton's Dict. 4to.
Mr. Wingate's Arithmetick,
 the 11th Edit.
History of the Inquisition
of Goa by Mr. Wharton.
Artif. Clock-Maker, 12vo.
 Pr. 1s. 6d. 2d. Edit.
Arcana Imperii Detecta,
 8vo.
Boyer's Dictionary in 4to.
 — *Idem* 8vo. 2d. Edit.
View of the Posture of
Affairs in Europe.
Surgeons Assistant, 8vo.
Life of King James, 8vo.
 — *of King William*, 8vo.
Description of the Coast
of Guinea, 8vo.
Introduction to the Hi-
story of Asia, Africa,
and America, 8vo.
De Chales Euclid, Eng. 8vo.
Bennet of Schism, 8vo.
 — *Confutation of Popery*,
 8vo.
 — *of Quakerism*, 8vo.
 — *Devotions*, 12vo. Price
 1s. 6d.
 — *Brief Hist. of joynt use*
of Prayer, Pr. 5s.
 — *Discourse of joynt*
Prayer, Pr. 2s. 6d.
L'Estrange's AEsop. Fol.
Horace Delph. 8vo.
Screvelii Lexicon, 8va.